

**T.C.
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

AZERBAYCAN EDEBİYAT MUHİTİNDE TEVFİK FİKRET

MESUT KAPLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ARDAHAN
2017**

**T.C.
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE DEBİYATI ANABİLİM DALI**

AZERBAYCAN EDEBİYAT MUHİTİNDE TEVFİK FİKRET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MESUT KAPLAN

Tez Danışmanı: PROF. DR. ORHAN SÖYLEMEZ

**ARDAHAN
2017**

ONAY

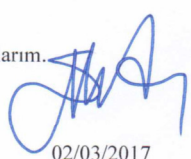
Mesut KAPLAN tarafından hazırlanan "Azerbaycan Edebiyat Muhitinde Tevfik Fikret" adlı bu çalışma 02.03.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/ oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yeni Türk Edebiyatı dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Yard. Doç. Dr. Göksel ÖZTÜRK (Başkan)

Prof. Dr. Orhan SOYLEMEZ (Danışman)

Yard. Doç. Dr. Samet AZAP (Üye)

Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

02/03/2017
Yrd. Doç. Dr. Zafer AYKANAT
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Mesut KAPLAN

02/03/2017

*“Annem
Kadriye Kaplan
ile
Babam
Ömer Kaplan’a...”*

TEŞEKKÜR

Tevfik Fikret hakkında hazırlamış olduğumuz bu çalışma, anmadan geçemeyeceğim isimlerin katkıları olmadan Şüphesiz ki gerçekleőemezdi. Bu sebeple, Yeditepe Üniversitesi eviribilim Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Nedret Kuran Buroğlu'na, Girne Amerikan Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Gahadır Golkarian'a, İstanbul Üniversitesi Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Türkan Olcay'a, yazar Mine Kaya Sağlam'a, hocalarım Prof. Dr. Őurettin Memmedli ve Doç Dr. Ahmet Ali Arslan'a, Mehemed Hâdi arőivini benimle paylaőan ve yardımını esirgemeyen Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi Yard. Doç. Dr. Mehdi Genceli'ye, kaynak temini konusunda bana yardımcı olan araőtırmacı yazar Hayri Ataş ve Nergiz Hüseyin'e, Aőıyan Müzesi yöneticisi Ata Yersu ve Osman Ocak'a, Emine izmecioğulları'na değerli dostum Fırat Toker'e ve son olarak, çalıőmamın her aőamasında beni sabırla takip eden, desteğini her daim gördüğüm değerli hocam, danıőmanım Prof. Dr. Orhan Söylemez'e teőekkürü bir borç bilirim...

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
AZERBAYCAN EDEBİYAT MUHİTİNDE TEVFİK FİKRET
MESUT KAPLAN
T.C.
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
2017, Sayfa XIII + 106

Tevfik Fikret (1867-1915) ismi, modern Türk edebiyatının öncü isimlerinden biri olmakla birlikte, edebiyat tarihimizin de son yüzyılını en çok meşgul eden isim olarak da karşımıza çıkmaktadır. Tevfik Fikret hakkında hazırlanan onlarca bilimsel çalışmanın yanı sıra, hakkında yazılan yüzlerce yazı, Tevfik Fikret'in farklı yönlerini ortaya koyma gayesi taşımaktadır.

Hazırlanan bu çalışmada da Tevfik Fikret'in bugüne dek ele alınmayan bir yönü olan; başta Azerbaycan olmak üzere, farklı ülkelerdeki izleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada özellikle Tevfik Fikret'in Azerbaycan basınında, edebiyatında ve toplumundaki yeri, tespit edilen yeni kaynaklar ışığında, örnekleriyle gösterilmiştir.

Bu çalışma, kullanılan kaynakların birincil olması esas alınmış ve dört bölümden meydana getirilmiştir. Bu dört bölümü temsil eden "*Tevfik Fikret'in Türk Edebiyatındaki Yeri, Önemi ve Ölümünden Sonraki Yüz Yıllık Süreç*", "*Sınırların Ötesinde Bir Şair: Tevfik Fikret*", "*Tevfik Fikret ve Azerbaycan Edebiyatı*" ve "*Azerbaycan Şairleri Arasında Tevfik Fikret*" dört ana başlığın yanında, on dokuz alt başlıkla desteklenmiştir.

Çalışmada kullanılan kaynaklar ışığında Tevfik Fikret'in başta Azerbaycan ve tespit edilen diğer toplumlardaki izlerinden oluşan çıkarımlar, "*Sonuç*" bölümünde belirtilirken, çalışmayı yönlendiren geniş kaynak listesi "*Kaynakça*", büyük bir kısmı böyle bir çalışmada ilk defa yayınlanan belge ve fotoğraflara da "*Ekler*" bölümünde yer verilmiştir. Ayrıca çalışmanın sonuna da bir "*Dizin*" eklenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Tevfik Fikret, Azerbaycan, Edebiyat.

ABSTRACT

MASTER THESIS
TEVFIK FIKRET WITHIN THE AZERBAIJANI LITERARY
CIRCLE
MESUT KAPLAN
T.R.

ARDAHAN UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE
2017, Paper, XIII + 106

The name of Tevfik Fikret (1867-1915) also emerges as the most popular name in the last century of our literature history as well as being one of the leading names of modern Turkish literature. Hundreds of articles writing about Tevfik Fikret aim to introduce his different sides as well as tens of scientific studies prepared about him.

In this study prepared, Tevfik Fikret's one side, which it hasn't been talked over up to the present, is able to be determined. His traces in the different countries in particular Azerbaijan are able to be determined. Especially, place of Tevfik Fikret in media, literature and society has been exemplified in the light of new sources stated.

In this study it has been taken as a basis being primary of used sources and consisted of four chapters. It includes nineteen subheadings as well as four main headings representing these four chapters: "*Place and Importance of Tevfik Fikret in Turkish Literature and Centennial Process After His Death*", "*A Poet Beyond Borders: Tevfik Fikret*", "*Tevfik Fikret and Azerbaijan Literature*" and "*Tevfik Fikret Among Azerbaijani Poets*".

Meanwhile, inferences consisting of determined traces of Tevfik Fikret in the other societies and in particular Azerbaijan in the light of sources used in the study have been indicated in the chapter "*Conclusion*", a large source list leading the study has been indicated in chapter "*References*" and most part of documents and photographs, published for the first time in such a study, have been also included in chapter "*Annexes*". Besides "*Index*" has been added to the end of study.

Keywords: Tevfik Fikret, Azerbaijan, Literature.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	ix
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR	xii
ÖN SÖZ.....	xiii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
DÖRT KİTADA	6
1. SINIRLARIN ÖTESİNDE BİR ŞAİR: TEVFİK FİKRET	6
1.1. Amerikalılar Arasında Tevfik Fikret.....	9
1.1.1. Amerikan Basınında Tevfik Fikret.....	11
1.2. Rusya’da Tevfik Fikret.....	14
1.3. Bulgaristan’da Tevfik Fikret’in İzleri	16
1.4. İran ve İran Edebiyatında Tevfik Fikret	18
1.5. Diğer.....	19
İKİNCİ BÖLÜM	22
TÜRK EDEBİYATININ DIŞINDA	22
2. TEVFİK FİKRET VE AZERBAYCAN EDEBİYATI	22
2.1. Azerbaycan’da Tevfik Fikret’in ilk ayak izleri	24
2.2. Azerbaycan Basınında Tevfik Fikret.....	26
2.2.1. Füyuzat Dergisinde Tevfik Fikret.....	29

2.2.2.	Şelâle Dergisinde Tefvik Fikret	31
2.2.3.	Açık Söz Gazetesi ve Resulzade'nin Tefvik Fikret Çılgılığı	33
2.3.	Azerbaycan Türkçesinde Tefvik Fikret	35
2.4.	Azerbaycan Halkı Arasında Tefvik Fikret	37
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM		41
ÜLKESİ DIŞINDA SAHİPLENİLMEK		41
3. AZERBAJYCAN ŞAİRLERİ ARASINDA TEVFİK FİKRET		41
3.1.	Hüseyin Cavid ve Tefvik Fikret	43
3.2.	İki Rübâb Şairi: Tefvik Fikret ve Abbas Sehhet	51
3.3.	Tefvik Fikret'i Takip Eden Bir Şair: Samed Vurgun	54
3.4.	Abdullah Şaik ve Tefvik Fikret	57
3.5.	Cafer Cabbarlı ve Mikail Müşfik'de Tefvik Fikret	60
4. TEVFİK FİKRET'İ SAHİPLENEN AZERBAJYCANLI BİR ŞAİR: MEHEMMED HÂDİ		65
SONUÇ		74
KAYNAKÇA		78
EKLER		85
DİZİN		102
ÖZGEÇMİŞ		106

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

Bk.: Bak

C. : Cilt

ev. : Çeviren

DTCF. :Dil Tarih Coğrafya Fakültesi

Haz. : Hazırlayan

s. : Sayfa

S. : Sayı

TDK. : Türk Dil Kurumu

Yay. : Yayınevi

ÖN SÖZ

Türk edebiyat tarihinde önemli bir yer alan ve önümüzdeki yıllarda da şüphesiz ki yer almaya devam edecek olan Tevfik Fikret, sanatıyla edebiyat, düşünceleri ve yaşantısıyla sosyal hayatımızda derin izler bırakmış önemli bir şairimizdir.

1915 yılında kırk sekiz yaşında hayatını kaybeden Tevfik Fikret'in hayatı, sanatı ve şahsiyeti üzerinde geride kalan asırda, yüzlerce kitap, makale ve gazetelerde yazılar, çalışmalar yayınlanmış, yayınlanmaya da devam edilmektedir. Tevfik Fikret hakkında hazırlanan bu çalışmaların bir kısmı, onunla ilgili yeni bilgi ve belgeleri ortaya koyma esasına dayanırken, bir kısmı da Fikret'in sanatına yeni bakışlar getiren incelemeler içeren değerli çalışmalardır. Buna rağmen, merhum edebiyat profesörü Mehmet Kaplan hocanın da 1971 yılında Tevfik Fikret'le ilgili yayınladığı çalışmasının ön sözünde değindiği gibi, Fikret hakkındaki birçok çalışma tekrardan ibarettir ve bu tür çalışmalar ileride hazırlanacak olan çalışmalara yeni bakış açıları getirmeyecek düzeydedir. Mehmet Kaplan'ın bu sözleri, hazırladığımız bu çalışmada bizim için önemli bir kriter olmuştur. Bu bağlamda ele aldığımız konu, Tevfik Fikret hakkında daha önce ele alınmamış bir konu, Fikret'in sınırların ötesindeki yerini tespit etmeye çalıştık.

Bizi böyle bir çalışmaya yönelten hadise ise lisans eğitimi döneminde, Azerbaycan edebiyatı ders notlarının içerisinde karşımıza çıkan Mehemed Hâdi'nin "*Fikret*" isimli şiiri ve çalışmamızın başından itibaren bize önemli bir kaynaklık etmiş olan Azerbaycan'ın önemli edebiyat tarihçilerinden Hamid Araslı'nın 1966 yılındaki "*Tevfik Fikret ve Azerbaycan Edebiyatı*" isimli makalesiyle karşılaşmamızdır. Çalışmamızı hazırladığımız sırada, sürekli karşımıza çıkan yeni bilgi ve belgeler bizi en çok zorlayan anlar olarak kaldı.

Çalışmamızın ilk kısmını, Tevfik Fikret'in sınırların ötesinde; Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Bulgaristan, İran ve tespit ettiğimiz diğer ülkelerdeki ilk yayınlanışını ve nasıl bir şekilde yayınlandığını bölüm bölüm ve yayınlanan süreli yayın organlarında ya da kitaplardaki ilgili bölümlerin kısmen çevirilerine yer vererek ortaya koyduk.

Çalışmamızın ana kısmını oluşturan Tevfik Fikret ve Azerbaycan kısmında ise, Tevfik Fikret'in Azerbaycan'daki ilk yayınlanış serüveninden, hatıralar ışığında halkın

bakış açısına, eğitim alanındaki yerinden aydınlar üzerindeki etiklerini örnekleriyle belirtmeye çalıştık.

Çalışma sırasında en çok dikkat ettiğimiz konulardan biri de, Tefvik Fikret hakkındaki yanlı bakış açılarından uzak bir şekilde, yalnızca birincil kaynaklar üzerinden değerlendirmelerde bulunduk.

Bu çalışmanın oluşmasında yardımlarını gördüğüm hocalarım ve dostlarıma tekrar teşekkür ederim...

GİRİŞ

“Vücûd fâni, rûh bâkîdir.¹”
Abdülhak Hâmid Tarhan

Türk edebiyatında Şinasi ile başlayan yenileşme hareketinin önemli duraklarından olan Servet-i Fünun (Edebiyat-ı Cedide) dönemi ve onun en önemli temsilcisi denince, akla gelen ilk isim şüphesiz ki Tanpınar’ın “*Kahraman*”², Gökalp’in “*uyanış devrimizin eğitimcisi*”³ ve bu iltifatların daha da ötesine giden Hüseyin Cahit Yalçın’ın, “*çok eski zamanlarda olsaydı belki adı bir peygamber diye sonraki kuşaklara geçerdi*”⁴ dediği, Tevfik Fikret gelir.

Şair kimliğinin yanında ressam, mimar, eğitimci ve düşünür sıfatları da taşıyan Tevfik Fikret, yaşadığı dönemden günümüze kadar gelen süre içinde birçok şair, yazar hatta toplum üzerinde sanat ve düşünceleriyle önemli bir tesir oluşturmuştur. Tevfik Fikret, özellikle Servet-i Fünun döneminde, toplumun önde gelen şairlerinden biri olarak dönemin diğer şairleri üzerinde büyük etki yapmıştır. Tevfik Fikret’in başta aydınlar olmak üzere, toplum üzerinde bıraktığı bu etki, bugün Fikret’in ölümünün üzerinden yüz yıl geçmiş olmasına rağmen, onun canlılığını korumasını sağlamış ve tarih sayfalarında yok olmasını engellemiştir. Tevfik Fikret’in toplumumuzda canlılığını bu denli koruyor olmasının nedenlerini ele almak istediğimizde, Fikret’in Türk edebiyatına getirdiği yenilikler, sanat anlayışı, dünya görüşü, yaşam tarzı, haksızlığa ve cahillığe karşı şiirleri, dostlarıyla yaşadığı dargınlıklar, oğlu Halûk’un istenmeyen bir son ile tükenen hayatını geniş bir biçimde ele almamız gerekir. Saydığımız tüm bu sebepler, Fikret’in Türk edebiyatında zirve bir yer teşkil etmesini sağlar. Bu doğrultuda Fikret hakkında yapılan bilimsel çalışmaların, toplantı, konferans, sempozyum, gazete ve dergi yazılarının

¹Abdülhâk Hâmid Tarhan, “Kehânet Değil Kerâmet”, **Muallim** (Haz. Bahanur Garan), Çağrı Yay., İstanbul 2015, s. 6.

²Ahmet Hamdi Tanpınar, **Tevfik Fikret, Hayatı, Şahsiyeti, Şiir ve Eserlerinden Parçalar**, Semih Lütfi Kitapevi, İstanbul 1944, s. 3.

³Hilmi Yücebaş, **Ölümünün Kırkıncı Yıldönümü Münasebetiyle, Bütün Yönleriyle Tevfik Fikret: Hayatı, Hatıraları, Şiirleri**, Dizerkonca Matbaası, İstanbul 1959, s. 38.

⁴Hüseyin Cahit Yalçın, **Edebiyat Anıları**, İş Bankası Kültür Yay., (Haz. Rauf Mutluay), İstanbul 2010, s. 132.

sayılarını göz önünde bulundurduğumuzda, toplum olarak da Tevfik Fikret'i ne denli anlamak ihtiyacı duyduğumuzun da bir göstergesi mahiyetindedir. Bu çalışmaların neticesinde ortaya çıkan sonuç ise genellikle, ya Tanpınar'ın dediği gibi Fikret bir kahraman, ya da hiçbir sanat değeri bile taşımayan şiirler yazmış bir şair olarak görülür. Kesin olan tek şey ise, iyi ya da kötü, toplumumuzun Tevfik Fikret ismi karşısında kayıtsız kalamayıdır.

XIX. Yüzyılın sonu ve XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayan Tevfik Fikret, dünya tarihinde önemli yer teşkil etmiş olan Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rus İmparatorlukların tarih sayfalarından silinmeye başlandığı kanlı ve bir o kadar da sancılı bir süreçte dünyaya gelmiş, bu acılı sahneleri de yaşayarak görmüştür. *“Tarihteki bu zor zamanlar, duyarlı insanlarda yeni düşüncelerin filizlenmesine, yeni sanat akımlarının doğmasına, yeni buluşlara imza atılmasına vesile olur. İşte Avrupa kültür tarihine “yüzyıl sonu” kavramı ile kazınan bu dönem, bu özellikleriyle öne çıkar.”*⁵ Tevfik Fikret, işte böyle bir dönem içerisinde 1867 yılının 24 Aralık günü İstanbul'da doğar. Tevfik Fikret'in anne tarafı Sakız Adası Rumlarından olup, sonradan Müslüman olan bir aileye dayanmaktadır. Baba tarafı ise, Çankırı'nın Kurşunlu kazasından İstanbul'a göç etmiş bir aileye mensuptur. Tevfik Fikret, annesini kendisi on iki yaşındayken Hac yolunda, babasının da bir jurnal yüzünden sürgün edilmesiyle bir daha görmemek üzere kaybeder. İlköğrenimini Mahmudiye Rüştüyesi ve tüm hayatının şekil alacağı Mekteb-i Sultanî'de tamamlar. Birkaç farklı memurluk hayatından sonra üç defa istifa edeceği Mekteb-i Sultanî'de öğretmen ve müdürlük yapar. Belli bir dönem İstanbul Darülfünunda ders vermesine rağmen, en uzun süre bağlı kaldığı kurum, Robert Kolej olacaktır. 1896 yılında hocası Recaizade Mahmut Ekrem aracılığıyla yazı işlerinin başına geldiği Servet-i Fünûn dergisi, onunla birlikte edebi bir dergiye dönüşmekle birlikte, bir edebiyat topluluğu kimliğine bürünür.

*“Rübâb-ı Şikeste”, “Halûk'un Defteri”, “Rübâb'ın Cevâbı”, “Tarîh-i Kadîm”*⁶ ve *“Şermin”* isimli şiir kitapları yayınlayan Tevfik Fikret, 19 Ağustos 1915 tarihinde

⁵ Nedret Kuran, “Tevfik Fikret'in Aile Hayatında Sanatın Önemi”, **Ölümünün Yüzüncü Yılında Tevfik Fikret Sempozyumu**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphaneler ve Müzeler Müdürlüğü, (Haz. Ata Yersu), İstanbul 2016, s.7.

⁶ Bu eser, Cumhuriyet'in ilanı ve harf devriminden sonra, Lâtin harflerle yayınlanan ilk kitaplardandır ve 1928 yılında Hasan Ali Yücel tarafından yayına hazırlanmıştır. (Mustafa Çıkar, **Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu**, İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1998, s. 51.)

hayatını kaybeder ve Eyüp'teki aile mezarlığına defnedilir. 24 Aralık 1961 yılında ise Fikret'in vasiyeti üzerine kabri Eyüp'ten, Farsça “*Kuş Yuvası*” anlamına gelen “*Aşiyân*” adını verdiği Rumelihisarı sirtlarındaki evinin bahçesine nakledilir.⁷

Yaşadığı dönemde, çevresi üzerinde önemli bir etki oluşturmuş olan Tevfik Fikret, ölümünden sonra belki de yaşadığı dönemden fazla bir şekilde üzerine konuşulmuş, tartışılmış ve örnek alınmıştır. Fikret'in ölümü edebiyat camiasında olduğu kadar, toplum üzerinde de ciddi bir etki yaratmış ve akabinde, özellikle de yıldönümlerinde önemli anma toplantıları yapılmış, kendisi hakkında kitaplar, anılar kaleme alınmıştır.⁸ Fikret'in ölümünden kısa bir süre sonra, onun hakkında ilk toplantı Türk Ocağında düzenlenir. Burada Fikret hakkında Mehmet Fuad Köprülü, Hamdullah Suphi, Yusuf Akçura, Ahmet İhsan ve Rıza Tevfik gibi isimler konuşmalar yapar. Bunu takip eden ölüm yıldönümlerinde ise bu defa Aşiyân'da toplantılar Abdülhâk Hâmîd, Şair Nigâr, Süleyman Nazif, Halit Fahri ve daha birçok önemli ismin katılımlarıyla gerçekleştirilir.⁹ Tevfik Fikret'le ilgili Aşiyân 'da yapılan anma törenlerinin en ilgi çekici olanı, şüphesiz

⁷ Tevfik Fikret'in ayrıntılı biyografisi için bk.: Rıza Tevfik Bölükbaşı, **Tevfik Fikret, Hayatı, Sanatı, Şahsiyeti**, (Haz. Abdullah Uçman), Kitapevi Yay., İstanbul 2005.

Rûşen Eşref Ünaydın, **Tevfik Fikret, Hayatına Dair Hatıralar**, (Haz. Necat Birinci, Nuri Sağlam), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2002.

İsmail Hikmet Ertaylan, **Tevfik Fikret, Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri**, Özyurt Basımevi, İstanbul 1963.

Kemalettin Şükrü, **Tevfik Fikret, Hayatı ve Şiirleri**, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1931.

Faruk Nafiz Çamlıbel, **Tevfik Fikret, Hayatı ve Eserleri**, Cumhuriyet Kitaphanesi, İstanbul 1937.

Kenan Akyüz, **Tevfik Fikret**, Ankara Üniversitesi DTCF. Yay., Ankara 1947.

Yücebaş, *a.g.e.*

Recep Usta, **Tevfik Fikret, Hayatı, Sanatı ve Eserleri**, Kastaş Yay., İstanbul 1986.

Yalçın, *a.g.e.*

M. Fatih Andı, Yılmaz Taşçıoğlu, Hüseyin Yorulmaz, **Kartpostallarla Tevfik Fikret ve Çevresi**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 1999.

M. Fatih Andı, Yılmaz Taşçıoğlu, Hüseyin Yorulmaz, **Mektuplarla Tevfik Fikret ve Çevresi**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 1999.

⁸Bu hususta şunu belirtmek gerekir ki, Tevfik Fikret'le aynı dönemlerde yaşayan dostlarının ya da kendisiyle kısa süreli bir tanışma yaşayanların yazdıkları anıların tamamında Tevfik Fikret'le ciddi bir şekilde karşılaşmak mümkündür.

Halit Ziya Uşaklıgil, **Kırk Yıl**, İnkılâp ve Aka Yay., İstanbul 1964.

Mehmet Rauf, Mehmet Rauf'un Anıları, (Haz. Rahim Tarım) Özgür Yay., İstanbul 2001.

Ahmet İhsan (Tokgöz), **Matbuat Hatıralarım**, (Haz. Alpay Kabacalı), İletişim Yay., İstanbul 1993.

Ünaydın, *a.g.e.*

Yalçın, *a.g.e.*

Ali Ekrem Bolayır, **Hatıralar**, (Haz. M. Kayahan Özgül), Hece Yay., 2007

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları**, İletişim Yay., İstanbul 1990.

Bu anıların önemli bir kısmını Fikret için ayırmışlardır ki bu da Fikret'in bu isimler üzerinde ne denli bir etki bıraktığını gösterir yeterlilikte olduğu kanaatindeyiz.

⁹Aşiyân 'da yapılan bu toplantılarda yapılan konuşmalar, Düşünce ve Muallim dergileri tarafından Fikret için özel sayı olarak yayımlanır: **Düşünce Dergisi, Tevfik Fikret Nüsha-i Mahsûsa 1918**, (Haz. Seval Şahin), Kitap Yay., İstanbul 2005 ve *Muallim*, *a.g.e.*

ki Mustafa Kemal Atatürk'ün de katılımcılar arasında bulunduğu 19 Ağustos 1918 yılında yapılan törendir. Tevfik Fikret'e olan hayranlığını sürekli dile getiren ve “*Ben inkılâp ruhunu ondan aldım*” dediği Tevfik Fikret'in için yapılan bu törende Atatürk, Süleyman Nazif ve Faik Ali ile birlikte, günün hatırası için hazırlanan deftere¹⁰, Faik Ali'nin yazdığı, “*19 Ağustos 1918 pazartesi, tavaf-ı tahatturunda bulunmakla mübahi perestişkâran-ı Fikret*”¹¹ sözünün altına imzasını atarak Fikret'e olan bağlılığını da bir kez daha göstermiş olur. 1920'li yıllarla birlikte Tevfik Fikret, sıklıkla gazete ve dergilerde bir tartışma konusu olmaya başlar. Özellikle 1925 ve 1945 yılları arasındaki süreç, bunun en üst seviyelerde olduğu dönemdir.¹² 1945 yılı ve sonrası ise Tevfik Fikret isminin farklı alanlara kaymasını sağlayan dönem olarak görülür. Bu dönemde hem İstanbul Üniversitesi hem de Ankara Üniversitesi edebiyat bölümlerinden Mehmet Kaplan ve Kenan Akyüz'ün Fikret hakkındaki çalışmaları¹³, sonraki dönemler için örnek teşkil ederek, Fikret'in çok farklı özellikleri ortaya konacak, hakkında bilimsel veriler doğrultusunda incelemeler yapılabilecektir. Şiirleri günümüz Türkçesine aktarılır¹⁴, evi Aşiyân Türkiye'deki ilk edebiyat müzesi olarak açılır. Doğumunun yüzüncü yılı olan 1967 yılı Unesco ortaklığıyla anma programları da yapılır.

Bir şair, bir sanatçı olarak Tevfik Fikret, az önce belirttiğimiz örnekleriyle de normalden çok daha fazla tartışma konusu olmuş ve olmaya da devam edecektir. 1920'den 1970'li yıllara dek ciddi şekilde süregelen Fikret tartışmaları arasında, Türk edebiyatının önemli değerlerinden olan bu ismin sınırları aşır, nasıl bir dünya şairi olduğunun farkına varamamış durumdayız. Çünkü biz, “Fikret'in eserlerini mi yakmalı, yoksa heykelini mi dikmeli” tartışmalarıyla uğraşırken, birçok ülke edebiyatı ve basını Tevfik Fikret'e sahip çıkmış ve eserlerine toplumlarında yer vermiştir.

1915 ve 2015 yılları arasındaki yüz yıllık süreç, Tevfik Fikret hakkında sayısı belki de bini aşmış yazının neticesinde değişmeyen tek sonuç ise, her büyük şair gibi yüz

¹⁰ Bu defter Aşiyân Müzesi koleksiyonunda bulunmaktadır.

¹¹ Faruk Cumbul, **Mustafa Kemal Aşiyân'da**, Kardeşler Basımevi, İstanbul 1993, s. 7.

¹² Tevfik Fikret ile ilgili tartışmaların en çok yapıldığı bu dönemde, özellikle *Yeni Sabah* gazetesinin Fikret hakkında yaptığı, “Fikret'in Heykelini mi Dikelim Yoksa Eserlerini mi Yakalım” anketi göze çarpmaktadır. Bu anket 20 gün sürer ve Ağâh Sırrı Levent, Cemal Nadir, Mitat Cemal, Hıfzı Tevfik, Nihal Atsız ve Hüseyin Cahit Yalçın gibi birçok isim bu ankete katılarak görüşlerini belirtirler.

Yeni Sabah, Büyük Anketimiz “Fikret'in Heykelini mi Dikelim Yoksa Eserlerini mi Yakalım”, 5-25 Ekim 1939.

¹³ Mehmet Kaplan, **Tevfik Fikret ve Şiiri**, Türkiye Yay., İstanbul 1946. Akyüz, *a.g.e.*

¹⁴ Asım Bezirci, **Tevfik Fikret, Bütün Şiirleri 1,2,3**, Can Yay., İstanbul 1984.

yıldır araştırılan ve üzerinde durulan Tefik Fikret'in, önümüzdeki yüz yıllarda da yazılıp çizileceği gerçeğidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÖRT KİTADA

1. SINIRLARIN ÖTESİNDE BİR ŞAİR: TEVFİK FİKRET

“Büyük Türk şairi Tevfik Fikret’in zengin ve anlamlı yaratıcılığı, yalnız Türk halkı için değil, bütün beşeriyet için değerlidir.”¹⁵

Hamid Araslı

Dünya tarihinde insanlığın yüzyıllar boyunca geliştirerek günümüze getirdiği edebiyat anlayışı, tarihin farklı dönemlerinde farklı dil ve toplumlara mensup şairler, yazarlar yetiştirmiştir. Farklı toplum ve dillerde eserler ortaya koyan bu sanatçıların bir kısmı kendi toplum sınırları içerisinde bir yer edinirken, bir kısmı da ortaya koydukları eserleriyle sınır kavramını ortadan kaldırmışlardır. Bu isimler birer dünya şairi olarak dünyanın farklı coğrafyalarına yayıldıkları gibi hem yaşadıkları devirde, hem de ölümlerinden sonra da yeni nesiller için birer ilham kaynağı ve örnek teşkil etmişlerdir. Fransız edebiyatının önemli isimlerinden Montaigne, Jean Jacques Rousseau, Victor Hugo, Charles Baudelaire, Rus edebiyatında Tolstoy, Puşkin, Dostoyevski, İngiliz William Shakespeare ya da Amerikalı Edgar Allan Poe gibi daha birçok farklı isim, dünya edebiyatına mâl olmuş ve sınırların ötesine isimlerini yayan bu alandaki öncü isimlerden yalnızca bir kaçıdır.

Yukarıda belirttiğimiz biçimde, Türk edebiyatı temsilcilerini ele alacak olursak karşımıza, az önce belirttiğimiz ve eserleriyle, düşünceleriyle dünyanın farklı ülkelerine yayılmış isimlerden birine sahip olup olmadığımız sorusu karşımıza çıkar ki, bu da bizi böyle bir araştırma yapmaya yönlendirmiştir. Bu bağlamda, modern Türk edebiyatının önde gelen isimlerinden ve Türk edebiyatında birçok isimi etkisi altında bırakan Tevfik Fikret’i ele aldığımızda; *“Osmanlı Türkiye’sinde adı, okunurluğu ve etkisi, İstanbul*

¹⁵ Hamid Araslı, “Tevfik Fikret ve Azerbaycan Edebiyatı”, 1966, s. 1.

dışına taşan ve bir Türk şairi olarak yabancılar arasında tanınan, ilk büyük isim olarak karşımıza çıkar.”¹⁶

Tevfik Fikret hem sanatı, hem düşünceleri, hem de talihin kendisine nasip ettiği büyük rol,¹⁷ onun çevresi üzerinde etkili olmasını sağlamıştır. Bu etkilenme öncelikle mensubu olduğu Servet-i Fünun edebiyat topluluğundaki yakın dostları ve çevresindekiler üzerinde etkili olur. “*Bunu kimse istemiş bulunmadığı halde Rübâb-ı Şikeste’yi hemen hemen ezber bilirdim*”¹⁸ diyen Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun sözleri bu duruma iyi bir örnektir. Fikret’in çevresine etkisi zamanla toplum üzerinde de görülür. “*Türk Kurtuluş Savaşı sırasında yayımlanan kimi propaganda kartpostallarında Fikret’in resmi ile şiirlerinden dizeler görmek mümkündür. Bu da onun toplumu etkilemiş bir şair olduğunun kanıtıdır.*”¹⁹ Tabi Tevfik Fikret’in etkisi altında kalanlar yalnızca Türk şairler ve tebaası değildir. Osmanlı Devletinde yaşayan azınlık gruplarında da Fikret’e karşı özel bir ilgi duyulduğu görülmektedir. Buna örnek olarak Musevi asıllı Osmanlı vatandaşı iki şair, *Avram Naon* (1878-1947) ve *İsak Ferera* gösterilebilir (1883-1933).²⁰ Bu hususta bir diğer örnek ise:

“Harb-i Umumî esnasında Alman İstihbarât Karargâhı’nda bulunan Şark’ta nüfuzlu bir Alman binbaşısı İstanbul’da bir dostuna yazdığı mektupta Fikret’ten bahsederken: Onun ruhunu kabza memur melekler bile ona kıyamamışlar ve geçirdiği hastalıklar esnasında hayatının uzaması için Cenâb-ı Hakk’ın nezdinde iltimas eylemişlerdi. Onu, muhiti öldürmeseydi melekler çok zaman daha onun ruhunu kabza cesaret edemeyeceklerdi ve o şimdi Eyyûb Sultan’daki soğuk mezarında değil, Aşyan-ı saadetindeki sıcak yatağında uyuyacaktı”²¹ diyen bir Alman’a aittir.

Belirttiğimiz bu iki örnek de Fikret’in kendi toplumunda yaşayan azınlık ve yabancılar üzerindeki tesirine örnektir. Tevfik Fikret’in kendi ülke sınırların ötesine çıkışına baktığımızda ise onun uluslararası bir isim olup olmadığı konusundaki ilk yorumlardan biri Nazım Hikmet’e aittir. Oğlu Memet Fuat’a yolladığı bir mektupta Fikret’le ilgili şunları söyleyebilir: “*Fikret büyük şairdir. Dünya ölçüsünde pek genişliği olmasa da*

¹⁶ Karakartal, Oğuz, “Tevfik Fikret’i Nerelerde Kimler Okudu”, **Hürriyet Gösteri**, S. 317, İstanbul 2015, s. 40.

¹⁷ Tanpınar, *a.g.e.*, s., 3.

¹⁸ Karakartal, *a.g.e.*, s. 40.

¹⁹ Karakartal, *a.g.e.*, s. 40.

²⁰ Tevfik Fikret’in Avram Naon ve İsak Ferera üzerine olan etkisini Oğuz Karakartal’ın şu çalışmasında ortaya konmuştur: Oğuz Karakartal, “**Tevfik Fikret’in İzinde İki Şair Avram Naon ve İsak Ferera**”, Eren Yay., İstanbul 2006.

²¹ C. N. F., **İstanbul’da Neler Gördüm**, Mütercim, İskender Fahreddin, (Haz. Burhan Erdebil-Ahmet Nezh Galitekin), Şehir Yay., İstanbul 2005, s. 134.

herhalde memleketi ölçüsünde ve yakın şark ülkelerinde."²² Nazım Hikmet'in bu sözleri söylediği 1940'lı yıllarda Fikret, hemen hemen tüm komşu ülkelerde tanınmış ve eserleri uzun yıllar öncesinden yayınlanmıştır. Nazım Hikmet'ten sonra, Fikret'in bu yönüyle ilgili olarak, 1966 yılında Azerbaycan'ın önemli edebiyat tarihçilerinden Hamid Araslı; "*Fikret'in sanatının ileri tesiri Özbek, Türkmen ve Başkurt edebiyatlarında da kendini kuvvetle göstermektedir*" der ve devamında da "*bizim fikrimizce öncü Türk edebiyatının, özellikle Fikret'in sanatının tesiri XX. asır Fars edebiyatında da görünmektedir*"²³ diyerek, Tevfik Fikret'in şark ülkeleri edebiyatlarının üzerindeki etkisini gösteriyor.

Tevfik Fikret'in ilk şiir kitabı olan Rübâb-ı Şikeste'nin ilk baskısı 24 Aralık 1899 yılında yapılmış ve kitap bir ay içinde ikinci baskıyı yapmıştır. Fikret'in şiirleri İstanbul dışında, Anadolu'da da rağbet gördüğü gibi, komşu ülkelere de kısa sürede ulaşır. Bu konudaki bilgilere özellikle anılarda rastlamak mümkündür:

"Rübâb-ı Şikeste'sini kendi lisanına nakleden bir Bulgar şairi onu: "O İstanbul'da batan bir güneşti" sözüyle takdis etmişti. 315 senesinde 4000 ve yedi sene sonra da 3000 nüsha tab edilmiş olan Rübâb-ı Şikeste'sini Türkiye'de bulunan sekiz-on milyon Türk'ten kaçına isabet ve hangisinin okuduğunu bilmiyorum. Ancak, Harb-i Umumi'den evvel İskenderiye'de Gümrük Başkâtibi'nin evinde, Moskova'da Kafkasyalı bir lâstik tüccarının iş yerinde ve Beyrut'ta bir mektep mualliminin kütüphanesinde tesadüf ettim."²⁴

Rübâb-ı Şikeste'nin Gelibolu'dan tüm Karadeniz kıyılarına ulaşmasını sağlayan Hüseyin Kâzım Kadri, Rübâb-ı Şikeste'nin en çok okunduğu yer olarak Trabzon'u belirtir.²⁵ Süleyman Nazif'in Tevfik Fikret'e Bursa'dan gönderdiği bir mektupta ise:

"İstiyorlar... Yemin ederim ki Rübâb-ı Şikeste'den Bursa'da birçok nüsha istiyorlar. Eser Bursa'dan müstağni olabilir. Fakat bu yerin, o kitaba ihtiyacı vardır. Sana bir hizmet olsun diye birkaç nüsha göndermeni rica etmemiştim. Mekteplerden, kalemlerden bir takım dil-teşnegân-ı edep bana mürâcaat ederek birer Rübâb-ı Şikeste istediler. Buna emniyet et de bana hiç olmazsa elli nüsha emanetçi ile, posta ile, esen rüzgâr, uçan kuş, hasılı bir vasıta ile gönder"²⁶ der.

Tevfik Fikret ile ilgili farklı yer ve zamanlarda söylenen bu sözler, Fikret'in ülke sınırlarını nasıl aştığını bizlere göstermek açısından ehemmiyet teşkil eder. Hatta bu konuda çok ilginç bir bilgi de, psikanalizin kurucusu Sigmund Freud'un Tevfik Fikret isminden haberdar olmasıdır. Bu bilgiye ise şu şekilde ulaşıyoruz: Türkiye'de

²² Nazım Hikmet, **Cezaevinden Memet Fuat'a Mektuplar**, Adam Yay., İstanbul 1994, s. 23.

²³ Araslı, *a.g.e.*, s. 13.

²⁴ C.N.F., *a.g.e.*, s. 130.

²⁵ Hüseyin Kâzım Kadri, "Tevfik Fikret: İnsan ve Şair", **İçtihat**, S. 213, 1926, s. 4114-4121.

²⁶ Andı-Taşçıoğlu-Yorulmaz, *a.g.e.*, s. 359.

psikanalizin ilk temsilcilerinden kabul edilen psikiyatrist İzzettin Şadan, Freud'un öğrencisi olarak kabul edilmekle birlikte, kendisiyle Türkiye'den yazışmış tek isim olarak da bilinir. İzzettin Şadan, 15 Eylül 1929 ve 28 Şubat 1930 tarihleri arasında İçtihat'ta "Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri" başlıklı on tane makale yazarak Fikret'i psikanaliz açısından inceler.²⁷ İzzettin Şadan, 1940 yılında, on yıl evvel yazdığı bu yazı dizisi ve Freud hakkında, "bu tetkikin Fransızca olan hülasası Freud'un mahzar-ı tasvibi olmuştur"²⁸ der. Biz de buradan psikanalizin kurucu Freud'un, Türk edebiyatından bir şair hakkında yazılmış bir incelemeyi okumuş olduğunu ve en azından Tevfik Fikret ismiyle tanıştığımızı öğrenmiş oluyoruz ki bu bilginin dikkate değer olduğunu kanaatindeyiz. Bunların dışında yaptığımız araştırmalar neticesinde, Tevfik Fikret'in hayatta olduğu dönemden itibaren, başta Azerbaycan olmak üzere, Bulgaristan, Kıbrıs, Sovyetler Birliği (Rusya), Mısır, İran, Kırım, Irak ve Amerika Birleşik Devletlerinde, ya o toplum şairleri tarafından örnek alınmış, ya da o toplumun basın hayatında yerini alarak okuyucularla buluşmuştur. Bahsi geçen bu toplumlar bizim gözümüze çarpmış olanlardır. Bunların dışında bizim tespit edemediğimiz farklı toplumlarda da Fikret'in yer almış olma ihtimali unutulmamalıdır. Yukarıda sıraladığımız toplumların bir kısmı Türkiye ile sınır komşusu iken, özellikle okyanus ötesindeki Amerika kıtasına Fikret'in henüz yaşadığı dönemde ulaşmış olması, Türk edebiyatı için önemli bir durumu teşkil eder.

1.1. Amerikalılar Arasında Tevfik Fikret

*"Tevfik Fikret Bey'in kişiliğinin büyüleyici olduğu kadar karakteri de yücedir."*²⁹
Stanwood Cobb³⁰

Tevfik Fikret, Mekteb-i Sultaniye'den mezun olduktan sonra, bir müddet Hâriciye Nezareti İstişâre Odası ve Sadaret Mektûbî Kaleminde memur olarak çalışır, ardından Mekteb-i Sultani'ye öğretmen olarak atanır. Fakat Fikret burada kısa bir süre kalabilecek,

²⁷İzzettin Şadan, "Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 1-10", **İçtihat**, 1929-1930.

²⁸ İzzettin Şadan, "Tevfik Fikret Meselesi", **Yeni Adam**, S. 303, 1940, s. 8-9.

²⁹ Stanwood Cobb, **Gerçek Türkler**, (Çev. Hasan Kaya), Maviağaç Yay., İstanbul 2006, s. 99.

³⁰ Stanwood Cobb 1881'de Newton'da doğar. Harvard Üniversitesinde tarih de din felsefesi eğitimi alır. İstanbul'da Robert Kolejde üç yıl görev alır. 1914 yılında Amerika'da yayımladığı "The Real Turk" kitabı İstanbul'daki bu üç yılın ürünüdür. 1919 yılında ülkesine döner ve İlerici Eğitim Birliği ve Washington Yazarlar Kulübü'nü kurar.

sonra da istifa edecektir. Bunun sebebi ise öğretmen maaşlarından yapılan yüzde onluk kesintidir.

“Fikret, Sultanî’den ayrıldıktan sonra, 1896-97 yılı sonlarında Robert Kolej’de yine bir Türkçe öğretmenliği boşaldı, Kolej’in Bulgarca öğretmeni Panaretof, bir gün Fikret’i Hisar’daki yalısında ziyaret etti ve kendisine bu öğretmenliği kabul edip etmeyeceğini sordu. Fikret, bu beş yüz kuruş maaşlı görevi kabul etti. Fikret’in öğretmenlikleri içinde en süreklisi budur. Bu görevdeki maaşı, yavaş yavaş artarak, Meşrutiyetin ilânı sıralarında on iki ve son yıllarında ise elli altına kadar yükseldi.”³¹

Tevfik Fikret’in hayatının sonuna kadar çalışacağı Robert Kolejde³² çalışmaya başlaması, onun birçok Amerikalı arasına da girmesi ve dostluklar kurması manasına da geliyordu. Robert Kolejde ciddi bir süre alan Fikret, orada zamanla önemli bir yer alır ve kolejin Türkçe bölüm başkanlığı yapar.³³ Fikret, buradaki Amerikalı öğretmenler üzerinde önemli izler bırakır. Fikret’in hem yaşamında hem de ölümünden sonra anılarını kaleme alan bazı kolej hocaları, Fikret’in üzerlerinde bıraktığı etkiyi ortaya koyarlar. Tevfik Fikret’in Robert kolejde öğretmenliğe başladığı yıllarda Cyrus Hamlin’den sonra müdürlüğe geçen George Washburn, Fikret’in kolejde çalışıyor olmasından duyduğu mutluluğu, “*Tevfik Fikret Bey, Türkçe bölümümüzün başına geçtiğinden bu yana kendisi ile çalışmaktan ve arkadaşlık etmekten son derece gurur duyuyorduk. Kendisi, yüksek bir karaktere sahip, İstanbul’un en bilgili ve saygıdeğer kişilerinden biridir*”³⁴ şeklinde belirtir. Robert Kolejde üç yıl çalışan ve İstanbul’daki birçok izlenimini 1914 yılında “Gerçek Türkler” adıyla bir kitap yayınlayan yazar Stanwood Cobb, kitabında Tevfik Fikret’e geniş bir yer ayırır. Cobb, kitabında Fikret’e ayırdığı “*Büyük Bir Osmanlı Vatanseveri ve Öğretmeni*” başlıklı bölümde onun bütün hayatına değinir. Özellikle Fikret’in karakterinden ve ilerici kimliğinden derin bir biçimde etkilenen Cobb, onu George Washinton’a³⁵, Jefferson’a³⁶, Adam Smith’e³⁷ benzetir. Yazıda Fikret’in aile yaşamından, aldığı eğitim, çalıştığı kurumlar, Türk edebiyatına getirdiği yenilikler, istibdada karşı duruşları, evi, eşi, kişiliği ve idealleri gibi tüm konuları dile getirir. Yazıda

³¹ Akyüz, *a.g.e.*, s. 35.

³² Robert Kolej 1863 yılında İstanbul’da, eğitimci Cyrus Hamlin ve zengin bir tüccar olan Christopher Rheinlander Robert tarafından kurulmuş bir okuldur. Robert Kolej, edebiyat, siyaset, sanat ve spor gibi birçok dalda yetiştirdiği isimlerle, tarihimiz açısından önemli bir kurum olarak varlığını sürdürmektedir.

³³ Cobb, *a.g.e.*, s. 94.

³⁴ George Washburn, **İstanbul’da Elli Yıl**, (Çev. Tolgay Kaya), Meydan Yay., İstanbul 2011, s. 330.

³⁵ Amerika Birleşik Devletlerinin ilk başkanı.

³⁶ Amerika Birleşik Devletlerinin üçüncü Başkanı.

³⁷ İskoçyalı Filozof.

ayrıca Fikret'in ünlü "Sis" şiirinden uzun bir parçayı nesir olarak ekler. Yazının hemen her satırından Stanwood Cobb'un Fikret'e hayran kaldığı: "Tevfik Bey'i en ufak bir bencillik, açgözlülük veya dar görüşlü yandaşlık eyleminde bulunurken düşünmek imkânsızdır"³⁸ sözünden rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Türk edebiyatında Tevfik Fikret'le ilgili yayınlanan çalışmalarda, hatta onu eleştiren kitaplarda bile pek fazla değişmeyen bir görüş vardır, o da Fikret'in insancıl yönü ve ahlaki değerleridir. Karakteriyle kolejdeki diğer hocalar üzerinde etkili olan Fikret hakkında kolejdeki bir diğer meslektaşı:

"Tevfik Fikret'i yüksek kültürlü ve tam bir centilmen olarak tanırım. O bütün insanlığın iyiliğini isteyen bir vatanperverdi. Memleketini terakki etmiş ve kültür sahasında ilerlemiş olarak görmek en büyük arzusu idi. Bilaistisna bütün talebeleri tarafından sevilen Fikret onlara bir ilhamdı. Benim için böyle yüksek bir insanı tanımak bir zevk ve onun arkadaşlarından biri olmak şereftir"³⁹ der.

İçinde Tevfik Fikret'tin sanatından, kişiliğinden, insancıl yönlerinden bahseden ve Amerika Birleşik Devletlerinde yayınlanan bu kitaplar, henüz çok eski tarihlerde Tevfik Fikret ismini o bölgelere taşır. Tabi Fikret'in Amerika'da yalnızca bu kitaplarla sınırlı olarak yayımlandığını söyleyemeyiz. Çünkü Tevfik Fikret'le ilgili Amerikan basınında da farklı yer ve zamanlarda hakkında yayınlar yapılmıştır.

1.1.1. Amerikan Basınında Tevfik Fikret

*Bir Türk Kahini*⁴⁰
Hester Donaldson Jenkins⁴¹

1863 yılında İstanbul'da kurulan ve Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi sınırları dışında kurduğu ilkokul olan Robert Kolej'inin kurulması, bununla birlikte Amerika'dan İstanbul'a gelen eğitimciler, İstanbul'daki toplum ve bireysel konular üzerindeki izlenimlerini anılarında kaleme aldıklarını daha önce belirtmiştik. Yayınlanan bu kitapların dışında, Kolej'in İstanbul'daki kız ve erkek okullarının hocaları, etkilendikleri isimler hakkında yazdıkları yazıları Amerika'da yayın yapan, dönemin

³⁸ Cobb, *a.g.e.*, s. 99.

³⁹ Charles E. Estes, *Tevfik Fikret Günü*, Robert Kolej Türk Talebe Birliği, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul 1938, s. 9

⁴⁰ Hester D. Jenkins, "Bir Türk Kahininin Feryatları" *The Open Court*, S. 643, Chicago, 1909, s. 763.

⁴¹ Hester Donaldson Jenkins (1869-1941): Amerikalı Tarihçi Yazar.

basın-yayın organlarına gönderirler. Bu sayede hem Amerikan halkı Türk halkı ve önemli şahsiyetleriyle tanışmış oluyor, hem de Osmanlı'daki (özellikle şair ve yazarlar) çok uzak bir coğrafya da tanınmış ve bir nevi ün yapmış olurlar.

Amerika Birleşik Devletlerindeki dergi ve gazete gibi yayın organlarını incelediğimizde karşımıza sanatı, kişiliğiyle tanıtılan ilk isim olarak Tevfik Fikret çıkar. 1909 tarihinde Chicago'da yayın yapan "*The Open Court*" isimli dergi, Tevfik Fikret'in Amerikan basınında ilk defa yayımlanmasını sağlar. Dergide Tevfik Fikret'le ilgili yazıyı, Robert Kolej'in Üsküdar'daki kız okulunun tarih bölümü hocası Bayan Hester Donaldson Jenkins kaleme alır. Bayan Jenkins böylece Tevfik Fikret'i Amerika'ya taşıyan ilk isim olur. Din, bilim, sanat ve edebiyat gibi farklı alanlarda yayım yapan bu derginin Aralık 1909 tarihli 643. sayısının 763. sayfasında "*Bir Türk Kahininin Feryatları*" başlıklı yazıda, önce Fikret hakkında kısa bir bilgi verilir. Bunun yanında Fikret'in "*Sis*" şiirinin de bir bölümü, aruz vezni korunarak İngilizceye yine Bayan Jenkins tarafından aktararak verilmiştir.

Tevfik Fikret'in Amerikan basınındaki bu ilk yayımlanışında, dikkate değer olan birkaç nokta vardır. Bunlar, yazının yazarı tarafından Fikret'in, Türklerin bir kâhini olarak görülmesi ki, bu söylem Fikret'in kolejdaki öğretmenleri ne derecede etkilediğinin kanıtıdır. Bir diğer nokta ise, *Sis* şiirinin Genç Türkler (Jön Türkler) tarafından modern Türk şiirinin en yüce şiiri olarak görüldüğünü beyan etmesidir.

Fikret'in Amerikan basınındaki dikkate değer diğer yayımlanışları ise, 1918 ve 1929 yıllarında dolaylı olarak da olsa "*The Daily Illini*" gazetelerindeki yayımlanışlarıdır. Bilindiği üzere Fikret'in tek oğlu Halûk, eğitimi için İskoçya'ya gider ve oradan İstanbul'da döndükten sonra da bu defa Amerika'ya giderek yaşamının sonuna dek orada yaşamını sürdürür. 24 Mart 1929 yılında *The Daily Illini* gazetesinde Fikret ve oğlu Halûk'un da içinde bulunduğu "*Prof. Albert Lybyer Eski Din ile İlgili Konuşma Yapacak*" başlıklı haberde şu bilgiler yayımlanır:

"Tarih bölümünden Prof. Albert H. Lybyer "Eski İran Dini" üzerine konuyla ilgili bir konuşma yapacak. Konuşmayla bağlantılı olarak, Prof. Lybyer, örnek için "Şehname" isimli tarihi bir kitap getirecektir. Bu kitabın Osmanlı (Türkiye) sultanına ait olduğu zannediliyordu. Daha sonra bir şair ve Robert kolejinde öğretmen olan Tevfik Fikret Bey, kitabın sahibi oldu. Oğlu Halûk Fikret, mühendislik bölümünden birkaç yıl önce, kitabı Prof. Lybyer'in teslim etti.

Kitap 120 resim ve Hindistan sanatçıları tarafından yapılan el yazması sayfalar içeriyor. Değerinin \$5.000 olduğu tahmin ediliyor. Kitap İran tarzında yazılmıştır ve Büyük İskender'e kadar olan kralların yaşamlarını gösterdiği varsayılıyor.”⁴²

Yukarıdaki bu gazete kupürü, Tevfik Fikret'in Amerikan basınında yayımlanmasını belirtiyor olmasının yanında, yazıda bahsi geçen konu da önemli bir haber değeri taşımaktadır. Nitekim haberde bahsi geçen Şehname'nin birkaç el değiştirip Halûk tarafından Amerika'ya götürüldüğünün söylenmesi ilginç bir noktadır. Fikret'in kitaplığında bulunan bu Şehname'nin haberde sözü edilen biçimde Türkiye'den Amerika'ya geçiş süresinden haberdar olmadan üç yıl önce, Tevfik Fikret'in kayınbiraderi Dr. Hikmet Gizer'in torunu, değerli dilbilimci Prof. Dr. Nedret Kuran Burçoğlu ile yaptığımız söyleşide, Fikret'in elindeki bir Şehname'den bahsetmiş ve bu eser hakkında şunları anlatmıştı:

“-Nâzime Hanım eşinin vefatından sonra epey sıkıntı çekmiş ve geçimini Robert Kolejde okuyan öğrencileri ve hocaları evine pansiyoner olarak karşılamış. Bir yandan da Amerika'da yaşayan oğlu Halûk'a para göndermeye çalışmış. Bu arada Tevfik Fikret'ten kendisine miras kalan şair Firdevsi'nin “*Şeyhname*” adlı eserini satmaya karar vermiş. Amerikalı Kolej hocalarından biri esere talip olmuş, Amerika'ya götürüp değer biçirmek üzere kitabı Nâzime Hanım'dan almış, sonra da fazla bir değer taşımadığını öğrendiğini beyan ederek cüz'i miktar bir parayı Halûk'a göndermiş. Aradan zaman geçmiş, *Şeyhname*'nin minyatürlerini Tevfik Fikret'ten rica ederek kopya eden aile dostumuz ressam Feyhaman Bey, Amerika'ya New York'a gidecek olan bir diğer aile dostu Dr. Süheyl Ünver Bey'e, bu eseri bulabilirse yarım kalan minyatürleri tamamlaması için ricada bulunmuş. New York seyahati dönüşünde Dr. Süheyl Ünver, eseri New York'un ünlü müzelerinden birinde bulduğunu, eseri sonradan yapılmış bozuk cildinden hemen tanıdığını anlatmış. Bu paha biçilmez nadide eser, Süheyl Bey'e dört muhafız eşliğinde getirilmiş ve ünlü tezhip ustası minyatürleri tamamlayana kadar muhafızlar kendisinin yanından ayrılmamışlar.”⁴³

Buradaki haberi Nedret hocamızın bu söyledikleriyle tekrar ele aldığımızda haberin değeri biraz daha ortaya çıkmaktadır.

Amerikan basınında Fikret ile ilgili dikkatimizi çeken bir diğer haber ise, yine aynı gazetenin bu defa 1918 yılı Ekim ayındaki bir haberidir: “*Türk Saray Şairinin Oğlu Burada Mühendislik Eğitimi Veriyor*”⁴⁴ başlıklı haberde, hem Fikret'in oğlu Halûk'un Amerika'ya geliş süreci, hem de Fikret'in Türk edebiyatındaki önemi belirtilmiştir.

⁴² **The Daily İllini**, 24 Mart 1929, s. 6.

⁴³ Mesut Kaplan, **Tevfik Fikret'in Halûk'u ve Halûk'un Defteri Üzerine Bir İnceleme**, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Lisans Tezi, 2014 s. 101.

⁴⁴ **The Daily İllini**, 18 Ekim 1918, s. 6.

1.2. Rusya’da Tevfik Fikret

“Türk Edebiyatının En İyi Lirik Şairi”
Stambulskiye Novosti

Türkiye ile Rusya, coğrafi yakınlığın getirdiği etkiyle sürekli bir temas içerisinde bulunmuşlardır. Bu yakın temasın önemli nedenlerinden biri, hem İstanbul başta olmak üzere Anadolu’nun farklı bölgelerinde Rus vatandaşların yaşıyor olması, hem de Rusya’da birçok Türk toplumunun yaşıyor olmasıdır. Bu nedenle iki toplum edebiyatı da bu etkileşimden payını almış ve bu doğrultuda yayımlar yapılmıştır. Tevfik Fikret de bu yayımlardan payını almış ilk isimlerdendir.

Tevfik Fikret’in Rusya’daki yayınlışını gösteren en eski bilgi 1923 yılında yayımlandığıdır. Moskova’da Şark Enstitüsü tarafından “*Müntehab Parçalar*”⁴⁵ adıyla yayımlanan kitapta, Fikret’in Azerbaycan’da yayılmasında önemli bir rol oynayan Ali Ejder Said-zade’nin⁴⁶ “*Müdüriyetten*” ve “*Tevfik Fikret ve Hayatına Dair Kitabiyat*” yazıları ve Ziyetullah Nuşirevan’ın⁴⁷ da “*Tevfik Fikret’in Sınıfı, İctimai Ehemmiyeti Hakkında Mütalaalar*” yazısının yanı sıra, Fikret’in “*Bahkçılar*”, “*Ramazın Sadakası*”, “*Yine Kar*”, “*İnanmak İhtiyacı*”, “*Cevap*”, “*Hilâl-i Ahmer*”, “*Halûk’un Amentüsü*”, “*Enîn-i Gam*”, “*Heykel-i Say*”, “*Sis*”, “*Sabah Olursa*”, “*Halûk’un Veda’ı*”, “*Promete*”, “*Yeşil Yurt*”, “*Bir An-ı Huzur*”, “*Resminin Karşısında*”, “*Gökten Yere*”, “*Tarih-i Kadim*” ve “*Molla Sırat*”(Tarih-i Kadime Zeyl) şiirleri bulunmaktadır.

Tevfik Fikret’in Moskova’daki bu ilk yayınlışıyla ilgili olarak göz ardı edemeyeceğimiz bir durum söz konusudur o da, Moskova’da yayımlanan bu kitabın siyasi bir amaç güdülerek yayımlanıp yayımlanmadığıdır. Çünkü kitabın yayımlandığı tarihlerde Tevfik Fikret, özellikle Azerbaycan olmak üzere, Şark ve Türk toplumları üzerinde ciddi bir etki oluşturmuş, hatta şair ve yazarlar tarafından bir ilham kaynağı oluşturduğu gibi halkın nezdinde de özel bir yere sahiptir. Bu sebeple Moskova’da yayımlanan Tevfik

⁴⁵ **Tevfik Fikret Müntehab Parçalar**, (Haz. Ali Ejder Said-zade, Ziyetullah Nuşirevan), Merkezi Şark Neşriyatı, Moskova 1923.

⁴⁶ Ali Ejder Said-zade: Azerbaycanlı yazar. Kendisi hakkında pek bilgi bilinmese de 1899 ve 1970 yılları arasında yaşamış olduğu, ayrıca 1920 yılında Komünist parti üyesi olduğudur.

⁴⁷ Ziyetullah Nuşirevan hakkında bilinen bilgiler: I. Dünya Savaşı öncesinde İstanbul’da Darülfünun’da eğitim aldığı, Türk Yurdu Dergisi yazarlarından olduğu, II. Meşrutiyet döneminde Türkçü akım içinde yer alıp, 1919 yılından itibaren Sosyalizmi benimsemiş olduğu ve Türkiye’de bu konuda birçok çalışma içerisinde yer aldığıdır.

Fikret kitabında yayınlanmak için seçilen şiirlerin ilginç bir özelliği vardır. Seçilen bu şiirlerin ortak, noktası istenildiği zaman Sovyet Rejimince kendine çekilebilir olmasıdır ki, kitabın hazırlanmasında Osmanlı Türkçesi'nin kullanılması, hem de kitabın başındaki “*Bütün dünya yoksulları birleşiniz!*” ibaresinin bulunuyor olması da bu iddiayı güçlendirir niteliktedir. Sovyet Rejimi böylelikle Kafkasya'daki Türk toplumlarında ciddi bir ilgi gören Tevfik Fikret'i kullanarak bu toplumlara yaranılmak istemiştir. Buna rağmen Fikret'i ölümünden kısa bir süre sonra Moskova'da yayınlanıyor olması da önemli bir konudur. Tevfik Fikret'le ilgili yapılan bu yayın, onun Rusya'daki tek yayınlanması değildir. Fikret'in Moskova'daki bir diğer yayınlanış tarihi 1967 yılıdır. 1967 yılı Tevfik Fikret'in doğumunun yüzüncü yılı olması münasebetiyle farklı bir anlam taşır. Özellikle Unesco'nun da Türkiye'de bu yıl için Fikret için birçok program yapmış olması, Fikret'in farklı ülkelerde de tanınmasını sağlamıştır. Fikret'in Moskova'daki bu yayınlanışı Milliyet gazetesi tarafından 1967 yılında okuyucularına: “*Tevfik Fikret'in Şiirleri Moskova'da Satışa Çıkarıldı*” başlığı altında şu şekilde duyurulmuştur: “*Tevfik Fikret'in şiirleri “Beyaz Yelkenli” adlı bir antolojide derlenmiş olarak Moskova'da satışa çıkarılmıştır. Antolojide Fikret'in “Rübab-ı Şikeste” ve “Halûk'un Defteri” adlı şiir kitaplarından iki bin mısra yer almıştır. Kitabın yayınlanması şairin doğumunun yüzüncü yıldönümüne rastlamaktadır.*”⁴⁸ Rusya'da Fikret'le ilgili farklı zamanlarda yayınlanan bu çalışmalar sayesinde onun başta Moskova olmak üzere Rus vatandaşları tarafından da tanındığı rahatlıkla söyleyebiliriz. Tevfik Fikret'in Rus vatandaşları arasında yayılmasını sağlayan bir diğer neden ise, İstanbul'da 1909-1910 yılları arasında yalnızca 33 sayı yayınlayabilen, Osmanlı topraklarında yayın yapan ilk Rusça gazete olan “*Stambulskiye Novosti*” gazetesidir. Sahibi ve başyazarı olan Kumuk Türk aydınlarından Celaleddin Korkmasov'un çıkardığı ve daha çok İstanbul'da yaşayan Rus vatandaşlarına yönelik olan bu gazetenin Türk edebiyatında üzerinde en çok durduğu ve hakkında özel yazılar kaleme aldığı isimlerin başında Tevfik Fikret gelmektedir⁴⁹. Bu gazete de Fikret'in hem İstanbul'daki Rus vatandaşları tarafından daha yakından bilinmesi hem de Rusya'ya da ulaşan gazetenin diğer Rus vatandaşları tarafından yakından tanınma fırsatı bulmasını sağlamıştır.

⁴⁸ **Milliyet Gazetesi**, 16 Aralık 1967.

⁴⁹ Elfine Sibgatullina, “Stambulskiye Novosti Gazetesinde Tevfik Fikret ve Osmanlı Milli Marşı”, **Türkbilg**, 2012/13, s. 107-114.

Tevfik Fikret'in Rusya'daki yayınlanışı hakkında verdiğimiz örnekler doğrultusunda, ölümünden kısa bir süre sonra olmak üzere Rusya'da yayınlandığını, siyasi bir propaganda aracı olarak güdülmüş olma ihtimaline rağmen bu durumun önem aksettiği kanaatindeyiz.

1.3. Bulgaristan'da Tevfik Fikret'in İzleri

“En Büyük Türk Şairi”
Nakovalnya

Türkiye ve Bulgaristan, iki komşu ülke olmalarının yanında tarih boyunca sıkı bir ilişki içerisinde bulunmuşlardır. Bu ilişkinin izleri günümüze dek kadar da süregelmiştir. Nitekim Osmanlı devleti döneminde Bulgaristan'a giden Türk vatandaşları olduğu gibi özellikle Trakya bölgesinde de yaşayan Bulgar halkı görmek mümkündür. İki ülke arasındaki bu yakın temasın edebiyat dünyasına olan etkisine göz attığımızda özellikle Türk edebiyatının Bulgaristan'da önemli bir yer teşkil ettiğini görebilmekteyiz.

Bulgaristan'da modern Türk edebiyatı ve temsilcilerinin yayınlandığı ilk eserleri incelediğimizde, Sofya'da 1910 yılında yayınlanan bir antolojide karşılaşıyoruz. *“Farklı Alanlardan Çiçekler, Dünya Edebiyatlarından Başyapıtlar”*⁵⁰ isimli bu antolojinin önemli bir kısmı Türk edebiyatına ayrılmıştır. Türk şairleri bölümünde dönemin önde gelen altı şairine yer verilmiştir. Bunlar: Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem, Süleyman Nazif, Tevfik Fikret, Mehmet Rauf ve Abdülhak Hamid Tarhan'dır. Antolojide bu şairler hakkında verilen kısa bilgilerin yanında eserlerinden örneklere de yer verilmiştir.

Bulgaristan'da bağımsızlık dönemi sonrasında Türk edebiyatıyla ilgili eserleri Bulgarcaya çeviren ilk çevirmen olan İvan Andreyçin tarafından hazırlanan bu antoloji, Tevfik Fikret'in Bulgaristan'daki ilk yayınlanışı olarak da karşımıza çıkmış olur. Fikret'in henüz yaşadığı dönemde Bulgaristan'daki bir diğer yayın 1912 yılında bu defa bir dergide olur. *“Bulgarska Sbirka”* isimli derginin 19. Sayısında Fikret ve dört Türk şairi hakkında bir yayın yapılır. *“Yeni Türk Şiiri, Beş Büyük Çağdaş Türk Şairinden On*

⁵⁰ İvan Andreyçin, **Farklı Alanlardan Çiçekler, Dünya Edebiyatlarından Başyapıtlar**, Modern Sanat Yay., Sofya 1910.

“Şiir” başlığı altında, Nigâr Hanım, Ayşe Mebrurye⁵¹, Tevfik Fikret, Abdülhak Hamid ve Cenap Şahabettin’in ikişer şiiri Bulgarcaya çevrilerek yayınlanır.

Bulgaristan’da Tevfik Fikret’in de bulunduğu Türk edebiyatı hakkın yapılan özellikle dergi yayınlarında, dönemin önde gelen şairlerinden küçük örnekler verilerek Türk edebiyatının Bulgaristan’da tanınması sağlanmıştır. Yine bu dergilerden olan fakat Türk edebiyatından bir isim üzerine özel yayın yapan “*Nakovalnya*”⁵² dergisi 1926 yılında, okurlarının karşısına “*Büyük Türk Şairi Tevfik Fikret*” başlığı ve Fikret’in bir fotoğrafıyla çıkar. Dergide Fikret’in “*Ferda*” ve “*Harb-i Mukaddes*” şiirlerinin yanı sıra dikkate değer bir yazı da yer alır. Yazıda Tevfik Fikret’in kısa bir biyografisinin yanında Türk edebiyatının en büyük şairi olarak belirtilmekle birlikte, Tevfik Fikret’in şiiri Victor Hugo’nun şiiriyle mukayese edilir: “*Fikret’in şiiri Hugo’yu hatırlatır; onun şiiri merhamet ve hümanizm ile aşılanmış, zengin ve ahenklidir*”⁵³ denilerek Fikret’in sanat değeri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tevfik Fikret’in Bulgaristan’daki süreli yayınlarda yayınlanması, onun buradaki tek izleri değildir. Bulgaristan’daki ilerleyen yıllarda bu defa Bulgaristan’da Türk edebiyatının iki temsilcisi *Niyazi Hüseyinof* ve *Mehmet Çavuşef* tarafından 1955 yılında yayınlanan “*Çocuk Şiirleri*” isimli eserde Tevfik Fikret’in “*Şermin*” kitabından esintiler bulmak mümkündür.⁵⁴ Hatta bu kitabın ön sözündeki açıklamada, Fikret’in etkileri açıkça belirtilmektedir. Ön sözde: “*Bazı boşlukları doldurmak maksadıyla, Türk şiirinin klasikleri Tevfik Fikret’ten, Nazım Hikmet’ten alınanlarla Bulgarcadan ve Azerbaycan’dan tercüme edilenler hariç, kitaptaki şiirlerin çoğu gençlerimiz ve piyонерlerimiz tarafından yazılmıştır*”⁵⁵ denerek bu durum dile getirilmektedir. Tabi burada Tevfik Fikret’in yanı sıra Türk edebiyatının önemli isimlerinden Nazım Hikmet’in de olması, onun Bulgaristan’daki etkisi açısından da önem arz etmektedir. Bu bağlamda Tevfik Fikret’in Bulgaristan’daki izlerini ele aldığımızda onun hem yaşadığı dönemde, hem de ölümünden uzun yıllar sonra bile Bulgaristan’da yayınlanan Türk edebiyatının özel isimlerinde biri olduğunu belirtebiliriz.

⁵¹ Ayşe Mebrurye (Mebrure) hakkına bildiğimiz tek şey, dönemin genç ve önemli şairlerinden biri olduğudur.

⁵² *Nakovalnya*, S., 42, Sofya 1926.

⁵³ *Nakovalnya*, S., 42, 1926, s. 2.

⁵⁴ Bu konu şu makalede geniş bir biçimde ele alınmıştır: Vadat Yeşilçiçek- Erol Sakallı, “Tevfik Fikret’in Bulgaristan Türk Edebiyatındaki İzleri Üzerine”, *Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış 6/1, 2013, s. 150-163.

⁵⁵ Vadat Yeşilçiçek- Erol Sakallı, *a.g.e.* 154.

1.4. İran ve İran Edebiyatında Tevfik Fikret

*Fikret ölmüştü. Fakat eminim âlemde şiir ve aşk
devam ettikçe Fikret de yaşayacaktır.
Rızazâde-i Şafak⁵⁶*

Tevfik Fikret'in Amerika, Rusya ve Bulgaristan'daki izlerinden sonraki bir diğer önemli nokta yine Türkiye'nin bir diğer komşu ülkesi olan ve tarih boyunca birçok Türk toplumunun da yaşadığı İran'dır. Tevfik Fikret'in İran ve İran edebiyatında okunduğu yahut örnek alındığına dair ilk bilgiler, bir dönem Robert kolejde Fikret'in öğrencisi de olan Rızazâde-i Şafak'a aittir:

“Daha İran'da bir çocuk idim Türk şuarası nâmına Namık Kemal'den başkasının ismini bile işitmemiştim. Fakat günün birinde arkadaşlarımdan biri, rûh-efzâ çiçeklerle tezyin edilmiş bahçemizin sine-i safası üzerinde, bana “Sis” manzumesini ezberden söylemişti. Bunu ta unfûvân-ı şebâbımda vatanımda iken dinleyip ve “Ey savt-ı kilâb, ey şeref-i nutk ile mümtaz insandaki nankörlüğü tel'in eden avaz!” şâirinin sadâkat ve maâliye tıynetene ne derecede mâil olduğunu hissetmişim.”⁵⁷

Rızazâde-i Şafak'ın bu sözleriyle Tevfik Fikret'in 1900'lü yıllarında hemen başında İran'da özellikle de gençler arasında okunduğunu söyleyebiliriz.

Tevfik Fikret'in doğumunun yüzüncü yılı olan 1967 yılında, çalışmamızın önceki bölümlerinde de belirttiğimiz gibi Unesco'nun da ortaklığıyla bu yıl Tevfik Fikret yılı olarak kutlanmış ve bu doğrultuda Fikret hakkında birçok yayın ve programlar yapılmıştır. Bununla paralel olarak, Fikret'in İran'daki izlerini tespit etmeye çalıştığımız sırada, İran'da Fikret'le ilgili yayınlanmış, dikkate değer bir çalışma tespit ettik. Otuz sayfalık bu küçük kitap, devrim öncesi İran'da yayınlanmış ve 1967 yılından sonra Türkiye'de Tevfik Fikret'le ilgili yayınlanmış hiçbir çalışmada adına rastlamadığımız bu kitap, Fikret'in İran'daki tanınırlığı konusunda önemli bir yer teşkil eder.

“*Tevfik Fikret'in Doğumunun Yüzüncü Yılı Münasebetiyle*” başlıklı bu kitabın yazarı, daha önce de kendisinden bahsettiğimiz Dr. Rızazâde-i Şafak'tır. İran-Türkiye Dostluk Derneğinin katkılarıyla basılan kitap, Tahran'da Şubat 1346 (1967) yılında Farsça olarak yayınlanmıştır. Bu kitap, İran-Türkiye Dostluk Derneğinin kuruluşundan

⁵⁶ İranlı Rızazâde-i Şafak: 1895'te Tebriz'de doğmuştur. İlk eğitimini Tebriz'de aldıktan İstanbul'a gelir ve 1914 yılında Tevfik Fikret'in de çalıştığı Robert Koleje kayıt olur. Berlin'de de üniversite eğitimini tamamladıktan sonra, İran'a geri dönerek Tahran'da üniversite hocalığı yapar. Milletvekilliği yapar. İran edebiyatı ve kültürü üzerine çalışmalar yapmış 1971'de de ölmüştür.

⁵⁷ Rızazâde-i Şafak, “Tevfik Fikret”, *Düşünce Dergisi Nüşa-i Mahsusa* 1918 s. 94.

sonra, iki ülke arasındaki kültürel değerlerin birbirine tanıtılması sebebiyle yapılan ilk çalışma olduğu, kitabın ön sözünde yazar tarafından belirtilmiştir. Böyle bir yayın için Tevfik Fikret isminin tercih edilme sebebi de, Türkiye’de doğumunun yüzüncü yılı dolayısıyla adına birçok programın yapıldığı ve çağdaş Türk şiirinin önde gelen isimlerinden biri olması dolayısıyla olmuştur. Kitabın içeriğine baktığımızda ise, Fikret’in bir biyografisi ve şiirlerinden kısa örnekler yer alır. Kitabın yazarı ve Fikret’in öğrencisi olan Rızazâde-i Şafak, hazırladığı çalışmada Fikret’in sanatsal yönlerini ve yaratıcılığını üzerine de değerlendirmeler yapmıştır.

Tevfik Fikret’in İran’daki bu izlerinin yanında bir de onun çağdaş İran edebiyatının temsilcileri üzerindeki etkiler de önem arz eden bir konudur. Her ne kadar Fikret’in çağdaş İran şairleri üzerindeki etkisini ele almak için ayrı bir çalışma yapmak gerekiyor olsa bile, bu konuya değinmekte fayda görüyoruz. Özellikle Hamid Araslı’nın *“Türk edebiyatının, özellikle Fikret’in sanatının tesiri xx. asır Fars edebiyatında da görülmektedir. XX. asırda yetişen Mirzade Eşgi⁵⁸, İrac Mirza⁵⁹, Arif Kazvini⁶⁰ ve başkalarının eserleri bu bakımdan dikkatle incelenirse, Fikret’in sanatının ne kadar geniş bir dairede şöhretlendiğini belirtmiş olur”⁶¹* dediği gibi bu konu ayrı bir çalışma doğrultusunda ele alınarak bu dönemdeki İran şairleri arasında Fikret’in izleri ortaya konulabilir.

1.5. Diğer

*“Ben ki hiç görmeden seni severim,
Bu ibâdetle sarf-ı ömr ederim.”⁶²*
Haşim Nihat⁶³

Tevfik Fikret ismi, şüphesiz ki dünyanın farklı coğrafyalarında uzun yıllardan beri takdir edilmiş bir isimdir. Çalışmamızın bu bölümünde de bu doğrultuda Fikret’i ciddi ve

⁵⁸ Mirzade Eşgi (1894-1932): Şair, yazar.

⁵⁹ İrac Mirza (1874-1926): Şair, yazar.

⁶⁰ Arif Kazvini (1882-1932): Şair yazar.

⁶¹ Araslı, *a.g.e.*, 13.

⁶² Veysel Ergin, “Ölümünün 100. Yılında Bir Iraklı Türkmen Aydınım Kaleminden Tevfik Fikret”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 37, 2015, s., 106.

⁶³Haşim Nihat: 1880 yılında Erbil’de doğmuş, 1906’da İstanbul’a gelerek Tevfik Fikret ile tanışmış ve Servet-i Fünun dönemi edebiyat anlayışına göre eserler vermiş yazar.

yoğun bir biçimde ele alındığı ülkeleri elimizdeki kaynaklar doğrultusunda tespit etmeye çalıştık. Geniş bir biçimde örneklerle belirttiğimiz bu ülkeler dışında, Fikret'in az da olsa tesirinin bulunduğu farklı coğrafyalar da bulunmaktadır. Tabii bu Fikret'in az tesir gösterdiği yerler olarak gösterdiğimiz bölgeler yalnızca elimizdeki yetersiz kaynaklar ışığında verilmiştir. Nitekim Fikret'in az yayınlanmış, ya da az tesir etmiş dediğimiz bu bölgelerde, bu konuda yapılacak yeni çalışmalar ve ortaya konulacak yeni belgelerle daha da genişletilebilir. Bu bağlamda Fikret'in etkisini gördüğümüz diğer yerler Kırım, Kıbrıs ve Mısır'dır.

Türk dünyasının uzun yıllar kültür, sanat, edebiyat gibi birçok alanında öncülük yapmış olan Kırım, bu sebeple Türk edebiyatı içinde önem arz etmektedir. Nitekim Kırım'ın birçok önemli ismi İstanbul'da eğitim aldığı gibi, Kıımlı birçok aydın İstanbul ile sıkı bir ilişki içerisinde bulunmuşlardır. Bu isimlerin en önde geleni şüphesiz ki İsmail Gaspıralı'dır. Kırım ile Osmanlı, arasındaki ilişki doğal olarak kendini basın hayatında da göstermiştir. Buna yine Gaspıralı'nın neşrettiği "*Tercüman Gazetesi*" en iyi örneğidir.

Kırım ve Tevfik Fikret'i elimizdeki kaynaklar doğrultusunda ele aldığımızda, Fikret'in Kırım'da yayınlandığı en eski tarih 1917 yılı olarak görülmektedir. "*Millet*"⁶⁴ gazetesinin 27 Haziran tarihli sayısında "Saygın Bir Şair" olarak belirtilen Fikret'in "*Millet Şarkısı*" şiiri yayınlanır.

*"Zulmün topu var, güllesi var, kal'ası varsa,
Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır;
Göz yumma güneşten, ne kadar nûru kararsa
Sönmez ebedî, her gecenin gündüzü vardır.
...
Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol;
Ey hak yaşa; ey sevgili millet, yaşa... Var ol!"*⁶⁵

Mısralarıyla Kırım halkı geleceğe daha güçlü bakması sağlanmaya çalışılmıştır.

Tevfik Fikret ve Kırım edebiyatı arasındaki etkileşim yalnızca gazetelerdeki yayınlardan ibaret değildir. Tevfik Fikret'in Mekteb-i Sultanî'ye de müdürlük yaptığı 1909 yılında Kırım edebiyatının büyük şair ve aydını Bekir Sıtkı Çobanzade de burada

⁶⁴ *Millet Gazetesi*, 27 Haziran 1917.

⁶⁵ Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*, Akçağ Yay., (Haz. Abdullah Uçman- Hasan Akay), İstanbul 2010, s. 311.

öğrencidir ve 1914 yılında buradan pekiyi derece ile mezun olur.⁶⁶ Bu da Fikret'in Çobanzade üzerinde etki göstermiş olma ihtimalini yükseltir.

Tevfik Fikret'in etkisini net bir şekilde gördüğümüz bir diğer yer ise Kıbrıs'tır. Kıbrıs, Türkiye ile sıkı yakınlığının bir neticesi olarak birbirlerinin edebiyat ve basın dünyasının haberdar olunmasını sağlamıştır. Tevfik Fikret de bu sıkı ilişkilerin bir sonucu olarak Kıbrıs'ta tanınmış ve eserleri yayınlanmıştır. Kıbrıs'ta Fikret'in tesirini en çok taşıyan Ahmet Raik Efendi'dir. Ahmet Raik Efendi yazdığı, 1906 yılında Lefkoşa'da "*Eski Şeyler*" adıyla yayınladığı kitabında Fikret'in "*Köyün Mezarlığında*", "*Ramazan Sadakası*", "*Şehitlikte*" ve "*Verin Zavallılara*" şiirleri de yer alır.⁶⁷ Bunun yanı sıra Kıbrıs'ta yayınlanan İrşad dergisinde Fikret'in şiirleri yayınlanmıştır.⁶⁸

Tevfik Fikret'in Mısır'daki yayınlanışına baktığımızda ise, Oğuz Karakartal hocamızın makalesiyle⁶⁹ haberdar olduğumuz bilgiyle, Fikret'in Mısır'da yayınlandığını öğreniyoruz. Fikret'in Mısır'da "*Halûk'un Defteri*" isimli şiir kitabının 1920 yılında İngilizlerin Mısır'daki Türk askerlerinin yerleştirildikleri esir kamplarından birinde yayınlanmış olmasıdır. Seydî Beşir Kampında basılan kitap, İstanbul'daki ilk baskının olduğu gibi hiçbir ilave ve çıkarım işlemi olmadan yapılmıştır.

⁶⁶ İsmail Otar, **Kırımlı Türk Şair ve Bilgini Bekir Sıtkı Çobanzade**, Lebib Yalkın Yay., İstanbul 1999, s. 16.

⁶⁷ Karakartal, *a.g.e.*, s. 43.

⁶⁸ Meral Demiryürek, "Tevfik Fikret'in Bilinmeyen Bir Şiiri", **İlmî Araştırmalar Dergisi**, S. 15, 2003, s. 167-172.

⁶⁹ Karakartal, *a.g.e.*

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK EDEBİYATININ DIŞINDA

2. TEVFİK FİKRET VE AZERBAYCAN EDEBİYATI

*“Azerbaycan’da Fikret’in hürriyete, vicdan özgürlüğüne,
milli istiklale, milli uyanışa çağırışları büyük kıymet görür.”*

Hamid Arash

XX. yüzyıl başlarında (1900-1920) Azerbaycan’da edebiyatın ve sosyal hayatın gelişmesi, milli kültürün her alana yayılması bu döneme rastlar. Bu yirmi yıllık dönem, Azerbaycan ve Türkiye için de ayrıca önem taşır. İki ülkenin birbirinden en çok etkileşim içerisinde olduğu bu dönemde, özellikle edebiyat sahası, buradaki en büyük payı alır.

“Yirminci asrın başlarında Azerbaycan ile Türkiye Münevverleri arasında sıkı bir temas vardır. Azerbaycan Münevverleri Türkiye’deki siyasî, içtimaî ve edebi hareketleri yakından takip etmişler, bu hareketlerden ilham ve tesirler almışlar ve eserlerine bunları aksettirmişlerdir. Bu temas ve tesirlerin örnekleri bilhassa şiiirlerde bariz surette görülmektedir. Azerbaycan şairleri Türkiye’deki siyasî edebî akımların getirmiş olduğu yeni muhtevayı, büyük bir heyecanla şiiirlerinde kullanmışlardır. Bu tesirler yalnız dünya görüşü, kavramlar ve terimler gibi muhtevada kalmayıp dil, üslûp ve teknik hususlarda da ortaya çıkmaktadır. Hatta Türkiye’deki edebî münakaşaların ve polemiğin de Azerbaycan’a taşındığını görmekteyiz.”⁷⁰

İşte böyle bir dönemde Türk edebiyatından bazı isimler Azerbaycan’da büyük ilgi ve alaka görmüşlerdir. Hatta bu ilgi yalnızca edebiyatçılar arasında kalmamış, halk arasına da girmiştir. Namık Kemal, Abdülhak Hamid Tarhan, Recaizade Mahmur Ekrem, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Mehmet Emin Yurdakul ve Tevfik Fikret bu isimlerden bazılarıdır. Azerbaycan’da ilgi gören bu isimlerin başını şüphesiz ki Tevfik Fikret çekmektedir.

Tevfik Fikret ve Azerbaycan edebiyatı birbirine çok uzak iki isim gibi görünse de aslında birbirine tahmin edilenden çok daha fazla yakındır. Çalışmamızın bir önceki bölümünde, Tevfik Fikret’in ülkesi dışındaki izlerini, etkilerini tespit etmeye çalıştık. Bahsettiğimiz bu toplumlar, Fikret’e az ya da çok, fakat önemli yazılarla, övgülerle

⁷⁰ Bilge Ercilasun, *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler 2*, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 501.

toplumlarında yer vermişlerdir. Azerbaycan ise, Tevfik Fikret'in eserlerinin yayınlandığı toplumlar içerisinde çok önemli bir yere sahiptir. Azerbaycan'ı Fikret konusunda diğer toplumlardan ayıran ise, Fikret'in Azerbaycan edebiyatı ve toplumu üzerindeki ciddi etkisidir. Fikret'e kendi toplumlarında yer verildiği gibi, ona ciddi bir biçimde sahip çıkılmış ve onu kendi edebiyatlarının bir nevi temsilcisi olarak görmüşlerdir. Özellikle dönemin basın-yayın, eğitim alanındaki yayınlardan, edebiyatçıların eserlerinden ve Fikret hakkındaki söylemlerinden rahatlıkla anlamak mümkündür. Tabii Fikret'in Azerbaycan'daki etkisi o kadar derin olmuştur ki, bu etki edebiyatçılarla sınırlı kalmamış ve topluma da sirayet etmiştir. *“Fikret, yaşamında yakın Şark ülkelerinde büyük şöhret kazanmış, özellikle Azerbaycan edebiyatının gelişmesinde mühim etki göstermiştir. Azerbaycan'da şairin eserleri uzun bir müddet okul kitaplarında şerefle yer almış, dergi ve gazetelerde yayınlanmış, onun hakkında muhtelif görüşler ileri sürülmüştür. Fikret'in yaratıcılığı yine sevilir ve muhabbetle öğrenilir”*⁷¹ diyen Hamid Araslı'nın sözleri bu durumun en açıklayıcı örneğidir.

Tevfik Fikret, Azerbaycan'da öyle bir etki yaratmıştır ki, onun Azerbaycan'da yayınlanmasına ön ayak olan aydınların, ilerleyen dönemlerde onun farklı coğrafyalarda yayılmasını da sağlarlar ki, Fikret'in 1923 yılında Moskova'da yayınlanması yine Azerbaycan'ın önemli bir siması olan Ali Ejder Said-zâde'nin rolü açıktır. Tevfik Fikret'in, henüz yaşadığı dönemden, ölümünden sonraki uzun yıllar boyunca bu denli sahiplenildiği bir toplumda, o toplum üzerinde yarattığı etki tartışılmaz bir gerçektir. Bu konuda bir diğer ilginç not ise, Bakü'de 1926 yılında yapılan Türkoloji Kurultayının yapıldığı ve bugünkü Azerbaycan İlimler Akademisi olan binada, Fikret'in bir tablosunun yer almış olmasıdır. Kurultayın video kayıtlarında bunu görmek mümkündür.⁷² Bu da Azerbaycan'da Tevfik Fikret'in ne denli kıymet arz ettiğini göstermektedir.

Çalışmamızın bu bölümünden itibaren, Fikret'in kendi ülkesi dışında en çok etki yarattığı yer olan Azerbaycan'da, dönemin basın, eğitim ve edebiyat temsilcilerinin eserlerini ele alarak bu etkiyi ortaya koymaya çalışacağız.

⁷¹ Araslı, *a.g.e.*, s. 1.

⁷² <https://www.youtube.com/watch?v=IP3FYDHBUY8> linkteki videonun 1.55. saniyesinden itibaren Fikret'in tablosunu görmek mümkündür.

2.1. Azerbaycan'da Tevfik Fikret'in ilk ayak izleri

XX. yüzyıl başları, Azerbaycan edebiyatının Türk edebiyatıyla en çok ilişkide olduğu ve etkisinin en çok gözlemlendiği dönemdir. Bundan önceki dönemlerde etkileşim az da olsa varlığını sürdürmüş olsa da XX. yüzyıl başlarında bu etkileşim en üst seviyeye çıkmıştır. Bu dönemde Azerbaycan birçok yönden bir milli uyanış dönemi içerisinde olmuş, edebiyat, sanat gibi alanlarda önemli gelişmeler kaydetmiştir. Özellikle 1900 ve 1920 yılları arasındaki bu zengin ve bir o kadar özgür dönem, 1920 yılının mart ayında Sovyet'in işgali ile Azerbaycan'ın bu özgür kimliğine son verilmiştir. İşte bu yirmi yıllık dönem, Azerbaycan ve Türk edebiyatının birbiriyle en yakın ilişkide olduğu süreç olarak da karşımıza çıkar.

Azerbaycan ve Türk edebiyatı arasındaki yakın ilişkinin oluşmasındaki önemli unsurlardan biri, Azerbaycan şair ve yazarlarıdır. Özellikle İstanbul'a eğitim almaya gelen Azerbaycanlı gençler ki, bunlar arasında Ali Bey Hüseyinzade, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyin Cavid ve Mehemed Hâdi gibi isimlerde vardır. Bu gençler, burada Türk edebiyatının önde gelen isimleriyle ve sanatlarıyla tanışmış, dönemin önemli dergi ve gazeteleriyle birlikte dönmüşlerdir. Azerbaycan'dan gelen bu genç aydınlar, İstanbul'da tanıştıkları ve örnek aldıkları şairlerin, yazarların etkisiyle eserler ortaya koyarak, modern Azerbaycan edebiyatının gelişmesine önemli katkılar yaparlar. XX. yüzyıl başlarındaki bu dönemde Azerbaycanlı aydınlar, özellikle edebiyat alanında Türk edebiyatında bulunan hemen her konuyu, eseri ve tartışmayı dikkatle takip etmiş, ülkelerinde de bunu yaymışlardır. Özellikle İstanbul'da yayınlanan dergi ve gazetelerin düzenli olarak Azerbaycan'a ulaşması, İstanbul'daki haberlerin daha kolay takip edilmesini sağlamıştır. Azerbaycan ve Türk edebiyatı arasındaki yakınlığın şüphesiz en büyük ve özel ispatı, kullanılan dildir. İstanbul'da yazılan bir şiirin, Azerbaycan'da yayın yapan bir dergide, hiçbir sadeleştirmeye gerek duyulmaksızın yayınlanıyor olması ve bunlarla birlikte Azerbaycanlı şairlerin kullandığı dilin de İstanbul'da kullanılan dille aynı olmasıdır. Bu iki örnek, iki ülke arasındaki yakınlık bağının ne denli derin olduğunu göstermektedir.

XX. yüzyıl başlarında iki ülke edebiyatları arasındaki yoğun etkileşim, önceki yüzyılda daha az olarak sürmekteydi. Azerbaycan ve Türk edebiyatı arasındaki ilişkinin azlığı ve Azerbaycanlı şairlerin kullandığı dilden şikâyetçi olan Ali Bey Hüseyinzade,

özellikle Türk edebiyatının Azerbaycan'da daha fazla yer alması gerektiğini; “Anlamıyorum ki bizim buranın muallimlerinde, müelliflerinde Çağatay ve Osmanlı edebiyatına karşı bu inat ne içindir? Canım, bizim Osmanlı eşar ve edebiyatında öyle özel numuneler vardır ki, sizin bu gibi şairlerinizden daha Türkçe, hatta daha Azerbaycan’ca ve Kafkas’cadır”⁷³ şeklinde belirtir.

Azerbaycan edebiyatında yaşanan bu dönemlerle birlikte, XX. yüzyıl başlarından itibaren, Ali Bey Hüseyinzade’nin dediği gibi artık Azerbaycan’da Türk şair ve aydınların isimleriyle sıklıkla karşılaşmaya başlıyoruz. Azerbaycan’da, bu dönemle birlikte, şair, yazar ve Azerbaycan halkı üzerinde Türk edebiyatından bazı isimler daha çok ilgiyle karşılaşmış ve sıklıkla ön plana çıkmıştır. Azerbaycan’da öne çıkan Türk edebiyatı temsilcilerini:

“Azerbaycan aydınlarının en çok okudukları Türk sanatkârları arasında Namık Kemal, Ziya Paşa, Rezaizade Ekrem, Abdülhak Hamid, Rıza Tevfik özellikle Mehmet Emin ve Tevfik Fikret önemli yer tutar. Azerbaycan okuyucuları Reşad Nuri ve Halide Edip’in eserleri ile yakından tanışmışlardır. Ülkemizde Nazım Hikmet’i bilmeyen okuyuculara zor rastlanır. Aziz Nesin ve Yaşar Kemal’in eserleri de büyük bir muhabbetle karşılanır.”⁷⁴

şeklinde belirtebiliriz. İstanbul’da eğitim aldığı dönemlerdeki günlerini hatırlarında kaleme alan Ömer Faik Numanzade⁷⁵ de, henüz ilkokul sıralarındayken, takip ettiği Türk şairler olarak yine, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Rezaizade Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hamid’i belirtir.⁷⁶ Bunun yanı sıra Azerbaycan edebiyatıyla ilgili yayınlanan kitap ve makalelerde⁷⁷, Azerbaycanlı şairler içerisinde en çok etki yapan Türk şair ve yazarları olarak karşımıza Namık Kemal, Tevfik Fikret ve Rıza Tevfik başta olmak üzere birkaç farklı isim görebiliyoruz.

⁷³ Aybeniz Aliyeva Kengerli, “Azerbaycan’da Romantik Türkçülük”, Doğu Yay., İstanbul 2008, s. 328.

⁷⁴ Araslı, a.g.e., s. 1.

⁷⁵ Ömer Faik Numanzade: (1872-1938), Ahıska Türklerinden olup, Tiflis’te uzun yıllar gazetecilik yapmıştır.

⁷⁶ Ömer Faik Numanzade, **Kafkasya’dan İstanbul’a Hatıralar**, Akademi Kitapevi, (Haz. İrfan Murat Yıldırım- Fazıl Gökçek), İzmir 2000, s. 31.

⁷⁷ Bunun için birkaç örnek vermek gerekirse:

Kengerli a.g.e.

Araslı, a.g.e.

Mehdi Genceli, **Azerbaycanlı Şair Mehmed Hâdi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.

Yusif Aslanov, **Edebiyat Tedrisi: Anana ve Müasırılık**, ADPU Neşriyatı, Bakü 2011.

Ahmet Bozdoğan, “Samet Vurgun’un Bakış Acısıyla On Bir Türk Şairi”, **Bilig**, Sayı 34, Yaz 2005.

Hüseynov Tural Tofik Oğlu, **Hüseyn Cavid Azerbaycan Mühacirat Edebiyatşünasılığında**, Bakü 2005.

Yavuz Akpınar, **Azeri Edebiyatı Araştırmaları**, Dergâh Yay., İstanbul 1994.

Yukarıda belirttiğimiz isimlerden olan, Azerbaycan edebiyatında da şair ve yazarlar tarafından sıklıkla takip edilen, üzerine şiirler ithaf edilen ve bir nevi örnek şair gözüyle bakılan Tefvik Fikret'in, yaptığımız araştırmalar neticesinde, Azerbaycan'da ilk olarak 1906 yılında, dönemin önde gelen dergilerinden biri olan Füyuzat'ın ikinci sayısında karşımıza çıktığını görüyoruz. Tefvik Fikret'in Azerbaycan'da yayınlandığı bu ilk tarih, aynı zamanda çalışmamızın başında da belirttiğimiz ülkeler içinde Fikret'in, Osmanlı Devleti dışında yayınlandığı ilk ülkedir. Şiirleri bu ilk gelişmeyle birlikte, Azerbaycan'da dolaşmaya başlayan Tefvik Fikret'in, bunu takip eden yıllarda Azerbaycan matbuatında sıklıkla karşımıza çıkmaya başladığı gibi, Azerbaycan'da şairleri de daha çok etkilemeye başlamış olacaktır.

Tefvik Fikret'in 1906 yılında Azerbaycan'daki ilk yayınlanışıyla ilgili olarak dikkat çekici bir konu da, o dönem içerisinde Osmanlı Devleti'nin önde gelen şairleri ve Azerbaycan edebiyatında sıklıkla takip edilen isimlerden Namık Kemal'in ölümü üzerinden yıllar geçmiş, Recaizade Mahmut Ekrem 59 ve Abdülhak Hamid Tarhan 54 yalındayken, 48 yıllık bir yaşam sürdüren Tefvik Fikre ise 39 yaşında olmasıdır. Tefvik Fikret'in henüz genç diyebileceğimiz bir yaşta, kendi toplumunun dışında, farklı toplumlarda dikkate değer bulunuyor olması, örnek alınması önemli bir husustur.

2.2. Azerbaycan Basımında Tefvik Fikret

Azerbaycan'da edebi, sosyal ve kültürel birçok alanın yukarıya doğru ivme alarak hızla geliştiği bir dönem olan 1900-1920 yıllarına, 1905 Rusya devrimi ve Osmanlı Devleti'ndeki meşrutiyet hareketleri mühim bir etki yaratmıştır. Bu durumdan, özellikle edebiyat dünyası ciddi bir pay almış ve gelişimin en çok olduğu değer olarak başı çekmiştir. Milli bilincin uyandırılması ve Türkçülük, bu dönem sanatçılarının önemli konuları olmuştur. Azerbaycan'da edebiyat alanındaki bu hızlı ilerlemenin etkileri, kendini basın-yayın organlarının sayısındaki artışa da vurmuştur.

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Azerbaycan'da önemli yayın organları çıkmaya başlamış, bunlar dönemin siyasi durumu doğrultusunda sansürlerle birlikte ayakta kalmaya çalışarak özgürce yayın yamaya çalışmışlardır. XX. yüzyılın başlarında bu durum, belli bir dönem düzelmiş olsa da 1920'den itibaren yine baskı ve sansürlerle birlikte yayın yapmak durumunda bırakılmışlardır.

XX. yüzyılın başlarında Azerbaycan'da yayın yapan basın organlarına baktığımızda:

1904-1905	<i>Himmet</i>	Bakü	Gazete
1905-1906	<i>Hayat</i>	Bakü	Gazete
1906-1932	<i>Molla Nasreddin</i>	Tiflis-Tebriz-Bakü	Dergi
1906-1907	<i>Tekamül</i>	Bakü	Gazete
1906-1907	<i>Füyuzat</i>	Bakü	Dergi
1906-1907	<i>Rehber</i>	Bakü	Dergi
1906-1908	<i>İrşad</i>	Bakü	Gazete
1906-1908	<i>Debistan</i>	Bakü	Dergi
1907-1908	<i>Taze Hayat</i>	Bakü	Gazete
1908-1909	<i>Terakki</i>	Bakü	Gazete
1908-1909	<i>İttifak</i>	Bakü	Gazete
1909-1910	<i>Hakikat</i>	Bakü	Gazete
1909-1910	<i>Zenbur</i>	Bakü	Dergi
1909-1911	<i>Seda</i>	Bakü	Gazete
1911-1920	<i>Mektep</i>	Bakü	Dergi
1912-1913	<i>Taze Haber</i>	Bakü	Gazete
1912-1913	<i>Son Haber</i>	Bakü	Gazete
1913-1914	<i>Şelale</i>	Bakü	Dergi
1914-1917	<i>Yeni İقبال</i>	Bakü	Gazete
1914-1920	<i>Basiret</i>	Bakü	Gazete
1915-1918	<i>Açık Söz</i>	Bakü	Gazete
1915-1920	<i>Kurtuluş</i>	Bakü	Dergi

gibi gazete ve dergiler, Azerbaycan'da edebiyat, siyasi ve kültürel alanlarda özel bir yere sahip olan yayın organlarından bir kısmı oldukları gibi, kadrolarında Azerbaycan'ın önde gelen isimlerini de bulundurmaktadırlar. Hatta bu gazete ve dergilerde yazılar yazan birçok isim arasında, İstanbul'a eğitim almaya ve Azerbaycan edebiyatının gelişmesine katkı yapan gençler de bulunmaktadır. İstanbul'da eğitimlerini tamamlayarak gelen bu öğrenciler, İstanbul'dan Türk edebiyatını yakından tanıyarak dönmüşlerdir. Tabii bu gençler, İstanbul'da etkilendikleri isimleri, kendi edebiyatlarına ve toplumlarına da

kazandırmışlardır. Bunu da özellikle Azerbaycan'da yayınlanan gazete ve dergilerde yayımlanarak yapmışlardır.

Azerbaycan'da yayınlanan dergi ve gazetelerde bu konuda zamanla iki Türk şairi ön plana çıkmaya başlar. Bu isimler Azerbaycan edebiyatında en çok tesir yaptığı görülen ve:

*“Vatanın bağına düşman dayadı hançerini,
Yok imiş kurtaracak bahtı kara maderini”⁷⁸*

diyen Namık Kemal⁷⁹ ve:

*“Toprak vatanım nev'i beşer milletim... İnsan
İnsan olur ancak bunu iz'ânla, inandım”⁸⁰*

diyen Tevfik Fikret bulunmaktadır. Bu iki isim, Azerbaycan basınında eserleri sıklıkla yayınlanan isimler olarak karşımıza çıkarlar. Tabi biz burada konumuz gereği yalnızca Tevfik Fikret ismi üzerinde yoğunlaşacağız.

Tevfik Fikret'in Azerbaycan basınındaki ilk yayınlanışının 1906 yılında Füyuzat dergisinin ikinci sayısında karşımıza çıktığını belirtmiştik. Bunun dışında, ilerleyen dönemlerde yine Füyuzat dergisi, Fikret'in eserleri ya da kendisiyle ilgili bilgilerin verildiği bir dergi olarak ön plana çıktığı gibi Azerbaycan'da Tevfik Fikret'in yayınlandığı ilk dergi olarak da bu konuda önem taşır. Füyuzat'ın dışında, Azerbaycan basınında Fikret'in yayınlandığı diğer yayın organları olarak “*Şelale*” dergisi ve “*Açık Söz*” gazetesidir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde içerikleri hakkında ayrıntılı bilgiler vereceğimiz bu gazete ve dergilerdeki yazılar, ülkemizde yapılan Fikret çalışmalarında sözünün geçmiyor olması sebebiyle de büyük önem taşımaktadır.

⁷⁸ Vasfi Mahir Kocatürk, **Namık Kemal'in Şiirleri**, Edebiyat Yay., Ankara 1971, s. 77.

⁷⁹ Namık Kemal'in Azerbaycan edebiyatı üzerine olan etkilerini Yavuz Akpınar hocamız tarafından yayınlanan eserinde ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır: Akpınar, *a.g.e.*

⁸⁰ Tevfik Fikret, **Halûk'un Defteri**, Çağrı Yay., (Haz. Abdullah Uçman), İstanbul 2006, 29.

2.2.1. Füyuzat Dergisinde Tevfik Fikret

“Edebiyat-ı Cedide-i Osmaniye’nin En Büyük Şairi Tevfik Fikret Bey”
Ahmet Raik

XX. yüzyıl başlarında Azerbaycan basının önde gelen yayınlarından olan Füyuzat dergisi, kısa yayın hayatına rağmen, Azerbaycan edebiyatına çok büyük bir hizmet ve etki yapmıştır. Füyuzat dergisi, her ne kadar edebi, siyasi ve içtimai bir dergi olarak bilinse de, bir edebi mektep olarak da işlev görmüştür. Füyuzat’ın bir mektep olarak görülmesi, şüphesiz ki kadrosunda bulunan isimlerin sebebiyledir. Nitekim Füyuzat’ın yazar kadrosunda, Mehemed Hâdi, Mehmet Emin Resulzade, Mirza Elekber Sabir, Ahmet Raik, Hasan Bey Melikzade Zerdabi, Hüseyin Cavid ve Abbas Sehhet gibi XX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının önde gelen isimleri bulunmaktadır. Füyuzat’ın kullandığı dil ise, Servet-i Fünun dönemi Türkçesinde kullanılan dil ile hemen hemen aynıdır.

Hacı Zeynelabidin Tağıyev’in destekleriyle yayınlanan ve Ali Bey Hüseyinzade’nin başında bulunduğu Füyuzat dergisinin ilk sayısı 1 Kasım 1906 yılında yayınlanır. Kısa sürede önemli bir etki yaratan Füyuzat dergisi ya da diğer adıyla Füyuzat Mektebi, 1 Kasım 1907 yılında kapanır. İlk sayısından itibaren dergiye sıkı şekilde bağlı olan ve hemen her sayısında yazılar kaleme alan Mehemed Hâdi, derginin son sayısında *“Elveda Yahut Acı Bir İkrar”* isimli şiirinde, derginin kapanmasından duyduğu üzüntüyü şu satırlarla ifade eder:

*“Taşlara te’sîr ederdi nâleyi- cân-gâhımız,
Olmadı te’sîr-bahş-ı ehl-î İslâm ahımız,
Nefret etmiş sanki bizden, Hâdi’yâ Allah’ımız,
Kati ümmid eyledik, biz doğrusu İslâmiden!”⁸¹*

Azerbaycan edebiyat tarihinin önde gelen dergilerinden olan Füyuzat, Türk edebiyatının önemli dergilerinden olan Servet-i Fünun dergisi ile birçok yönden de benzerlik göstermektedir. Nitekim iki derginin de kısa ömürlü olmasına rağmen, hem dönemlerinde, hem de sonrasında, toplumlarının edebiyat anlayışlarına önemli bir katkı

⁸¹ Mehemed Hâdi, “Elvede Yahut Acı Bir İkrar”, **Füyuzat**, S. 32, 1907.

yaptığı gibi, bir dergiden ziyade, bir edebiyat topluluğu, bir edebiyat dönemi özelliği taşımış olmalarıdır.

Füyuzat'ın önemli bir diğer özelliği de, Azerbaycanlı şairlerin yanında, Türk edebiyatından da, birçok isme yer vermiş olmasıdır ki bu isimler arasında, Rezaizade Mahmut Ekrem, Nigâr Hanım, Abdülhak Hâmid Tarhan, Halid Ziya Uşaklıgil, Hüseyin Siret ve Tevfik Fikret bulunmaktadır. Türk edebiyatının bu isimleri, Füyuzat'ın kadrolarında bulunmadıkları halde, derginin bir yazarı gibi görülmektedir.⁸² Bu yazarlardan biri olan Tevfik Fikret'in, Füyuzat'taki yayınlanışlarına baktığımızda ise, ilk olarak Füyuzat'ın 13 Kasım 1906 tarihli 2. sayısında, Fikret'in Kıbrıs'ta tanınmasında önemli bir yeri olan Ahmet Raik'in "*Muhasebe-i Edebiyye*" başlıklı yazısında görüyoruz. Ahmet Raik yazıda: "*Şimdilik, zerafeti-beyane ve hissiyati rakike-i şairaneye misal olmak üzere, edebiyat-ı cedide-i Osmaniye'nin en büyük şairi olan Tevfik Fikret Bey'in manzumelerinden birkaçını nesre tehvil ile Füyuzat'ın muhterem karilerinden edebiyat meraklısı olanlara takdim ediyorum*"⁸³ diyerek, Fikret'in "*Köyün Mezarlığında*", "*Ramazan Sadakası*" ve "*Şehitlikte*" isimli şiirleri manzum olarak yayınlanır.

Füyuzat'ın 18 Aralık 1906'daki 5. sayısında Ali Bey Hüseyinzade, "*Kırmızı Karanlıklar İçinde Yeşil Işıklar*"⁸⁴ isimli makalesinde, Fikret'in Osmanlı edebiyatının dekadandanlarından biri olduğunu belirtti. Füyuzat'ın 15 Ağustos 1907 tarihli 25. sayısında Fikret'in bir fotoğrafı yayınlanırken, bu fotoğrafın altında da "*Osmanlı Şairlerinden Tevfik Fikret Efendinin Resmidir*" ibaresiyle birlikte, ilerleyen dönemlerde Fikret'ten en çok etkilenecek olan Mehmed Hâdi'nin "*Hasbihal Yahut Bizim Hâdi'nin İstirabı*" şiiri yayınlanırken,⁸⁵ 7 Eylül 1907'deki 26. sayıda ise dergi bu defa kapağında Tevfik Fikret'in fotoğrafıyla okuyucuların karşısına çıkar. Toplamda otuz iki sayı çıkan Füyuzat dergisinde, Tevfik Fikret'in son yayınlanışı ise, 19 Ekim 1907 tarihli 30. sayıda olur. Bu sayıda da Fikret'in "*Füzuli*"⁸⁶ şiiri yayınlanır.

⁸² Akif Aşırılı, **Azerbaycan Matbuat Tarihi**, Elm ve Tahsil Neşriyat, Bakü 2009, s. 77.

⁸³ Ahmet Raik, "Muhasebe-i Edebiyye", **Füyuzat**, S. 2, 1906.

⁸⁴ Ali Bey Hüseyinzade, "Kırmızı Karanlıklar İçinde Yeşil Işıklar", **Füyuzat**, S. 5, 1906.

⁸⁵ Mehmed Hâdi, "Hasbihal Yahut Bizim Hâdi'nin İstirabı", **Füyuzat**, S. 25, 1907.

⁸⁶ Tevfik Fikret, "Füzuli", **Füyuzat**, S. 30, 1907.

2.2.2. Şelâle Dergisinde Tevfik Fikret

“Talihin kendilerine yâr olmasını içtenlikle temenni edenlerdeniz.”

Şelale

Azerbaycan basınında, Tevfik Fikret’in Füyuzat’tan sonra yayınlandığı bir diğer dergi Şelale’dir. Edebi, sosyal ve ilmi bir yayın yapan Şelale, haftalık bir dergi olup, 19 Ocak 1913 ve 1 Mart 1914 yılları arasında toplam 56 sayı neşredilmiştir. Dergide kullanılan dil İstanbul Türkçesidir.

Tevfik Fikret, Şelale dergisinde toplam beş defa yayınlanmıştır. Bunların ilki, 4 Mart 1913 tarihli 13. sayısında olmuştur. Bu sayıda Fikret’in ilk şiirlerinden olan ve:

“Güzelsin pâk bir aşkın tecellâ-yi cemâlinden;
Güzelsin kâ’inatın bir kız olmak ihtimâlinden!”⁸⁷

mısralarıyla başlayan “Güzelsin” şiiridir.

1 Haziran 1913 tarihli 17. sayıya baktığımızda ise Şelale’de bu defa da Fikret’in Rübâb-ı Şikeste’sinden “Hücre-i Şâir”:

“Şâir bütûn bu şeylerle atf-ı hayâl ile
Eyleyür vürûd-ı refref-i ilhâma intizâr”⁸⁸

yayımlanırken, dergide Fikret’le ilgili en ilginç ve özel yayın 20 Temmuz 1913 tarihli 24. sayıda olur. Bu sayıda Fikret’in “Hasta Çocuk” şiiri, bir fotoğrafı ve Fikret’in Azerbaycan’daki okuyuculara tanıtmak amacıyla da kısa bir dipnot verilir:

“Tevfik Fikret Bey, 1285 sene-i hicriyesinde tevellüt etmiştir. Mekteb-i Sultanî’ye ile Mekteb-i Mülkiye’den birincilikle neşed eylemiş ve metfn bir tahsil ile istidad-ı şiirini tetvic ve tenmiyeye çalışmıştır.

Tevfik Fikret Bey, Edebiyat-ı Cedide’nin en büyük bir şairidir. Kalem yed-i icaz-ı nârında bir fırça ki işler, nadiren güler, ekseriya ağlar bir musavvirdir.

...

Tevfik Fikret Bey, Abdülhamit devrinde faitab olamamıştı. Meşrutiyet’te –içinde tahsil ettiği- Beyoğlu Mekteb-i Sultanîye’sine müdür olduysa da Maarif Nazırı Emrullah Efendi ile aralarında zuhur eden ihtilaf-ı içtihat yüzünden, vazifesini bırakmaya mecbur oldu. Şimdi İstanbul’daki ecnebi mekteplerinde tedrisat ile iştilal ediyor.

⁸⁷ Tevfik Fikret, **Bütün Şiirleri**, TDK., Yay., (Haz. İsmail Parlatır-Nurullah Çetin), Ankara 2004, s. 101.

⁸⁸ Fikret, **Rübâb-ı Şikeste**, s. 388.

Talihin kendilerine yâr olmasını içtenlikle temenni edenlerdeniz.”⁸⁹

Belirtilen bu kısa yazıdaki en önemli yer ise, şüphesiz ki son mısradaki “*Talihin kendilerine yâr olmasını içtenlikle temenni edenlerdeniz*” cümlesidir. Bu yazıdan hareketle de Şelale dergisinin, henüz yaşadığı dönemde Tevfik Fikret’e karşı duyduğu saygının bir göstergesi olarak kabul görülebilir.

Şelale’nin 17 Ağustos 1913 tarihindeki 28. sayısına baktığımızda da, Fikret’in ünlü şiirlerinden “*Ferdâ*” yayınlanır.

*“Yükselmeli, dokunmalı alın semâlara;
Doymaz beşer dedikleri kuş itilalara...
Uğraş, didin, ara, bul, koş, atıl, bağır;
Durmak zamânı geçti, çalışmak zamanıdır!”⁹⁰*

Böylece Fikret’in bu sözlerle gençliğe yol gösterici olması ümidiyle kaleme aldığı bu şiiri İstanbul’da yayınlandığı dönemlerde Azerbaycanlı gençlerle de buluşmuş olur. Fikret’in Şelale’deki son yayınlanması ise 23 Kasım 1913 tarihindeki 42. sayıdaki:

*“Kırlarda, tenhâyî-i hüzn-âver içinde
Titrer gibidir hilkatın elhân-ı süruru;
Terk et de gururu,
Gel dinleyelim gel
Ben zemezme-i şi’ri, sen âheng-i tuyûru.”⁹¹*

“*Baharda*” şiiriyle olur.

⁸⁹ Şelale, S. 24, s. 2-3.

⁹⁰ Fikret, *Halûk’un Defteri*, s. 76.

⁹¹ Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*, s. 135.

2.2.3. Açık Söz Gazetesi ve Resulzade'nin Tevfik Fikret Çılgılığı

“Yalandır, Tevfik ölmemiş. Tevfik ne çıldırır ne de hasta olur! Çıldırana varsa, bu ruh Fikret'in parlamasına tahammül edemeyen şuur; hasta olan bir vücut varsa, bu Tevfik'in üzüntüsüne dokunmayan yürektir! Yoksa Tevfik dengindeki şairler ölmez, yok olmazlar. Onlar geleceğin, gelecek onlarındır!”

Mehmed Emin Resulzade⁹²

XX. yüzyıl Azerbaycan basınının önde gelen gazetelerinden biri olan Açık Söz, 2 Ağustos 1915 ve 18 Mart 1918 yılları arasında 704 sayı olarak neşredilmiştir. Edebi, siyasi ve içtimai yayınlar yapan Açık Söz, önemli bir yazar kadrosunu da bünyesinde barındırmaktadır. Gazetenin yazarları arasında Mehmed Emin Resulzade ki, gazetenin editörlüğünü de yapmaktadır. Ömer Faik Numanzade, Neriman Nerimanov, Hüseyin Cavid ve Abdullah Şaik gibi önemli isimler bulunmaktadır.

Tevfik Fikret'in Azerbaycan'da Füyuzat ve Şelale dergilerinin dışında, yayımlandığı bir diğer yayın, Açık Söz gazetesidir. Azerbaycan'da Fikret gibi, henüz yaşamında beğenilerek takip edilen ve değer gören bir ismin, ölümü de burada büyük bir etki yaratması olağan bir durumdur. Nitekim Fikret'in ölümü üzerine ülkemizde birçok şiir ve yazı yazılmıştır. Fikret'in ölümü üzerine yazılan bu yazılar içerisinde akla ilk olarak Rıza Tevfik Bölükbaşı ve onun:

*“Dediler ki ıssız kalan türbende
Vahşi güller açmış; görmeye geldim
O cennet bağının hâkine ben de,
Hasretle yüzümü sürmeye geldim!”⁹³*

Dörtlüğüyle başlayan *“Tevfik Fikret'in Necîb Ruhuna”* isimli şiiri, mersiyesi gelir. Fikret'in ölümünden sonra yazılan yazılardan bir tanesi de Azerbaycan'da, Açık Söz gazetesinde ve gazetenin başyazarı Mehmed Emin Resulzade'nin kaleminden dökülen *“Böyük Bir İtik”⁹⁴* (Büyük Bir Kayıp) başlıklı makalesidir. Yaptığımız incelemeler neticesinde, Fikret'le ilgili yayınlanmış hiçbir çalışmada bahsi geçmeyen bu makale,

⁹² Mehmed Emin Resulzade (1884-1955): Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı, gazeteci-yazar.

⁹³ Rıza Tevfik Bölükbaşı, *Serâb-ı Ömrüm*, Kitapevi Yay., (Haz. Abdullah Uçman), İstanbul 2005, s. 62.

⁹⁴ Mehmed Emin Resulzade, *“Böyük Bir İtik”*, *Açık Söz*, S. 570, 20 Eylül 1917.

Azerbaycan’da Fikret’le ilgili yayınlanmış yazıların en etkileyicisi olduğunu belirtmek gerekir. Yazı, öyle derin bir yas ile yazılmıştır ki, yazının başından sonuna dek kullanılan her kelime, her satır adeta Resulzade’nin Tevfik Fikret ılığı gibidir. Türk edebiyatı Şairlerinin Şiirlerinden oluşturduğu özel defterde, Namık Kemal, Mehmet Emin Yurdakul, Tevfik Fikret, Aka Gündüz ve Celal Sahir gibi isimlere yer veren Resulzade’nin⁹⁵ özellikle Tevfik Fikret’e karşı ne kadar büyük bir hassasiyet duyduğu, ölümü üzerine yazdığı makale bunun apaçık kanıtıdır.

Fikret’in ölüm haberini duyurmakla yazısına başlayan Resulzade, onun ölümünü:

Fikret dünyanın yaratılıŐından beri yaŐadđı dehŐeti, vahŐeti, kendisine has bir kuvvetli tasvir ile kaleme almış:

“Din Şehit ister, gökyüzü kurban

Her zaman, her yerde kan, kan, kan!”

diye, insanoğlunun her zaman kan içinde kan içip, kan kustuğunu söylemiŐtir.

Bir Şair için hayal ettiğini gerçek hayatta görmek: Kendisine daldđı zaman kendi duygularını okşamak için yazdığı okunmaya değer Şiirlerini görmediği, bilmediği ağızlardan duymak ne büyük bir hediye, ne büyük bir zevktir!

“Tarih-i Kadim” bütün olağanstlkleriyle tekrarlandı. Şair hayalinde canlandırđı tabloyu bizzat gördü. Ne olağanüstü, ne iğrenç, ne çıplak bir hakikat tasvir etmiş olduğunu bütün Őairliđiyle idrak etti. İdrak etti de dayanamadı. Hemen gözlerini kapadı, bütün dünyayı boğan kanları, memureleri yakan volkanları, gözleri kapayan sisleri görmek istemedi.

Tevfik Fikret ld!⁹⁶

Şeklinde değerlendirirken, eserlerinde milli duygu ve kimliği sıklıkla ön planda tutan Resulzade’nin, Fikret’in kaybıyla Türk toplumunun büyük bir manevi zarar ve boşluk duyacağını da belirtir. Bunun zerine Fikret ve dünya edebiyatından da önemli örnekler de vererek, Fikret’in arkasında bıraktđı izlere temas eder:

(...) Bu kayıplar ne kadar ağır olsa da kazanılır, bedeli bulunur Őeylerdir. Hâlbuki savaŐlar milletlerden geri getirilemez kurbanlar almıştır. İnsanlığın en büyük faciası da buradadır.

Belçikalılar yalnız Liege, Mubij, Namur, Anvers ve Brüksel’lerini değil, Emil Verhaeren’lerini (mile Verhaeren) de kaybettiler. Fransızlar yalnız zengin kuzey idari birimlerini değil; savaŐın ta başında iken Jores’lerini kaybettiler. Avusturya’nın zararı yalnız Galiçya’dan ibaret değildir. Adler’i kaybetmek Avusturya demokrasisinden ötürü daha büyük bir kayıptır. Romanya yalnız harabeye dönen Őehirlerini değil, Karmen Silva’sına da ağlıyor. İngiltere görünüŐte hiçbir Őeyi kaybetmemiŐtir, deniliyor. Hâlbuki Kiner’ini kaybetmiŐ. Almanya yalnız

⁹⁵Sebahattin Şimşir, **Mehmet Emin Resulzade (Hayatı ve Şahsiyeti)**, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul 2012, s. 176.

⁹⁶ Resulzade, *a.g.e.* s. 2.

sömürgelerini değil, “Ordu-Millet” karşıtı Fon Der Koviç Paşa’sını da kaybetmiştir. Rusya’nın bu konudaki kaybı dahi diğer savaşlardan daha feci, daha ağırdır. Rusya Meçnikov’unu kaybetmiştir. Türkiye’nin kaybettiği yalnız Erzurum, Bağdat, Trabzon değildir. Tevfik Fikret de gitmiştir!⁹⁷

Son olarak Fikret’e övgüler yağdıran Resulzade, Fikret’in özellikle Türk gençliğine olan ümidini ve güvenini hatırlatarak: *Evet, ey şanlı şair, senden aldığı iman-ı ferda ile ruh bulan Türk gençliği, ruhuna karşı riayet eder ve samimiyetle söylenen minnettar bir sesle der ki: “Ferda senin; senin bu teceddüd, bu inkılâb!”*⁹⁸ sözleriyle yazısını sonlandırır. Azerbyacan edebiyat ve siyaset alanında önemli bir yere sahip olan Mehmed Emin Resulzade’nin Fikret hakkındaki bu sözleri, Fikret’e ne çok değer verdiğini göstermekle birlikte, Azerbaycan edebiyatından Tevfik Fikret hakkında bu denli etkileyici satırların yazılmış olması, Fikret için olduğu kadar, Türk edebiyatı için de gurur verici bir durumdur.

2.3. Azerbaycan Türkçesinde Tevfik Fikret

Tevfik Fikret’in Azerbaycan’da, XX. yüzyılın başlarından itibaren yayımlandığı gazete ve dergilerin de bir sonucu olarak, XX. yüzyılın ortalarına kadar Fikret yayınlanmaya ve okunmaya devam eder fakat farklı bir şekilde; şiirleri Azerbaycan Türkçesine aktarılıp ve biraz da sadeleştirilerek yayınlanır. Fikret’in Azerbaycan’da, Azerbaycan Türkçesiyle yayımlandığı ilk yayın, “*Tevfik Fikret Seçilmiş Eserleri*”⁹⁹ isimli kitapla olur ve bu yayın 1969’da, Fikret’in doğumunun yüz ikinci yılında yapılır. Kitapta Fikret’in *Rübâb-ı Şikeste*, *Halûk’un Defteri* ve *Şermin* kitaplarından toplam 119 şiir Azerbaycan Türkçesine aktarılarak yayınlanır. Kitapta çevirileri yapanlar ise, Mehmedmed Ağa Sultanov¹⁰⁰, Refik Zeka Handan¹⁰¹, Bahtiyar Vahapzade¹⁰², Elekber Ziyatay¹⁰³, Mikail Rızaguluzade¹⁰⁴, Mirdavut Seyidzade¹⁰⁵ ve Fikret Sadık¹⁰⁶ gibi önemli yazarlardır.

⁹⁷Resulzade, *a.g.e.* s. 2.

⁹⁸Resulzade, *a.g.e.* s. 3.

⁹⁹ Tevfik Fikret, **Seçilmiş Eserleri**, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü 1969.

¹⁰⁰ Mehmedmed Ağa Sultanov (1910-1991): Çevirmen, Yazar.

¹⁰¹ Refik Zeka Handan (1939-1999): Çevirmen, Yazar.

¹⁰² Bahtiyar Vahapzade (1925-2009): XX. Yüzyıl Azerbaycan edebiyatının önemli isimlerindedir.

¹⁰³ Elekber Ziyatay (1913-1982): Çevirmen, Yazar.

¹⁰⁴ Mikail Rızaguluzade (1905-1984): Çevirmen, Yazar.

¹⁰⁵ Mirdavut Seyidzade (1913-): Çevirmen, Yazar.

¹⁰⁶ Fikret Sadık (1930-): Çevirmen, Yazar.

Memmed Ağa Sultanov: “Kari’lerime”, “Balıkçılar”, “Nesrin”, “Ramazan Sadakası”, “Kendi Kendime”, “Bir Ayyâşın Karşısında”, “Fener”, “Tesadûf”, “İkinci Tesadûf”, “Son Tesadûf”, “Perde-i Tesellî”, “Bir An-ı Huzûr”, “Zavallı Evet!”, “Para ve Hayat”, “Biraz Ümîd”, “Heykel-i Sa’y”, “Mâz-î...Atı”, “Hemşîrem İçin”, “Millet Şarkısı”, “Bir Güfte”, “Aveng-i Şühûr”¹⁰⁷, “Eski Şeyler”, “Geçmişte”, “Tulû’a Karşı”, “Hücre-i Şâ’ir”, “Ey Yâr-ı Nağam Kar!” “Deve’nin Başı”, “Halûk’un Amentüsü”, “Ferda”, “Târîh-i Kadîm”, “Târîh-i Kadîm’e Zeyl”, “Rübâbın Cevâbı”, “Hân-ı Yağma” ve “Bir İçim Su” şiirlerini aktarır.

Refik Zeka Handan: “Hasta Çocuk”, “Resim Çizerken”, “Çirkin”, “Yarın”, “Yaşamak Aşkı”, “İzler”, “Sabah Olursa”, “Bir Lâhza-i Ta’ahhur”, “İktirâb”, “Terennüm”, “Bahâr-ı Terâne-dâr”, “Halûk’un Vadâ’ı” ve “Doksan Beşe Doğru” şiirlerini aktarır.

Bahtiyar Vahapzade: “Tecdîd-i İzdivâc”, ve “Senin Yerinde ...” şiirlerini aktarır.

Elekber Ziyatay: “Küçük Aile”, “Vâlîde”, “Verin Zavallılara”, “Derd-i Nihân”, “Enîn-i Gam”, “Zerrişte”, “Sükûn İçinde”, “Halûk’un Sesi”, “Halûk’un Bayramı”, “Kılıç”, “Hayat”, “Cevâp”, “Çiçekler İçinde”, “Eş’âr-ı Muhabbetten”, “Sevdâ’yı Şi’r”, “Bir Yaz Levhası”, “Zelzele”, “Şehrâyîn”, “Promete”, “Hakikatin Yıldızı” ve “Revzen-i Mahlû” şiirlerini aktarır.

Mikail Rızaguluzade: “Ken’an”, “Bahâr-ı Mağmûn”, “Gayyâ-yı Vücûd”, “Balıkçılar”, “Leyl-i Vedâ”, “Bir Hicrân-ı Muvakkatten Sonra”, “Mâ’î Deniz”, “İnanmak İhtiyacı”, “Kahkaha-i Ye’s”, “Sis”, “Rücû”, ve “Fuzûlî” şiirlerini aktarır.

Mirdavut Seyidzade: “Vatan Şarkısı”, “Bir Lehva İçin”, “Ayrılmam!”, “Anlaşılmam” ve “Resminin Karşısında” şiirlerini aktarır.

Fikret Sadık: “İthâf”, “Umacı”, “Keman”, “Öksüz”, “Melek’in Kuzusu”, “Papatya”, “Kuşlarla”, “Bahar Kalfa”, “Yaz Ana”, “Hazân Teyze”, “Kış Baba”, “Hasbihâl”, “Marangoz”, “Kırık At”, “Arı Sokar”, “Kör İle Kötürüm”, “İki Yolcu”, “Yazın”, “Kışın”, “Siyah Bacı” ve “Küçük Asker” şiirlerini aktarır. Fikret Sadık’ın

¹⁰⁷ Aveng-i Şühûr on iki şiirden oluşmaktadır. Her ay için farklı bir şiir vardır.

Fikret'in Şermin'inden çevirdiği bu şiirler, 1972 yılında ayrı bir baskı olarak da yayınlanır.¹⁰⁸

Tevfik Fikret'in Azerbaycan'da tercümeyle aktarılması, önemli bir dil sorununu da ortaya koymaktadır. Çünkü 1905, hatta XIX. Yüzyılın sonlarından itibaren, Azerbaycan'da yayın yapan gazete ve dergilerde, İstanbul'daki şair, yazarların eserleri, herhangi bir dokunuşa, sadeleştirmeye gerek kalınmadan yayınlandığını, çalışmamızın önceki bölümlerinde belirtmiştik. Buna rağmen aradan geçen elli, altmış yıllık süreçte, aynı eserlerde sadeleştirmeye, çeviriye ihtiyaç duyulması, üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur.

2.4. Azerbaycan Halkı Arasında Tevfik Fikret

“Bakü'nün bütün Türk okullarında Fikret'in Rübâb-ı Şikeste ve Halûk'un Defteri'nden alınan, bilhassa insana mücadele azmi veren şiirleri elden ele dolaşmıştır.”
Hüseyin Baykara (Kara Hüseyinov)¹⁰⁹

Tevfik Fikret, Azerbaycan'da 1905 yılında Füyuzat'taki ilk yayınlanmasıyla birlikte, özellikle Azerbaycan edebiyatı temsilcileri üzerinde önemli bir etki ve ilham oluşturmuştur. Tabii Fikret'in basınında ve edebiyatçıları tarafından örnek alındığı, bir toplumda, halk arasında da takip edilmesi, tahmin edilecek bir durumdur. Fikret'i XX. yüzyıl başlarındaki dergi ve gazete yayınlarıyla yakından tanımaya başlayan Azerbaycan halkı da, Fikret'e yakın bir ilgi göstermiş, onu sahiplenmiştir. Özellikle genç nesil üzerinde ciddi bir etki yaratan Fikret'i, Azerbaycan edebiyatı dışında, günlük hayat, savaş ve eğitim alanlarında da sıklıkla görmek mümkündür.

Azerbaycan'da edebiyatçıları tarafından hazırlanan ders kitaplarında Fikret'in şiirlerinin yer almasının yanında, onun burada tanınması konusunda önemli bir etkisi olan ve Fikret'in Mekteb-i Sultanî'den öğrencisi, edebiyat profesörü İsmail Hikmet Ertaylan'ın yeri büyüktür. 1923 yılında Bakü üniversitesinde görev alan İsmail Hikmet,

¹⁰⁸ Tevfik Fikret, **Şermin**, (Aktaran: Fikret Sadık), Bakü: Gençlik, 1972.

¹⁰⁹ Gerçek ismi Kara Hüseyinov olan fakat daha çok bilindiği ismiyle Hüseyin Baykara, 1904 yılında Şuşa'da dünyaya gelmiş, 1927 yılında İstanbul'a gelerek İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirmiştir. Elâzığ'da hâkimlik yapmıştır.

Fikret'in ders olarak okutulmasını sağlar. Bunun yanı sıra, “İsmail Hikmet Ertaylan’ın Türkiye edebiyat tarihini bize okuttuğu yıllarda, Bakü Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde ve Pedagoji Fakültesi bölümünde bir Fikret kürsüsü kurma meselesi ileri sürülmüştü. Bu teşebbüs, Komünist Parti’sinin İsmail Hikmet Ertaylan’ın ve Dr. Halil Fikret’in Azerbaycan’da milliyetçi faaliyetlerinden kurtulmak için, onların kontratlarını feshederek memleketi terk etmelerini istemeleriyle uygulamaya konamamıştır.”¹¹⁰ İsmail Hikmet’in bu çalışmaları, Fikret’in Azerbaycan’da yeni nesil üzerindeki etkisi açısından önemlidir. Fikret’in Azerbaycan’daki okullarda bilinmesi ve ders olarak şiirlerinin okutulması, farklı dönemlerde de olur. Bu hususta henüz okul yıllarındaki hatırasında Hüseyin Baykara:

“Yıl 1917 Bakü’de Şamahı yolu diye tanınan cadde üzerindeki Grandük Aleksey adına olan ortaokulun son sınıfındayım. Rus Çarı müstebit ikinci Nikolay’ın kanlı tahtından devrildiği Rus demokratik Şubat ihtilâli günlerinden bir gündü, birinci dünya savaşı devam ediyordu. Rus ihtilâli Rus esirleri olan bütün milletlerin ve o sırada Türklerin de kaderini günün konusu yapmıştı. Üç buçuk milyon Azerbaycan Türk’ünün kaderi de aktüel, önemli meselelerdi. Bir gün edebiyat hocamız Gafur Reşat Bey sınıfa girdi. Hoca çok dalgındı, yüzü solgun ve sinirliydi. Halkımızı o günlerde bekleyen mücadele ve tehlikelerin manevi ağırlığı altında düşünceli olduğunu seziyorduk. Hoca bir türlü derse başlamıyordu. 57 öğrencili sınıf sessiz bir nefes kesilmiş, hocanın yüzüne bakıyordu. Hoca o günkü ders konusunu bir tarafa bırakarak; çocuklar size Tefvik Fikret’in “Ferda” şiirini okuyacağım, dedi ve heyecanla okudu ve “bu şiiri hepimiz kopya ediniz” diyerek kâğıdı masanın üzerine bırakarak gitti.

Günün dersi bittikten sonra çılgın gibi çantasını alarak sokağa fırlayan çocuklardan hiç birisi yerinden kıvıldamadı ve bir arkadaşımız Ferda’yı okudu, biz de yazdık sonra evlerimize dağıldık. Ertesi gün gene arkadaşlarla okuldaydık. Garip bir şey olmuştu hepimize, bir usululuk ve ağırbaşlılık çökmüştü üzerimize, hepimiz edebiyat öğretmenimizin ve dünkü Ferda’nın etkisindeydik. Kimisi şiiri ezberliyor, kimisi elini kaldırarak Ferda’dan yüksek sesle parçalar okuyordu. Bu hal bizden alt sınıflara da geçmişti.

Gençler bütün ümidi vatan şimdi sizdedir,

Her şey sizin, vatan da sizin, her şeref sizin...

Mısraları bir âyet gibi elden ele dolaşıyordu”¹¹¹ şeklinde belirtir.

Aslında Baykara’nın bu sözlerinden, Fikret’in Azerbaycan’daki öğretmenler tarafından yakından takip edilip okutulduğunu görebilmekteyiz. Baykara’nın Fikret için, “mısraları bir âyet gibi elden ele dolaşıyordu” sözü bir nevi her şeyin ispatıdır. Azerbaycan’da milli bir şair gibi görünen Tefvik Fikret’i, halkın her ne durumda olursa olsun onu takip ettiği

¹¹⁰Hüseyin Baykara, “Atatürk-Fikret Münasebetleri”, **Düşün**, S. 2, 1964, s. 3.

¹¹¹Hüseyin Baykara, “Atatürk-Fikret Münasebetleri”, **Düşün**, S. 1, 1964, s. 7.

görülmektedir. “Azerbaycan dağlarında Kızıl Rus istilasına karşı gerilla savaşı yaparak şehit düşen subayların, öğretmenlerin ve talebelerin çantalarından Cevad’ın, Cavid’in, Mehmed Hadi’nin, Abbas Sihhat’in şiirleri ve kitapları çıktığı gibi, Fikret’in Rübab-ı Şikeste ve Halûk’un Defteri’nin de çıktığı çok görülmüştür.”¹¹² Bundan çıkaracağımız netice şudur ki, Azerbaycan halkı, ne durumda olursa olsun, Fikret’ten vazgeçmemiş, onu Mehmed Hâdi, Abbas Sehhet, Hüseyin Cavid gibi milli bir şair olarak görmüş, saygı göstermişlerdir. Savaş alanında bile Fikret’in şiirlerini ellerinden düşürmeyen Azerbaycan halkı, zor durumlarda onun mısralarında, şiirlerinde güç aramışlardır.

“Yıl 1923 Aralık ayı Bakü’de tutsak olarak Çaka’nın (fevkalade komisyon sözcülerinin Rusça iki baş harfidir. İdam ve sürgün cezaları vermek yetkisi vardı) bodrumundaydım. Gece yaraları gardiyanların işkenceli sorguya götürdükleri istiklâlcî ve milliyetçi gizli genç komitecilerin ağızından Azeri şairlerinin şiirleri yanında Namık Kemal’in, Fikret’in şiirleri de hiç eksik olmamıştır. İdam geceleri ölüme giden arkadaşlarımızın: “Köpektir zevk alan seyyadı bir insafa hizmetten...” mısrası duyulmuş ve Fikret’in:

Zulmün topu var, güllesi var, kal’ası varsa;

Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır!

beyti bizlerde bir fikir olmuştu. Pek çok defalar işitilmişti. İşte burası tam Fikret’in tasvir ettiği bir mekfûre, hak, millet ve insanlık mücadelesinin hakiki bir sahnesi olmuştur. Bodrumdan çıkarılarak yedi gün sonra münferit hapis hücrelerine kapatıldığım zaman, münferit hücrenin duvarlarını bir şiir sergisi gibi süsleyen ve benden önceki tutsakların yazdıkları parçalarda Fikret başka idi.”¹¹³

Azerbaycan’da 1920’li yıllardan sonrasına geldiğimizde, Azerbaycan halkı arasında, Fikret’in takip edilmeye devam ettiğini görmekteyiz. Cumhuriyet tarihimizin önemli gazetecilerinden olan Zekeriya Sertel’in Bakü’de yaşadığı 1970’li yıllarda, günlük hayatında karşılaştığı bir olay, Fikret’in bu tarihlerde de Azerbaycan’da yaşamaya devam ettiğini gösterir:

“Şehre taksi ile inerdim. Yolda şoför konuşmamdan Türk olduğumu öğrenince sevgi dolu gözlerle bakar, Türkiye hakkında benden bir şeyler öğrenmek isterdi. Sonra da varacağımız yere ulaşıp da para vermek istediğim zaman, âdeta utanarak “misafirimsiniz efendim, biz misafirden para almayız” derlerdi.

Bu çok sık tekrarlanıyordu. Benden bir ay sonra Bakü’ye gelen karım, kızım bu hali görünce:

-Sen bedava yaşamının yolunu bulmuşsun, diye benimle alay etmişlerdi.

Bir gün hepimizi heyecanlandıran bir sahneye karşılaştık. Taksi ile eve dönüyorduk. Yolda aramızda konuşuyorduk. Şoför, bir tazı gibi kulaklarını dikmiş dikkatle bizi dinliyor, fakat ses çıkarmıyordu. Araba kapının önünde durunca şoför:

¹¹² Hüseyin Baykara, “Atatürk-Fikret Münasebetleri”, **Düşün**, S. 1, 1964, s. 27.

¹¹³ Hüseyin Baykara, “Atatürk- Fikret Münasebetleri”, **Düşün**, S. 2, 1964, s. 3.

-Ferdâ

Diye yüksek sesle Tevfik Fikret'in oğlu için yazdığı "Ferdâ" şiirini okumaya başladı. Şaşırdık, heyecanlandık.

-Biliriz efendim, dedi. Bizim kuşak Türk edebiyatını iyi bilir. Hepimiz Fikret'i, Rıza Tevfik'i, Reşat Nuri'yi tanırız, şiirlerini ezbere biliriz. İster misiniz size Fikret'in "Sis" şiirini veyahut Rıza Tevfik'in "Fikret'in kabrini ziyaret" şiirlerini okuyayım.

Bize uyandırdığı şaşkınlıktan sevinçli şoför, yoluna devam etti. Bakü'de kadın veya erkek kiminle tanışsak, hepsi Fikret'i, Rıza Tevfik'i, bazıları Hâmit'i ve Reşat Nuri'yi tanıyorlardı. Ve her ziyarette mutlaka bize ezbere bildikleri Türk şiirlerini okurlardı."¹¹⁴

Tevfik Fikret'in Azerbaycan'da, edebiyat toplumu dışında, halkı arasında da etkin bir rol oynadığını, belirttiğimiz anılar ışığında görmek mümkündür. Özellikle Fikret'in Azerbaycan halkı arasında yoğun bir şekilde takip ediliyor olması, Türk edebiyatı açısından gurur verici bir yer teşkil etmesine rağmen, üzerinde düşünülmesi gereken bir konuyuda içerisinde barındırdığını belirtmek gerekir ki o da, Azerbaycan'daki Fikret etkisinin bazı kısımlarını Türkiye'deki Fikret etkisinden daha fazla olduğudur. Bu da bize Fikret'in Azerbaycan'da daha çok anlaşıldığı sonucunu doğurur.

¹¹⁴ Zekeriya Sertel, **Olduğu Gibi Rus Biçimi Sosyalizm**, İletişim Yayınları, (Haz. Mesude Gülcüoğlu), İstanbul 1993, s. 21-22.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜLKESİ DIŞINDA SAHIPLENİLMEK

3. AZERBAYCAN ŞAİRLERİ ARASINDA TEVFİK FİKRET

“Hiç kimse özellikle başka yazarlarla muhtelif ilişkiler kurup bozmadan yazamaz. Vigny, 1852’de düştüğü bir notta, “Kendisini düşünce alanına adanmış bir insanın hayatında iki şey vardır” der: “Kendi eserlerini tutkuyla yaratmak ve başkalarının eserlerine hayranlıkla bakmak”. Kimse diğer insanlardan tecrit edilmiş bir halde yaşayamaz; uzanıp giden bir zincir bir yazarın çalışmasını diğerine bağlar.”

Claude Mouchard¹¹⁵

Şairleri ölümsüz kılan ardında bıraktıkları eserleri ve düşünceleridir. Onları özel ve büyük yapan ise, başkalarına ilham kaynağı olmalarıdır. Tıpkı Fransız edebiyatının önemli isimlerinden Victor Hugo’nun:

*“Efendiler, yiğit, için, hayat çok kısa.
Bu tav olmuş millet, bu ahmak millet,
Bütün bu millet sizin!”¹¹⁶*

dediği “*Joyeuse Vie*” (Neşeli Hayat) şiiriyle Fikret’in:

*“Bu sofracık, efendiler –ki iltikâma muntazır
Huzûrunda titriyor-şu milletin hayâtıdır;
Şu milletin ki muzdarib, şu milletin ki muhtazır!
Fakat sakın çekinmeyin, yiğit, yutun hapır hapır...”¹¹⁷*

“*Hân-ı Yağma*” şiirine ilham olduğu gibi. Ya da Fikret’in bir üstat kabul ettiği ve kendisine:

“Şâir... Ne büyük rûh, ne âlî

¹¹⁵ Gül Mete Yuva, **Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011, s. 11.

¹¹⁶ Yuva, *a.g.e.*, s. 206.

¹¹⁷ Fikret, **Bütün Şiirleri**, s. 661.

Kalb-i müteessir ki demâdem

Eyler darabânında tecelli

Ahzân-ı tarab, neş'e-i mâtem."¹¹⁸

Mısralarını yazdığı Alfred de Musset gibi, Charles Baudelaire ve François Coppée'den ya da Amerikalı şair Henry Wadsworth Longfellow'dan¹¹⁹ ilham aldığı, esinlendiği gibi her yazar ve şair, farklı isimlerden esinlenerek eserler ortaya koyabilmektedir. Bu sayede, saydığımız bu isimlerin, sanatlarının ne denli yankı yarattığı konusunda biz de fikir sahibi olmuş oluruz. Bir zincir şeklinde süren bu etkileşim, şairlerin sanatlarını birbirlerine yaklaştırmakla birlikte, toplumları da birbirleri hakkında daha fazla bilgi edinmesini de sağlamış olur. İşte bu bağlamda Tefvik Fikret'i ele aldığımızda, Fikret'in de esin kaynağı olan isimlerin olduğu gibi, Fikret'i de bir esin kaynağı olarak ele alan şairlerin varlığını, özellikle Azerbaycanlı şairler arasında görebiliyoruz.

Türk edebiyatında, kendi dönemi ve sonrasını etkileme konusunda önemli bir yeri olan Fikret, ölümünden sonraki bu yüz yıllık süreç içerisinde birçok şair tarafından eserlerinde yaşatılmıştır. Tabii Tefvik Fikret'in ismi henüz kendisinin yaşadığı dönemlerden itibaren birçok farklı coğrafyaya ulaştığı için, yalnızca Türk edebiyatında değil, farklı toplumlardaki şairler üzerinde de bir etki kurmuş ve onların sanatlarında, eserlerinde yer bulmuştur. Tefvik Fikret, özellikle XX. yüzyıl Azerbaycan şairleri temsilcilerinin sanatlarında, Namık Kemal'le birlikte en çok görülen isimdir.

Tefvik Fikret'in, XX. yüzyıl Azerbaycan şairlerinin önemli bir kısmı üzerinde etkili olurken, özellikle Azerbaycan edebiyatının romantik temsilcileri üzerinde daha yoğun olarak görülmektedir. Hüseyin Cavid, Abbas Sehhet, Abdullah Şaik, Samed Vurgun, Mikail Müşfik ve daha önce belirttiğimiz Mehmed Emin Resulzade eserlerinde Fikret'ten sıklıkla yararlanan isimler olarak görünürler. Saydığımız bu isimler dışında bir isim var ki, hem Türk edebiyatında hem de Azerbaycan edebiyatında Tefvik Fikret'i eserlerinde en çok işleyen isim olarak karşımıza çıkan, Fikret'i örnek alan bir şairden ziyade, onu sahiplenen bir Mehmed Hâdi¹²⁰ gerçeği bulunmaktadır.

¹¹⁸ Fikret, **Rübâb-ı Şikeste**, s. 389.

¹¹⁹ Henry Wadsworth Longfellow (1807-1882): Amerikalı şair, yazar ve profesör.

¹²⁰ Mehmed Hâdi'nin Tefvik Fikret ile olan ilgisini ayrı bir bölüm olarak ele alacağımızdan, bu bölümde Hâdi'den bahsetmeden geçiyoruz.

Çalışmamızın bu bölümünde belirttiğimiz Azerbaycanlı şairlerin Tevfik Fikret'ten ne derecede etkilendiklerini, Fikret'in şiirleriyle kendi şiirleri arasında olan ortak noktalarını daha net bir şekilde ortaya koymak için karşılaştırmalı olarak, örneklerle göstermeye çalışacağız.

3.1. Hüseyin Cavid ve Tevfik Fikret

“Benim Tanrım güzelliştir, sevgidir.”
Hüseyin Cavid

XX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının önde gelen şair ve yazarlarından olan Hüseyin Cavid 1882 yılında Nahcivan'da dünyaya gelir. İlköğrenimini Nahcivan ve Tebriz'de tamamlar. 1903 yılında eğitimi için İstanbul'a geldiyse de kısa süre sonra dönmek zorunda kalır fakat 1905'te tekrar İstanbul'a gelir.¹²¹ Hüseyin Cavid, İstanbul üniversitesinde edebiyat bölümüne girerek burada dönemin önde gelen şair ve yazarlarıyla tanışma imkânı bulur. Hüseyin Cavid'in İstanbul'daki en büyük kazançları, burada tanıştığı önemli şair ve yazarların yanı sıra Batı etkisiyle gelişen Türk edebiyatının içerisinde, Doğu ve Batı toplum edebiyatlarını karşılaştırarak görme imkânı bulmuş olmasıdır. Nitekim bu deneyimleri de sanatında kendisini sıklıkla gösterecektir. İstanbul'da geçirdiği yılların ardından Azerbaycan'da dönen Hüseyin Cavid, İstanbul'da girdiği edebiyat ve yazı dünyasına burada da devam eder. Hüseyin Cavid, ilk şiir kitabı *'Geçmiş Günler'*i 1913'te ikinci şiir kitabı *'Bahar Şebnemleri'*ni 1917'de yayınlanır. Bu şiir kitaplarının dışında birçok tiyatro eseri de olan Hüseyin Cavid, 1941 yılında Sibirya'da vefat eder.

XX. yüzyıl Azerbaycan Romantik Edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Hüseyin Cavid'in sanatını ele aldığımızda, sanatının şekillenmesinde İstanbul yıllarının büyük bir yer aldığı görülmektedir. Doğu-Batı kültürleri arasında bir köprü oluşturmaya çalışan Hüseyin Cavid, Namık Kemal, Abdülhak Hamid, Tevfik Fikret ve Rıza Tevfik'i özellikle ilk yıllarında örnek alır.¹²² İstanbul yıllarında Tevfik Fikret'ten çok etkilenen

¹²¹ Servet Tiken, “Tevfik Fikret ve Hüseyin Cavid'in Şiirlerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, Sayı 2/3, 2014, s. 230.

¹²² Akpınar, *a.g.e.*, s. 63.

Cavid, konu olarak da Tevfik Fikret'i takip eder. Toplumsal sorunlar, hüznün, keder, karamsarlık, özgürlük, inkılap, kadın ve çocuk gibi Tevfik Fikret'in de sıklıkla ele aldığı konuları şiirine konu edinir. Hatta öyledir ki Hüseyin Cavid'in şiirlerinin muhtevasında Tevfik Fikret'e yakınlık gösterdiği gibi şiirlerindeki üslubun, kullanılan kelimelerin ve anlatılmak istenenin anlatıldığı yol bile benzerlikler göstermektedir. Çalışmamızın bu bölümünde Hüseyin Cavid'in sanatındaki Tevfik Fikret'in ne denli etkili olduğunu karşılıklı örnekleriyle göstermeye çalışacağız.

Hüseyin Cavid'de Tevfik Fikret'in izlerini incelerken, öncelikle iki şairin de hayata bakışlarına bir göz atmak gerektiği kanaatindeyiz. Fikret, özellikle yaşamının son dönemlerinde toplum üzerinde yaşanan karamsar havanın da etkisiyle:

*“Düşünüp işlemek âyînimdir,
Mü'minim, varlığa îmanım var,
Her kanat bir melek eyler ikrâr.
Enbiyâdan yaşarım müstağni,
Bir örümcek götürür Hakk'a beni.”¹²³*

Diyerek iyin, güzelin ve kötülüğün yalnızca insanla olacağını birçok şiirinde olduğu gibi dile getirirken, Hüseyin Cavid:

*“Her kulun cihanda bir penahı var
Her ehl-i halin bir kıblegahı var,
Her kesin bir aşkı, bir ilahı var,
Benim Tanrım güzelliştir, sevgidir”¹²⁴*

şeklinde ortaya koyacaktır hayata bakışını. İki şairin yaşama bakışlarının bile bu denli yakınlık gösteriyor olması, eserlerinin de ne kadar yakınlık göstereceği konusunda bize ipucu vermektedir.

Hüseyin Cavid'in sanat anlayışının şekillenmesinde, Türk edebiyatı temsilcilerinin etkisini Hanefi Zeynallı: *“Cavid şekil bakımından Hamid'e, üslup bakımından Fikret'e ve felsefi bakımdan Rıza Tevfik'e benzeyen bir eser yaratmaya çalışmıştır”¹²⁵* ortaya koymaktadır. Hüseyin Cavid'in Türk edebiyatından en çok izler

¹²³ Fikret, **Rübâb-ı Şikeste**, s. 446.

¹²⁴ Hüseyin Cavid, **Eserleri, C. I**, Lider Neşriyat, Bakü 2005, s. 130.

¹²⁵ Hanefi Zeynallı, “Hüseyin Cavid'in Yazdığı Peygamber Hakkında Mülâhazalarım”, **Cavid'i Hatırlarken**, Bakü 2012, s. 81.

taşıdığı isimlerden biri, Hanefi Zeynallı'nın da belirttiği Tevfik Fikret'tir. Hüseyin Cavid'in Fikret'ten taşıdığı bu izler, onun sanatında, konu ve bunun işlenişi bakımından eserlerinde kendini göstermektedir.

Hüseyin Cavid'in, şiirinde en çok dile getirdiği toplumsal sorunlar, sanatında geniş bir yer alır:

*“Verin!... Verin de, evet, susturun şu feryadı,
Aman! Esirgemeyin merhametle imdadı
Verin! Verin!... Gözü yollarda bir yığın beşerin,
Ne hayret, ah! Esersiz mi bunca ahü enin!”¹²⁶*

Mısralarını yazdığı ve yoksulluğu, haksızlığı, savaşı, dile getirdiği “*Kars Oltu Etrafında Sebepsiz Olarak Alçakçasına Katl ve Yağma Edilen Mazlumlar İçin*” şiiri, Tevfik Fikret'in:

*“Derin, iniltili çarpınlarla sîne-i hâk
Teessürâtını söyler bu levh-i âlâma;
Sizin kalbiniz elbet acır değil mi? Verin
Verin şu dullara, yoksul kalan şu eytama,
Verin enînine gayet şu bir yığın beşerin!”¹²⁷*

“*Verin Zavallılara*” şiirini hatırlatmaktadır. Cavid'in özellikle şiirinden hareketle, Tevfik Fikret'i nasıl yakından takip ettiğini görmek mümkündür. Bunu da Cavid'in herhangi bir eserinde, Fikret'in birkaç şiirinden aynı şiir içindeki izlerinden, yaptığı alıntılardan görebiliyoruz. Buna örnek olarak da az önce Fikret'in “*Verin Zavallılara*” şiiriyle olan yakınlığını ortaya koyduğumuz “*Kars Oltu Etrafında Sebepsiz Olarak Alçakçasına Katl ve Yağma Edilen Mazlumlar İçin*” şiiri örnek gösterilebilir. Nitekim bu şiirin son bölümü olan:

*“Yaşatan kâinat kuvvetidir,
Güçsüzün hep nasibi zillettir.
Evet, acizlerin cezası budur,
Kim ki mazlum olursa, zalim odur!
Hep cihan kanlı bir kitap alan,
Bu fakat bir sayfadır ondan.*

¹²⁶ Cavid, *a.g.e.*, C. I, s. 43.

¹²⁷ Fikret, **Rübâb-ı Şikeste**, s. 54.

...
*Mahv eden, mahv olan, kesip-kesilen,
 Kahr eden, kahr olan, ezip-ezilen,
 Düşünün bir, niçin, niçin acaba!?*
Bu kıyamet niçin olur berpa?
Anlamış çünkü her nefer mutlak.
 ...
Bir hakikat bu: Ezmeyen ezilir?..”¹²⁸

Bu kısmı, Fikret’in en önemli şiirlerinden olan ve tüm insanlığı ele aldığı, dini, menfaatleri doğrultusunda kullananları, bu bahaneyle savaş çıkarıp insanları öldürenleri eleştirdiği ve hem yaşamında, hem de ölümünden sonra kendisine yapılacak olan eleştirilerin büyük bir kısmını almasına neden olacak olan “*Târîh-i Kadîm;*”

*“Çiğneyen haklı, çiğnenen mayûb;
 Kahra alkış, gurura secde; kerem
 Zaf u zilletle dâimâ tev’em;
 Doğruluk dilde yok, dudaklarda:
 Hayr ayaklarda, şer kucaklarda;
 Bir hakikat: Hakikat-ı zencîr;
 Bir belâgat: Belâgat-ı şemşîr;
 Hak kavinin, demek şeririndir;
 En celî hikmet: Ezmeyen ezilir.”¹²⁹*

İle taşıdığı konu ve üslup benzerliği net biçimde görülmektedir. Hüseyin Cavid’in bütün eserlerini ele alarak Tefvîk Fikret’in izlerini aradığımızda, Cavid’de en çok etki bırakmış Fikret şiiri olarak “*Târîh-i Kadîm*” görülmektedir. Çünkü bu şiirin izlerini Cavid’in birkaç eserinde görmek mümkündür. Bu da *Târîh-i Kadîm*’in onun üzerinde ne denli etkili olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Cavid’in ünlü dram eseri olan “*Peygamber*”i ele aldığımızda, burada da *Târîh-i Kadîm*’den esintilerle karşılaşmak mümkündür:

*“Parla, yüksel vücudi-mutlaka sen!
 Öyle bir asr içindeyim ki cihan
 Zulmü vahşetle kavrulup yantıyor.*

¹²⁸ Cavid, *a.g.e.*, C. I, s. 73.

¹²⁹ Fikret, *a.g.e.*, s. 433.

*Yüz çevirmiş de Tanrı'dan insan,
Küfrü hak, cehli maarifet sanıyor.
Dinlemez kimse kalbi, vicdanı,
Mahv eden haklı, mahv olan haksız... ”¹³⁰*

Cavid'in bu mısraları, az önce belirttiğimiz Târîh-i Kadîm'deki mısralarla paralellik göstermektedir. Tabi Cavid'in bu eserinde dikkati çeken bir diğer konu ise, “yükselmek” temasıdır. Özellikle Fikret'in “*Promete*” ve “*Ferdâ*” gibi şiirlerinde gördüğümüz, sürekli bir yükselme gayesi kendisini gösterir. Nitekim yükselmek, göğü, ulaşılması zor olanı ve gücü temsil eder. Fikret de bunu şiirlerinde sıklıkla dile getirir:

“Yükselmek âsümâna ve gülmek, ne tatlı şey!” ¹³¹
*“Bir ufk-ı i'tilâ açılır, yükselir hayât;
Yükselmeyen düşer: Ya terakkî, ya inhitât!
Yükselmeli, dokunmalı alnın semâlara;”*
Doymaz beşer dedikleri kuş i'tilâlara... ”¹³²

Tevfik Fikret'te yükselmek, ulaşılması zor fakat o noktaya çıkıldığında da insanın bütün sıkıntılarını ortadan kaldıracak bir güçtür. Bu güç, şüphesiz ki eğitim ve gelişimdir. Keza bu durum, Hüseyin Cavid'te de kendini:

*“Bırakıp aczi durmadan yüksel,
Yüksel, ey şanlı kahraman, yüksel!
...
Daima yüksel, ey büyük rehber!”¹³³*
“Parla, yüksel vücudi-mutlaka sen!”¹³⁴

ya da:

“Yükselen hakka yaklaşır ancak.”¹³⁵

Şeklinde gösterir ki, Cavid'de de gökte yerden daha kutsal bir gücün varlığına inanılmaktadır.

¹³⁰ Hüseyin Cavid, **Eserleri, C. III**, Bakü 2005, s. 145.

¹³¹ Fikret, **Halûk'un Defteri**, s. 32.

¹³² Fikret, **Halûk'un Defteri**, s. 76.

¹³³ Cavid, *a.g.e.*, C. III, s. 143.

¹³⁴ Cavid, *a.g.e.*, C. III, s. 145.

¹³⁵ Cavid, *a.g.e.*, C. III, s. 162.

Hüseyin Cavid ve Tevfik Fikret'in şiirleri arasındaki en belirgin durumlardan bir tanesi de “kadın” imgesidir. Bunu hem Fikret'te, hem de Cavid'de benzer bir biçimde görmek mümkündür. Türk edebiyatında kadın, Türk edebiyatının her döneminde önemli bir yer almıştır. Bu yer alma biçimi genellikle kadının fiziksel güzelliğinin tasvir edilmesiyle olmuştur. Kadının manevi değeri ve yokluğunun yarattığı boşluk ise daha sonraki dönemlerde sıklıkla işlenmeye başlar. Nitekim kadının yokluğunda oluşan boşluğu, hayat üzerindeki büyük rolünü net biçimde Türk edebiyatında dile getiren ilk isimlerden biri de Tevfik Fikret'tir.

Tevfik Fikret'in kadın sorunları üzerine değindiği ve bu konuda Türk edebiyatındaki öncü şiirlerinden olan “*Hemşirem İçin*” şiiri önemli bir yer almaktadır. Hayatındaki kadınları trajik şekillerde kaybeden Fikret, ilk olarak Hac vazifesini yerine getirmek için yola çıkan annesi Hatice Refia Hanım'ı koleraya yakalanması sonucunda kaybeder. Kız kardeşi Sıdıka Hanım'ı ise eşinin olumsuz ve şiddetli nedeniyle kaybetmesi, Fikret'in kadınlara ve onlara yapılan haksızlıklara daha duyarlı hale gelmesini sağlar. Bu konuyu da “*Hemşirem İçin*” şiirinde annesi ve kız kardeşi üzerinden bütün dünya kadınları adına haykırır:

*“Elbet değil nasibi mezellet kadınların,
Elbet değil meleklığın ümmîdi zulm ü şer,
Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer;
Lâkin, kederler, eziyetler, iğneler!”¹³⁶*

Fikret'in tasvir ettiği kadın, bir melek misali hayatın kilit taşlarındandır. Onun varlığı ve gördüğü değer, insanlığın geleceği yeri de göstermektedir. İşte tam olarak Fikret'in yansıttığı bu kadın, Hüseyin Cavid'in de birçok şiirinde kendini gösterir. Cavid'in “*Kadın*” şiiri de buna en güzel örneklerden olup, Fikret'in dile getirdikleriyle de paraleldir:

*“Ana evladını besler, büyütür,
Anasız millet, evet öksüzdür.
Senin âlemde vazifen, hissensin
Ne büyük, hem de ağırdır, bilsen!?”
Kadın! Ey sevgili, şefkatli melek!”¹³⁷*

¹³⁶ Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*, s. 290.

¹³⁷ Cavid, *a.g.e.*, C. I, s. 43.

Tevfik Fikret ve Hüseyin Cavid'in kadınlık üzerine yazdıkları, şüphesiz ki buldukları dönem şartlarını ortaya koyma açısından da kaynaklık etmektedir. Tabii bu iki ismin de kızlar ve kadınlar hakkında yazdıkları elbette ki az önce örnek olarak gösterdiğimiz şiiirlerden ibaret değildir. Kadın hakları ve onları gelişmesi, eğitim alması gerektiğini “*Kızlarını okutmayan millet oğullarını manevî öksüzlüğe mahkûm etmiş demektir; hüsrânına ağlasın!*”¹³⁸ diyen Tevfik Fikret;

“(…) en geri,
En âciz, en felek-zede millet kadınlığı
Hemşîre-i cehâlet edendir!

Verin, verin
Kalbin, semâhatin, hele ilmin yarattığı
Her şeyde kızların, bu muazzez çiçeklerin
Bir hakkı var. Verin!”¹³⁹

Sözleriyle de kadın ve kadın haklarının önemini ortaya koyacaktır. Keza Hüseyin Cavid de Fikret gibi hatta ondan daha fazla şiirle kadına isyanına, yapılan haksızlığa:

“Kadınsız ülke çabuk mahvolur, zavallı kalır.
Kadın eliyle fakat bahtiyar olur şu cihan,
O bir melek... onu takdis eder büyük Yaradan.
O pek sevimli, güzel, ince, nazlı bir hilkat,
Onun ayakları altındadır fakat cennet:
Kadın gülerse şu ıssız muhitimiz gülecek,
Sürüklenen beşeriyet kadınla yükselecek...”¹⁴⁰

Şeklinde dile getirecek ve kadının toplum içindeki değerini ortaya koyacaktır.

Hüseyin Cavid'in eserlerindeki Tevfik Fikret izlerini açıkça gördüğümüz bir diğer şiir, “*Kız Mektebinde*” şiirdir. Bilindiği üzere Fikret de, Cavid de bir öğretmen, eğitimcidir. Bu sebeple her ikisi de çocukların eğitimine büyük önem vermişlerdir. Üç şiir kitabı yayınlayan Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*'den sonraki kitabı *Halûk'un Defteri*'ni gençliğe yol gösteren şiirlerle donatarak hazırlamış, son kitabı *Şermin*'i ise

¹³⁸ Fikret, *Halûk'un Defteri*, s. 77.

¹³⁹ Fikret, *Halûk'un Defteri*, s. 82-83.

¹⁴⁰ Cavid, *a.g.e.*, C. III, s. 191-192.

çocuklar için çok yalın bir dille oluşturmuştur. Bu kitaptaki şiirlerle de çocuklara birçok konuda adeta dersler verir. Buradaki şiirlerden olan “*Muhallebim ve Mektebim*”:

“*Ninem sordu. - Şermin, kimi
Çok seversin? - Ooo, ninemi!
-Başka? - Babamı şübhesiz,
- Daha? – İzin verirseniz
Sayayım: Muhallebimi,
Sütlacımı, şekerimi,
Hep şekerlemelerimi;
Biraz da gevrek severim...
Fakat en çok mektebimi,
Mektebimi pek severim.*”¹⁴¹

Şiirinin izleri kendini Cavid’in “*Kız Mektebinde*” isimli şiirinde göstermektedir. Özellikle iki şiir arasındaki üslup farkı çok net görülmektedir ki, Cavid’in de Fikret gibi bir eğitimci olması sebebiyle, çocukların küçük yaşlardan itibaren eğitilmesi gerektiğini düşünmüş ve bu doğrultuda da eserler ortaya koymuştur.

“*-Kuzum, yavrum! Adın nedir?
-Gülbahar
... Bu dünyada senin en çok sevdiğin
Kimdir, kuzum, söyler misin?
En çok sevdiğim ilkin
O Allah ki, yeri-göğü, insanları halk eyler.
-Sonra kimler?
-Sonra onun gönderdiği elçiler.
-Başka sevdiklerin nasıl, yok mu?
-Var...
-Kimdir onlar?
Anam, babam, muallimem, bir de bütün insanlar...*”¹⁴²

¹⁴¹ Tevfik Fikret, Şermin, Akçağ Yay., (Haz: Abdullah Uçman-Şerife Ünlü Kurt), İstanbul 2005, s. 12-13.

¹⁴² Cavid, *a.g.e.*, C. I, s. 49.

Azerbaycan edebiyatının öncü isimlerinden olan Hüseyin Cavid'in özellikle şiirlerindeki Tevfik Fikret'in izleri, tahmin edilenden çok daha fazladır. Bu örneklerden bazılarını karşılaştırarak göstermeye çalıştık. Tabii bu örnekleri çok daha artırmak mümkündür. Fakat yukarıda gösterdiğimiz örneklerin Tevfik Fikret'in Hüseyin Cavid üzerindeki etkisini görmek açısından yeterli olduğu kanısındayız. Buna rağmen Cavid'in şiiriyle Fikret'in şiiri arasında bariz bir etki gördüğümüz birkaç şiirin ismini de belirtmekte fayda görüyoruz. Bu bağlamda Fikret'in hayal ve gerçek konularını ele aldığı “*Süha ve Pervin*”in izlerini Cavid'in “*Mes’ud ve Şerife*”sinde görmek mümkündür. Bunun yanı sıra yine Fikret'in hayat-ölüm karşılaştırması yaptığı “*Mâzî...Âti*”yi, Cavid'in “*Yâd-ı Mâzî*”sinde ve son olarak gözümüze çarpan Fikret'in “*Hasta Çocuk*” şiirinin etkilerini Cavid'in “*Öksüz Enver*” şiirinde görmek mümkündür.

3.2. İki Rübâb Şairi: Tevfik Fikret ve Abbas Sehhet

“Şair değilsem de, biraz şair gibiyim.”
Abbas Sehhet

Azerbaycan romantik edebiyatının önemli temsilcilerinden şair, yazar, tercüman, gazeteci, eğitimci ve doktor gibi birçok sıfatı da taşıyan Abbas Sehhet, her ne kadar kendisini “biraz şair gibiyim” diye nitelendirse de, onun Azerbaycan edebiyatındaki yeri çok önemlidir.

1874 yılında Şamahı'da dünyaya gelen Abbas Sehhet, eğitimini Horasan ve Tahran'da tamamlayarak tekrar Şamahı'ya döner.¹⁴³ Asıl mesleği doktorluk olan Abbas Sehhet, Şamahı'ya döndükten sonra öğretmenlik, tercümanlık ve gazetecilik yapar. Özellikle de “*Debistan*” ve “*Mektep*” dergilerinde yazılar yazar. Türk, Arap ve Fars dillerinin yanı sıra, Rus ve Fransız dillerini de bile Sehhet, bu sayede dünya edebiyatlarını ve temsilcilerini yakından takip etme imkânı bularak, bunlardan yaptığı çevirileri de Azerbaycan edebiyatına kazandırır.

¹⁴³ Mir Celal-Firidun Hüseyinov, **Örneklerle XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı**, Birleşik Yay., (Haz: Kemal Yavuz-Erol Ülgen), İstanbul 2000, s. 433.

Eserlerini toplu olarak ilk defa 1912 yılında yayınlayan Abbas Sehhet şiir, piyes, tercüme, hikâye gibi edebiyatın hemen her türünden eserler verir. 1918 yılında Gence’de hayatını kaybeden Sehhet’in, sağlığında yayınlanmamış eserleri, ölümden sonra da yayınlanmaya devam eder.

Romantik Azerbaycan edebiyatın öncü isimlerinden Abbas Sehhet, duygu ve hüznün yüklü bir sanat anlayışına sahiptir:

*“İsterim koşmayı, lâkin yük ağır, yol da yokuş,
Nece uçsun kanadı kırılmış, ezilmiş bir kuş?”¹⁴⁴*

Konu itibarıyla da istibdat, haksızlık konularını ele alsada, gelecek, gelişim, inkılâp ve çocukların eğitimi gibi birçok konuda şiirler, poemalar kaleme alır. Bildiği farklı diller sayesinde dünya edebiyatlarını yakından takip eden Sehhet, Türk edebiyatını da yakından takip ettiğini kendi ifadelerinden ve sanatından anlayabiliyoruz. Türk edebiyatından da özellikle Tevfik Fikret’i yakından takip ettiğini tespit ettiğimiz Sehhet’in, Fikret’e olan bu ilgisi, kendisini onun 1912 yılında yayınlanan şiir kitabı “*Sınık Saz*”da göstermektedir. Sehhet, kitabın başındaki “*Bir İki Söz*” başlıklı kısa yazısında: “*Eserlerim kırık yürekten çıkan sızıltılar olduğu için, Fransızların şair-i azamının “Zarf-ı Şikeste” adlı eserine ve Türklerin büyük şairi Tevfik Fikret Bey’in “Rübâb-ı Şikeste” sine takliden “Sınık Saz” diye adlandırdım. İçindekilerden bir söz, bir kişiye bile hoş gelirse, kendimi bahtiyar sayarım*”¹⁴⁵ diyerek, Fikret’e olan ilgi ve saygısını dile getirir.

Abbas Sehhet’in Tevfik Fikret’e olan etkileşimi elbette ki yalnızca şiir kitabının başlığıyla sınırlı değildir. *Sınık Saz*’daki şiirleri incelediğimizde de Fikret’ten esintiler görmek olağandır. Buna en güzel örneklerden biri de, Fikret’in “*İstanbul’un maddi, manevi bütün varlığına duyulmuş kuvvetli bir nefretle gösterdiği*”¹⁴⁶ Sis şiiri:

*“Sarmış yine âfâkı bir dūd-ı muannid,
Bir zulmet-i beyzâ ki pey-â-pey mütezâyid,
Tazyîkının altında silinmiş gibi eşbâh;
Bir tozlu kesâfetten ibâret bütün elvâh;
Bir tozlu ve heybetli kesâfet ki nazarlar,*

¹⁴⁴ Abbas Sehhet, **Seçilmiş Eserleri**, Lider Neşriyat, Bakü 2005, s. 94.

¹⁴⁵ Abbas Sehhet, *Sınık Saz*, Bakü, 1912, s., 4.

¹⁴⁶ Mehmet Kaplan, **Şiir Tahlilleri 1, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kadar**, Dergâh Yay., İstanbul 2012, s. 110.

Dikkatle nüfûz eyleyemez gavrine, korkar!”¹⁴⁷

Abbas Sehhet’in “Ölü Şehir”inde özellikle kullanılan karamsar tasvir ve üslup bakımından kendini göstermektedir:

*“Kim bakarsa haçak bizim şehre,
Bir mezarlık gibi gelir nezere.
Hükme femandır onda samt ü sükût,
Sarmış etrafı dumanlı bulut.
Delinmiş hisar ü duvarı,
Sakfı çökmüş kadimi asarı
Gamlı mazisini hekayet eder,
Talihinden bütün şikâyet eder,
Ne gururlu, ne küy, ne ses vardır,
Bir nece ruhsuz kafes vardır.”¹⁴⁸*

Fikret ve Sehhet ile ilgili olarak dikkatimizi çeken bir diğer ortak nokta ise, iki şairin de büyük önem verdiği, çağa ve gelişime ayak uydurulması düşünceleridir. Fikret’in özellikle gelişime/gelişmeye ne denli önem verdiği:

*“Bir gün yapacak fen şu siyah toprağı altın,
Her şey olacak kudret-i irfânla... İnandım.”¹⁴⁹*

“Halûk’un Amentü’sü”nden, “Promete”sinden ya da Fikret’in bir nevi gençliğe hitabesi olan ve gençliğe gelişimin, ilerlemenin önemini anlattığı:

*“Yükselmeli, dokunmalı alnın semâlara;
Doymaz beşer dedikleri kuş itilâlâra...
Uğraş, didin, düşün, ara, bul, koş, atıl, bağır;
Durmak zamânı geçti, çalışmak zamanıdır!”¹⁵⁰*

Ünlü “Ferdâ” ve daha nice şiirinden biliyoruz. Bu konuda Abbas Sehhet’in şiirlerini incelediğimizde de, Sehhet’te Fikret’in etkisini gördüğümüz “Davet” şiirini örnek olarak gösterebiliriz:

*“Arkadaşlar! Elm lazımdır ki, tapsın din hayat.
Elm ilen hâsıl olur izzet, tapar millet nicat.*

¹⁴⁷ Fikret, **Rübâb-ı Şikeste**, s. 295.

¹⁴⁸ Sehhet, **Seçilmiş Eserleri**, s. 61.

¹⁴⁹ Fikret, **Halûk’un Defteri**, s. 31.

¹⁵⁰ Fikret, **Halûk’un Defteri**, s. 76.

*Say edin ta bizlere Ahsenler etsin kâinat,
Geçti dövri-zuri-bazu, elmü fazl eyyamdır!
Arkadaşlar! Okuyun, elm okumak hengâmıdır!”¹⁵¹*

Bu örneklerden hareketle, iki şair arasındaki üslup ve muhteva benzerliğini anlayabiliyoruz.

İki şair arasında son olarak çocuklar için hazırlamış olduğu şiirler de bu bağlamda ilgi çekicidir. Modern Türk edebiyatının ilk çocuk şiir örneklerini “*Şermin*” kitabıyla hazırlayan Tevfik Fikret ile Azerbaycan edebiyatında bu alanın önemli temsilcilerinden olan Abbas Sehhet’in çocuk şiirleri de, muhteva açısından benzerlik taşımaktadır. İki şairin de eğitimci yönleri, onları çocukların eğitimine yönlendirir ve bu yönde şiirler kaleme almalarını sağlar. Şiirlerinde kullandıkları mektep, eğitim, güzellik ve doğruluk gibi yönlendirmeler, ikisinin de bu doğrultuda yollarının tekrar birleşmesini sağlamaktadır.

3.3. Tevfik Fikret’i Takip Eden Bir Şair: Samed Vurgun

*“Gençler! Bu gün sizi ulvi, kıymetli,
Bir gün karşısında görüyorum elbet.
Samed Vurgun*

Tevfik Fikret “*İzler*” şiirinde:
*“Yürürdüm biraz güç, biraz bî-huzur
Dikenlik, çetin, taşlı bir sahadan;
Önüm bir yokuş, hep çakıl, hep diken;
Yürürdüm fakat ben muannid, sabur.”¹⁵²*

Bir yaşam yolundan bahseder. Bu yol şüphesiz ki kendi hayatının bir özetidir. Yaşamı boyunca sürekli çalışan, iyi ve güzeli arayan Fikret, geçtiği bu yolda, yalnız kaldığını da şiirin son mısralarında şu şekilde dile getirir:

*“Geçerdim basıp bir takım izlere;
Eğildim, biraz dikkat ettim yere:*

¹⁵¹ Sehhet, **Seçilmiş Eserleri**, s. 34.

¹⁵² Fikret, **Rübâb-ı Şikeste**, s. 273.

*O izler benim, hep benim izlerimdi.*¹⁵³

Tevfik Fikret, her ne kadar peşinden kimsenin gelmediğine böyle sitem etse de, onun peşinden gidilecek bir insan olduğunu ve bunu açıkça dile getiren insanlar da yok değildir. Hatta bunlardan bir kaçı da Azerbaycan topraklarından yükselen seslerdir: Mehmed Emin Resulzade, Abbas Sehhet, Mehemed Hâdi ve Mikail Müşfik gibi, Samed Vurgun da Fikret'in peşinden giden, ondan etkilenmiş isimlerdendir.

1906-1950 yılları arasında yaşayan Samed Vurgun, özellikle şiirlerinde Fikret'in izlerine rastlamak mümkündür. Nitekim "*Tevfik Fikret, Samed Vurgun'un manzumelerinde müspet bakış açısıyla anılır. Vurgun, Fikret'i takip edilecek, yolundan gidilecek bir şair olarak görür.*"¹⁵⁴ Samed Vurgun, "*Ona*" isimli şiirinde, Fikret'i peşinden gidilecek bir isim olarak şöyle belirtiyor:

"Yine hicran, yine dert kaldı bize...

İşte bundan meni sarstı hayat,

İstiyor... İsteğe varmaz bu kanat.

Lakin ümit, o büyük desti-kerem

Okuyor kalbime bir başka senem

Ki, şebabin özü bir gün gülecek,

Ağlayan gözleri okşar, silecek,

Yeni bir sahneyi-ülfet doğacak,

Garalar zehrime birden soracak.

O zaman Fikret'i takip ederek

Bu yakın dağları dümdüz gederek,

Okuyup geçmişe lanet, yaşarım,

Dokunup köylere bir gün coşarım.

Beni mahv etse de fikrim, elemim."¹⁵⁵

Samed Vurgun'un şiirlerine baktığımızda da, peşinden gidilecek bir şair olarak gördüğü Tevfik Fikret'in şiirlerinden de izler görmek mümkündür. Tevfik Fikret, özellikle oğlu Halûk doğduktan sonra gençlere büyük önem vermiştir ve bunu şiirlerinde sıklıkla işlemiştir. "*Ferdâ*" şiiri de bunların başında gelen, bir nevi Fikret'in gençlik marşı hüviyetindedir. Fikret'in şiirindeki bu gençlik ilgisi, Samed Vurgun'da da

¹⁵³ Fikret, **Rübâb-ı Şikeste**, s. 274.

¹⁵⁴ Bozdoğan, *a.g.e.*, s. 106.

¹⁵⁵ Samed Vurgun, **Seçilmiş Eserleri, C., I**, Şark-Garp, Bakü 2005, s. 43.

görölmekle birlikte, Fikret'in Ferda'sından da etkilendiği; “*Bayram Qabağı (Öncesi)*” ve “*Eğilme*” isimli Şiirlerinde belirgin olarak görölmektedir. Vurgun, “*Bayram Öncesi*” isimli Şiirinde, tıpkı Fikret'in gençlere seslendiği gibi seslenerek, onlara ellerindeki gücün ne olduğunu ve bununla neler yapıp yapmamaları gerektiği belirtir. Fikret, Şiirinde gençlere:

*“Ferdâ senin; senin bu teceddüd, bu inkılâb...
Her Şey senin değil mi ki zâten?...
... Vatan gayûr
İnsanların omuzları üstünde yükselir.
Gençler, bütün ümîd-i vatan Şimdi sizdedir:
Her Şey sizin, vatan da sizin, her Şeref sizin;
Lâkin unutmayın ki zamân tünd ü mutma'in
Bir hatve-i samût ile ta'kîb eder bizî”¹⁵⁶*

diye seslenirken, Samed Vurgun ise:

*“Gençler! Bu gün sizi ulvi, kıymetli,
Bir gün karşısında görüyorum elbet.
Hayata can veren bu kızıl sancak,
Hürmete Şayeste, layıktır ancak.*

*Ey genç! Unutma ki, her saadeti
Uğursuz bir kuvvet güder, işit ha!
İşte hayatın bu sersem âdeti,
Tarihe gölgeler aks eder hala?!
...
Okuyun, öğrenin o dühayı siz
Odur Kuran'ımız, odur ayetimiz.
Gençler! Alevlerden halk olunduk biz,
Yaşamak, yaşamak, budur gayemiz.”¹⁵⁷*

Fikret, “*Ferda*” Şiirinin son kısmında, Yunan Mitolojisinin kahramanlarında olan Diados ve oğlu İkaros'un efsanelerinden esintiler görölmektedir. Babasının; ya çok yükselme, güneş kanatlarını yakar, ya da çok alçalma, deniz suyu balmumuyla

¹⁵⁶ Fikret, **Halûk'un Defteri**, s. 72-74.

¹⁵⁷ Vurgun, *a.g.e.*, s. 56.

yapıştırılmış kanatlarına zarar verir, sözlerini dinlemeyip güneşe kadar yükselmeye çalışması yüzünden, güneşin sıcağı İkaros'un balmumuyla yapıştırılmış kanatlarını eritir. İkaros denize düşer ve boğulur. Fikret de bu hikâyeyi kullanarak şiirini:

“Yükselmeli, dokunmalı alnın semâlara;
Doymaz beşer dedikleri kuş itilâlara...”¹⁵⁸

Mısralarıyla sonlandırırken, Samed Vurgun da, “Eğilme” isimli şiirini:

“Ben bu sözlerimle ne dedim bil sen,
Çırpın ufuklara, uç itilaya.
Ey genç! Saadeti bir hayal bilme,
Ne olursa-olsun, yalnız eğilme!”¹⁵⁹

Ferdâ şiirine benzer bir biçimde bitirirken, biz de Samed Vurgun'un Fikret'i ne kadar yakından takip ettiğini açıkça görebiliyoruz.

3.4. Abdullah Şaik ve Tefik Fikret

“Çalış, çırpın, kanat çal bu kolektif hayatta,
Sen de göster özünü bu yeni kâinata.”
Abdullah Şaik

1881 yılında Tiflis'te dünyaya gelen, 1959'da da Bakü'de ölen Abdullah Şaik, modern Azerbaycan edebiyatının önde gelen şair, yazar, dramaturg ve eğitimcilerinden biri olarak karşımıza çıkar. Özellikle Azerbaycan'daki gelecek neslin gelişimi için eğitime büyük önem veren ve bu doğrultuda birçok ders kitabı hazırlayan, Azerbaycan çocuk edebiyatının da öncülerinden Abdullah Şaik, oluşan yeni neslin ve Azerbaycan halkının Tefik Fikret ismini tanınmasında önemli yol oynamıştır. Bu hususta Abdullah Şaik'in okullarda ders kitabı olarak hazırladığı “Gülzar”¹⁶⁰ ve “Türk Edebiyatı”¹⁶¹ kitapları önem arz etmektedir. Her iki kitapta da Fikret'le ilgili bilgilere yer verilirken, özellikle “Gülzar” kitabında, Fikret'in “Hasta Çocuk”, “Ramazan Sadakası”, “Bir Ayyâşın Karşısında”, “Balıkçılar”, “Sarhoş” ve “Sabah Ezanında” gibi şiirleri de yer

¹⁵⁸ Fikret, **Halûk'un Defteri**, s. 76.

¹⁵⁹ Vurgun, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁶⁰ Abdullah Şaik, **Gülzar**, Bakü 1912.

¹⁶¹ Abdullah Şaik, **Türk Edebiyatı**, Bakü 1920.

alır. Binlerce Azerbaycanlı genç, ders kitabı olarak okutulan bu kitaplar sayesinde Tefvik Fikret'i daha yakından tanıma imkânı bulmuşlardır. Tabi Tefvik Fikret'i Abdullah Şaik'in hayatında, onun ders kitaplarının yanı sıra, sanatında ve yaşamında da görmek mümkündür. Bu konuda öncelikle Şaik'in Fikret'e olan özel ilgisinin en belirgin örneğini vermek gerekirse; Bakü'de günümüzde bir müzeye çevrilen Abdullah Şaik'in evinde bulunan büyük çizim bir Tefvik Fikret tablosunun¹⁶² yer alıyor olmasıdır.

Abdullah Şaik ve Tefvik Fikret'in sanatını ele alacak olursak, iki şairin de kendileriyle özdeşleşen yaşam felsefesine bakmak gerekir. Sanatında Hümanizme sıklıkla yer veren Tefvik Fikret, insanı ve insanlığı kendine:

*“Toprak vatanım nev-i beşer milletim... İnsan
İnsan olur ancak bunu iz'ânla, inandım.”¹⁶³*

Diyerek, bu durumu inanç düzeyinde dile getirmiştir. Fikret'in bu yönü, birçok Azerbaycanlı şair de olduğu gibi Abdullah Şaik'te de önemli yer tutar:

*“Hamımız bir yuva perverdesiyik!
Hamımız bir güneşin zerresiyik!
Ayırmaz bizleri tegyir-i lisan,
Ayırmaz bizleri İncil, Kur'an,
Ayırmaz bizleri serhedd-i şehan,
Ayırmaz bizleri ümman ü muhit,
Ayırmaz bizleri sehra-yı besit!
Ayırmaz bizleri haşmetli cibâl,
Ayırmaz: Şark, cenup, garp, şimal!..”¹⁶⁴*

Abdullah Şaik'in Tefvik Fikret'le olan ve yalnızca yukarıdaki örneklerle sınırlı olmayan etkisi, özellikle Şaik'in şiirinde görülebilmektedir. Bu hususta Şaik'in şiirlerini incelerken, karşımıza onun “*Sabir'e*” isimli şiiri çıktı. Şaik'in Sabir'e¹⁶⁵ ithaf ettiği bu şiir:

*“O geniş alnı bir güneşli sema,
Bir sevimli, düşünceli sima.
Gözlerinde derin bir ulviyet,*

¹⁶² EK-9.

¹⁶³ Fikret, **Halûk'un Defteri**, s. 29.

¹⁶⁴ Abdullah Şaik, **Seçilmiş Eserleri, C. II**, Avrasiya Press, Bakü 2005, s. 29.

¹⁶⁵ Mirza Elekber Sabir (1862-1911): Azerbaycanlı Şair.

*Bir ufuksuz sebat, ciddiyet.
 Bir tebessüm dudaklarında ayan,
 Oynuyor titriyor gibi her an.
 Zahiri sanki şen, güler gibidir.
 Batini hep yetimler gibidir.
 Güler o hıçkırıklarla, ağlayarak,
 Ağlıyor, hey güler gibi durarak.
 Öyle bil o kıyafetiyle yine,
 O güzel, ince sanatıyla, yine
 Şairane, dekik remziyle,
 Güldürür bir latife tarzıyla.
 Bize devrinden o hekayet eder.
 Kalem elde acı şikâyet eder.
 Bak bu sima o Sabir'e yaraşır.
 O büyük, şanlı şaire yaraşır.”¹⁶⁶*

Tevfik Fikret'in Fuzuli için yazdığı şiiri hatırlatmakla birlikte, Fikret'in Şaik'teki izlerini görmek açısından da önemlidir:

*“Gözünde şule-nümâ mihr-i âteşîn-i Irâk,
 Bakışlarında hüveydâ hazîn bir istiğrâk,
 Dehâya nâsiye-i sâfi merkez-i işrâk,
 Soluk dudakları pür-lerziş-i sürûd-i firâk...
 Eserlerinde bu sevdâli çehredir zâhir,
 Bu çehre bence Fuzûlî'ye münâsibdir.
 Bu çehre çehre-i gam, çehre-i muhabbetdir;
 Muhabbetin ona te'sîri pür-garâbetdir;
 Sever, ve sevdiği hep dert, hep musîbetdir;
 Sefâsı, neş'esi yoktur, bütûn kûdûretidir.
 Fezâ-yı ruhuna bir ebr-i girye târîdir,
 Gülümsüyorsa emîn ol ki ıztırârîdir!”¹⁶⁷*

Tevfik Fikret'in “kadın” figürü üzerinde ne denli hassas olduğunu çalışmamızın daha önceki bölümlerinde belirtmiştik. “Hemşirem İçin” ve “Bir Kız Mektebi İçin” şiirleri, bu anlamda öncü şiirlerdendir. XIX. ve XX. yüzyıl başları Azerbaycan

¹⁶⁶ Şaik, **Seçilmiş Eserleri**, s. 33.

¹⁶⁷ Fikret, **Rübâb-ı Şikeste**, s. 325-326.

edebiyatında da “*Kadın*” konusunu ele almayan şair, yazar yok denecek kadar azdır. Nitekim Abdullah Şaik de kadın konusuna sıkça değinen isimlerdendir ve “*Emekçi Kadınlara*” şiirinde de kadınların hayattaki yerlerini ve etkilerini belirtir:

*“İşle, çalış, kur, yarat, parlat yeni muhiti.
Göster sen de paslanmış istedadı, kudreti.
Çalış, çırpın, kanat çal bu kolektif hayatta,
Sen de göster özünü bu yeni kainatta.”*¹⁶⁸

Abdullah Şaik’in kadınların hayattaki konumlarını anlattığı bu mısralar, Fikret’in kadınlara için yazdığı şiirlerden izler taşıyor olsa da, akla Fikret’in gençlere seslendiği “*Ferdâ*” şiirinin:

*“Uğraş, didin, düşün, ara, bul, koş, atıl, bağır;
Durmak zamânı geçti, çalışmak zamanıdır!”*¹⁶⁹

Son mısraları gelmektedir ki, bu da Abdullah Şaik’in Tevfik Fikret’teki ses ve üslubu nasıl yakından takip ettiğinin göstergesidir.

3.5. Cafer Cabbarlı ve Mikail Müşfik’de Tevfik Fikret

“İndi artık bir tanrım var güzellik!”

Cafer Cabbarlı

“Tevfik Fikret’in hangi eseri lazımsa onu ezbere söyleyebilirim.”

Mikail Müşfik

XX. yüzyıl başlarında Azerbaycan edebiyatı temsilcileri içerisinde Tevfik Fikret’ten etkilenmeyen şair ve yazar sayısı çok azdır. Tevfik Fikret’in Azerbaycan’da yayınlanmaya başladığı 1906 yılından itibaren, Azerbaycanlı şair ve yazarların sanatları üzerinde izleri, kendilerinin söylemleri yahut eserlerinde rahatça görülmektedir. Azerbaycan edebiyatında Tevfik Fikret’in izlerini taşıyan şair ve yazarları tespit etmeye çalıştığımız çalışmamızın bu bölümünde, Fikret’in izlerine rastladığımız diğer isimler;

¹⁶⁸ Şaik, *Seçilmiş Eserleri*, s. 79.

¹⁶⁹ Fikret, *Halûk’un Defteri*, s. 76.

Azerbaycan'ın özellikle tiyatro alanındaki başarısıyla önlü isimlerinden Cafer Cabbarlı (1899-1934) ve çok genç yaşta büyük bir şairlik seviyesine ulaşan, 29 yaşında da Sovyet hükümeti tarafından kurşuna dizilerek öldürülen Mikail Müşfik'tir (1908-1938).

Azerbaycan edebiyatının önde gelen isimlerinden Cafer Cabbarlı, birçok edebi türde eser vermiş olmakla birlikte, özellikle tiyatro eserleriyle önemli izler bırakmış isimlerdendir. Sanatının ilk yıllarında, satirik ve lirik şiiirlere yer veren Cafer Cabbarlı'nın bu dönemdeki ilk şiirlerinde, Fikret'in yaratıcılığından izler taşıdığı görülmektedir.

Şiirlerinde başta yoksulluğu, kadın sorunlarını ve çocukları ele alan Cabbarlı'nın şiirlerinde dikkatimizi çeken iki husus söz konusudur. Bunlardan ilki; Cabbarlı'nın da Fikret gibi aramaya koyulduğu yeni inanç biçimidir. Fikret'in inanç konusundaki düşünce ve arayışlarını özellikle “*İnanmak İhtiyâcı*”, “*Târîh-i Kadîm*” ve “*Târîh-i Kadîme Zeyl*” şiirlerinden biliyoruz:

*“Sevdim Allah'ı da, peygamberi de,
O alay kaldı bugün hep geride.
Anladım çünkü hakikat başka
Başka yoldan varlırmış Hakk'a.”¹⁷⁰*

Fikret'teki inanç konusunda ulaştığı sonucun etkileri, kendisinden sonra da birçok şairde görülmektedir ki, Azerbaycan'da da Fikret'in bu yönünden etkilenen Hüseyin Cavid, Mehemed Hâdi ve Cafer Cabbarlı'da da görülmektedir. Yeni inanç arama konusunda Cafer Cabbarlı'yı ele aldığımızda, Fikret'teki kadar radikal imgeler görmesek de, ondaki inanç arayışını görebiliyoruz:

*“Men bir zaman öz-özümünden uzaktım,
Dün bir ışık buldum, ruhuma taktım.
Bütün eski tanrıları bıraktım,
İndi artık bir tanrım var güzellik!”¹⁷¹*

Cafer Cabbarlı'da Tevfik Fikret'in en belirgin görüldüğü bir diğer nokta ise, “*çocuk*” sembolüdür. Bilindiği üzere Fikret on iki yaşındayken annesinin hac yolunda ölmesi, babasını da sürgün edilmesiyle, anne ve babasız bir çocukluk geçirir. Bu sebeplerdir ki Fikret'in birçok şiirinde trajik bir çocuk tasviri söz konusudur. Saflığın,

¹⁷⁰ Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*, s. 444.

¹⁷¹ Cafer Cabbarlı, *Eserleri*, C. I, Şark-Garp, Bakü 2005, s. 71.

temizliğin en özel ifadesi olan çocuk sembolü, Fikret'in çoğu şiirinde umut ve geleceğin aydınlatıcı yolu olarak gösterilse de, çocukluğun düştüğü trajik durumların anlatıldığı şiirleri de epey fazladır. “*Hasta Çocuk*” ve “*Ramazan Sadakası*” bunların en güzel örneklerindedir:

*“Soğuk, soğuk... Bu tahammül-gezâ bürüdetle
Çocuk harap olacak; âh, ey saâdetle,
O süslü haclelerin sîne-i muattarına
Koşanlar, işte bir insan ki inliyor nefesi;
Bakın şu sıska, şu çıplak, şu eğri kollarına;
Bu artık işleyemez; hisse-i mesâîsi
Sizindir işte, verin, susturun bu hasta sesi!”¹⁷²*

Tevfik Fikret'in sıklıkla tasvir ettiği bu yoksul, yetim ve öksüz çocuk sembolü, Cafer Cabbarlı'nın şiirinde en çok göze çarpan noktadır ki, Cabbarlı'nın yaptığı bu tasvirler, Fikret'in kaleminden çıkmış gibidir:

*“Bakınca talebi kasevet gönül bulanır,
Bütün harabeliği kar tavaf edip dolanır.
Harabe içinde karanlıkta sanki bir kes,
İniliyor, yayılır, titriyor çekince nefes.
Bu bir zayıf çocuktur ki, hasta, bi-derman,
Soğuk harabede yatmış, iniliyor her an.”¹⁷³*

Cafer Cabbarlı'nın bu tür trajik çocuk tasvirleri, yukarıda belirttiğimiz “*Dilenci*” şiirinin yanı sıra “*Boranlı Kış Gecesi*” ve “*Gürub Çağı Bir Yetim*” şiirlerinde de, hasta, aç, bedbaht ve yoksul çocuk tasvirleri birbirine benzer bir biçimde, sıklıkla yer aldığı görülmektedir.

Azerbaycan edebiyatında, genç yaşta önemli bir yer edindiği gibi yine genç yaşta, trajik bir biçimde sona eren hayatıyla Mikail Müşfik, Tevfik Fikret'ten izler taşıyan ve ona karşı olan ilgisini ortaya koyan şairlerdendir. “*Fikret'i derin bir muhabbetle seven, eserlerinde onu döne döne anan Mikail Müşfik, ona öz ustalarından biri gibi bakardı.*”¹⁷⁴

¹⁷² Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*, s. 56.

¹⁷³ Cabbarlı, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁷⁴ Araslı, *a.g.e.*, s. 12.

Nitekim Mikail Müşfik'in Tevfik Fikret'e olan ilgisini, henüz okul yıllarından itibaren başladığını eşi Dilber Ahundzade'den öğrenmekteyiz:

“Bir defa talebelik hayatından bana şöyle bir olay anlatmıştı: Edebiyat dersimizin birinde Tevfik Fikret'in hayatına geçmiştik. Sıradaki dersimizde ise onun yaratıcılığını öğrenecektik. Muallim sınıfa geldiğinde Tevfik Fikret'in kitabını unutup getirmedeği için dersi erteleyeceğini söyledi. O zaman ben muallimden söz alıp dedim:

-Muallim, dersi ertelemeyin. Tevfik Fikret'in hangi eseri lazımsa, ben onu ezbere söyleyebilirim.

Muallim şaşkınlıkla sordu:

-Sen onun hangi eserini biliyorsun?

-Siz bana onun hangi eserini bilmiyorsun diye sorun?

Muallim gülümseyerek:

-Demek onun bütün eserlerini ezbere biliyorsun?

-Evet, dedim.”¹⁷⁵

Dilber Ahundzade'nin anlattığı bu hadise, Mikail Müşfik'in henüz okul yıllarında Fikret'i ne denli yakından takip edip sevdiğini ortaya koymaktadır. Hele ki Müşfik'in o dönemde Fikret'in birçok şiirini ezberleyecek seviyede olması, Fikret'in Müşfik'i ne kadar çok etkilediğini de göstermektedir. Nitekim Müşfik'teki bu Fikret ilgisi, ilerleyen yıllarda onun sanatında da mühim bir yer edecektir ki:

“Fikret'in Edebiyat-ı Cedide şiirinde yaptığı yeniliklerin birçoğunu Müşfik de 1930'lu yıllar Azerbaycan şiirinde başarılı bir şekilde denemiş ve uygulamıştır. Mikail Müşfik'in şiirlerinin neredeyse yarısı Tevfik Fikret'in şiiriyle aynı ad ve içeriktedir. Bu eserlerde o, Fikret'in kullandığı nazım şekillerini, mazmunları ve ifade vasıtalarını kullansa da tamamen kendi çağındaki toplumun ihtiyaçları ile örtüşen, yaşadığı asrın problemlerine hitap eden orijinal eserler vermiştir.”¹⁷⁶

Pervana Bayram'ın da belirttiği gibi Müşfik'in birçok şiir başlığı Fikret'in şiirleriyle aynı başlığı taşıdığı gibi, birçok şiir başlığında da aynı kelimelerden oluşturulmuştur. Buna örnek olarak Fikret'in, “*Bir Tablo*”, “*Sarhoş*”, “*Ey Kız*” ve “*Rücû*” şiirleriyle, Müşfik'in “*Bir Levha*”, “*Ayyaş*”, “*Ay Kız*” ve “*Rücû*” şiirleri gösterilebilir. Ayrıca Fikret'in şiir başlıklarında geçen “*Heykel*”, “*Beyaz*”, “*Kadim*”, “*Rübâb*” gibi kelimeler, yine Müşfik'in şiir başlıklarında aynı şekilde geçtiği görülmektedir.

¹⁷⁵ Dilber Ahundzade, **Müşfikli Günlerim**, Kitap Kulübü, Bakü, 2014, s. 130.

¹⁷⁶ Pervana Bayram, “Servet-i Fünun Şairlerinden Tevfik Fikret'in Mikail Müşfik'e Tesiri”, **Jurnal Of Qafqaz University**, S. 30, 2010, s. 97-98.

Mikail Müşfik'in şiirlerinde muhtevaya göz attığımızda ise yine Fikret'ten belirgin esintiler görmek mümkündür. Tevfik Fikret'te, özellikle son dönem şiirlerinde sıklıkla tanık olduğumuz şiddetli imgelerin en yoğun olduğu şiirlerinde olan *Tarih-i Kâdîm* ve *Zeyl*'i, dünyadaki karamsar düzene isyan ettiği en önemli şiirlerdendir. Bu şiirin diğer bir önemi de; Türk edebiyatı temsilcilerinin yanı sıra, özellikle Azerbaycan edebiyatı temsilcileri üzerinde de ciddi bir etki yaratmış olmasıdır. Bu etkiyi belirgin bir biçimde yaşayan isimlerden olan Mikail Müşfik, "*Medeni Hücum*" şiirinde bunu çok net ortaya koymaktadır:

*"Tabiat bizleri dövüğe çağırmış,
Bu meydan istiyor kuvvetli pehlivan.
Hazandır, hazandır, önümüz karlı kış,
İnsan da zararlı çıkar mı bu yoldan?
...
Hücum et duyduğun varlığa, yokluğa!
Hücum et sökülmiş şafaklar yurduna!
Başında oynayan o duygu, o dalga
Girişsin sahile, bakmadan ardına.
...
Hücum et kitaba, hücum et deftere!
Çalgıcı, gecikme, nağmeni sen de çal!
Çal, havan yayılsın yerlere, göklere,
Çünkü bu asrımız istiyor tartışma!"¹⁷⁷*

Şiirde Müşfik'in, özellikle kullandığı şiddetli imgeler, dikkati en çok çeken unsurlardır. Bunun yanı sıra şiirin muhteva açısından da Fikret'in *Tarih-i Kâdîm*'iyle olan benzerlikleri ortadadır. Tabi Fikret'e olan saygısını hem yaşamında, hem de sanatında açıkça yaşayan Mikail Müşfik'in genç yaştaki ölümü, belki de onun nice şiirlerinde Tevfik Fikret etkisinin görülmesine de mani olmuştur. Fakat buna rağmen, Müşfik'in Fikret bağı da ortadadır.

¹⁷⁷ Mikail Müşfik, *Seçilmiş Eserleri*, Şark-Garp, Bakü 2004, s. 41-42.

4. TEVFİK FİKRET'İ SAHİPLENEN AZERBAJCANLI BİR ŞAİR: MEHEMMED HÂDİ

“Parlak emelin dehrde tenvir-i hakikat,
Cidden de büyüksün sen eyâ hazret-i Fikret!”
Mehammed Hâdi

XX. yüzyıl Azerbaycan romantik edebiyatının öncü isimlerinden Mehmed Hâdi, hem Azerbaycan edebiyatında, hem de Türk edebiyatı içerisinde dikkat çeken isimlerdendir. Hayatı trajik olaylarla yoğun bir biçimde geçen, gerçek ismi Ağa Mehmed olan Mehmed Hâdi, 1879 yılında Şamahı’da doğar.¹⁷⁸ Çok erken yaşta hayatın tüm olumsuzluklarıyla karşılaşmaya başlayan Hâdi, ilk olarak da on iki yaşında babasını kaybederek belki de tüm yaşamını etkileyecek ilk kırılmayı yaşar. Babasının ölümünden sonra annesi, Hâdi’yi ve iki kız kardeşini bırakarak zengin biriyle evlenir. Bu hadiseden sonra babaannelerinin himayesine geçen Hâdi ve kardeşleri, amcalarının da desteğiyle eğitim de alırlar. Fakat babasının ölümünden iki sene sonra amcası, kısa bir süre sonra da babaannesi hayatını kaybedince kardeşler farklı akrabaların yanına verilirler. Hâdi, amcasının hayatta olduğu dönemde kuzeni Emine’yle bir aşk yaşasa da, amcasının ölümünden sonra Emine’yi de zengin bir tüccarla evlendirirler. Bu olay Hâdi de kapanması zor bir yara açar ve yaşamının sonuna dek evlenmez.¹⁷⁹

Hâdi’nin böyle zor bir çocukluk dönemi geçirmesine rağmen, iyi denebilecek düzeyde bir eğitim alır. 1905 yılına gelene kadar farklı ticari işlerle meşgul olan Hâdi, buralarda pek istediğini bulamayınca yazı yazmaya yönelir. İlk yazılarını “Hayat” gazetesinde yayımlar. “Levh-i Mekâtib” şiiri, onun hem bu gazetede ilk yayını olmakla birlikte, kendisinin edebiyat dünyasına ilk adımı olarak da görülebilir. Hâdi, “Hayat” gazetesinden sonra, XX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatına damgasını vuracak olan ve bir mektep işlevi gören “Füyuzat” dergisine geçer, burada önemli bir görev de üstlenir. Hâdi burada birçok şiir ve yazı yayınladığı gibi, kendisi de büyük aşama kat ederek edebiyat alanında mühim bir yer alır. Füyuzat’ın 1907 yılında kapanmasından sonra Hâdi, “Taze

¹⁷⁸ Genceli, a.g.e., s. 32.

¹⁷⁹ Genceli, a.g.e., s. 33.

Hayat”, *İttifak*” ve *Terakkî*” gibi gazetelerde çalışsa da, bu gazetelerin kısa sürelerde kapanması, onun hayatındaki düzeninin de sıklıkla değişmesine sebep olur.

Mehemmed Hâdi, 1910 yılına geldiğinde, yaşamı ve özellikle sanatı açısından önemli etkiler yaşayacağı bir yolculuğa çıkarak İstanbul’a gelir. Hâdi burada *“Tanin”*, gazetesinin yanı sıra, *“Sabah”*, *“Rübâb”*, *“Şehbâl”* ve *“Mehtap”* gibi dergilerde de şiirler, yazılar yazar. Mehemmed Hâdi’nin İstanbul’daki yaşantısı uzun sürmez ve 1914 yılında Selanik’e sürgün edilmesiyle son bulur. Hâdi, Selanik’e sürgününü yakın dostu Abdullah Şaik’e şöyle anlatacaktır: *“Kadın özgürlüğüne dair yazdıklarım hoşlarına gitmedi; halkın özgürlüğüne dair yazdım, yine darıldılar. İttihatçılar her yazardan ancak methiye bekliyorlardı. Ben methiye için değil, âlemi altüst ederek inkılâp yaratmak için doğdum.”*¹⁸⁰ Selanik’ten Bakü’ye zorlukla dönen Mehemmed Hâdi, yaşamının geri kalanını geçim sıkıntıyla, kimsesiz olarak geçirir ve 1920 yılında da hayatını kaybeder. Hâdi’nin kimsesizliği, onun mezarının dahi yıllarca nerede olduğunun bilinmesine engel olur. Nitekim Hâdi’nin kabri ancak 1966 yılında tespit edilebilir. Hâdi hayattayken, *“Firdevs-i İlhâmât”* (1908), *“Şükûfe-i Hikmet”* (1914), *“Aşk-ı Muhteşem Yahut Eflâtun Sevğisi”* (1914) ve *“İnsanların Tarihî Faciaları Yahut Elvâh-ı İntibah”* (1918-1919) isimli dört kitap yayınlayan Hâdi’nin birçok eseri, gazete ve dergi sayfaları arasında kalmıştır.

Mehemmed Hâdi, yaşamı boyunca hep olumsuzluklara göğüs germek durumunda kalmış ve bu anlamda istediklerini gerçekleştiremese de sanatı, onun Azerbaycan edebiyatının önde gelen isimleri arasına girmesine yetmiştir. Hâdi’nin sanatı konusunda en önemli gelişimi yaşadığı dönem, şüphesiz ki onun 1910-1914 yılları arasında İstanbul’da yaşadığı dönemdir. Bu dönemde Hâdi İstanbul’da, Türk edebiyatının önde gelen isimleriyle yakın temas kurma ve tanıma imkânı bulurken, elbette ki Türk edebiyatını da daha yakından öğrenme şansı da bulur. Hâdi bu sayede sanatını Türk edebiyatından takip ettiği isimlerin etkisiyle oluşturmaya başlar. Hâdi’nin üzerinde oluşan bu etki, onun *“Türkiye ile Azerbaycan arasındaki kültürel çalışmaların yoğunlaştığı xx. yüzyılın başlarında, özellikle muhteva itibarı ile Türk şairlerinden izler taşıyan isimlerin başında gelmesini sağlar.”*¹⁸¹ Mehemmed Hâdi’nin sanatında Türk edebiyatı temsilcilerini ve etkilerini ele aldığımızda, birçok isimle karşılaşmamıza

¹⁸⁰ Genceli, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁸¹ Ali Erol, “Tevfik Fikret ve Mehmed Hâdi’nin Şiirleri Üzerinde Mukayeseli Bir Değerlendirme” **Medeniyet Dünyası** x1, Azerbaycan Devlet Medeniyet ve Görsel Sanatlar Üniversitesi, Bakü 2006, s. 379.

rağmen, ön plana çıkan üç isim vardır. Bunlar: Namık Kemal, Abdülhak Hamit Tarhan ve Tevfik Fikret'tir. Hâdi:

“Tabiat sırlarını ve kâinatın manasını araştıran sualler sorması ile Hamit'e, zulme karşı ve haksızlığa karşı gösterdiği hassasiyet, vatan ve hürriyet temellerini işleyişi dolayısıyla Namık Kemal'e benzer. İlim ve terakki konularında yazdığı manzumelerde ise ilhamını Tevfik Fikret'ten alır. Banlar arasında, onda en derin ve devamlı tesir bırakan Tevfik Fikret'tir. Hâdi hayat görüşü, mizacı ve sanatı bakımından Fikret'e benzemektedir.”¹⁸²

Bilge Ercilasun'un da belirttiği gibi, Mehmed Hâdi'nin Türk edebiyatında en çok etkilendiği ve beğendiği isim şüphesiz ki Tevfik Fikret'tir. Bunu en kısa ifadeyle belirtmek gerekirse; “Mehmed Hâdi, Tevfik Fikret'in Azerbaycan edebiyatındaki yansımasıdır.” Böyle iddialı bir söylemde bulunuyor olmamızın nedeni ise, hem Hâdi'nin Fikret'e ve sanatına kendi sanatında sıklıkla yer vermiş olması, hem de onunla aynı düşünce yapısına sahip olmasıdır. Zaten çalışmamız içerisinde Hâdi'nin Fikret'ten olan etkileşimini ana bir bölüm olarak ele almamızın nedeni de, Hâdi'nin Azerbaycan edebiyatında gözle görülür biçimde Fikret'ten en çok etkilenmiş isim olmasıdır.

Tevfik Fikret, yaşamı ve sonrasında Türk edebiyatının birçok temsilcisi üzerinde sanatı, şiiri, düşünceleri gibi farklı konularda ciddi etkiler yaratmıştır. Tevfik Fikret'in etkilediği isimlerden biri de Azerbaycan edebiyatının temsilcilerinden Mehmed Hâdi'dir. Tabi Hadi'yi Fikret'ten etkilenen diğer isimlerden ayrı tutmak gerekir. Bunu belirtmemizdeki neden, Fikret'in izlerine en çok rastladığımız ismin Mehmed Hâdi olmasıdır. Fikret'in Hâdi üzerindeki etkilerini derinlemesine ele almadan evvel, bu iki isimle ilgili yüzeysel birkaç bilgi vermekte yarar görüyoruz. Hâdi, 1910-1914 yılları arasında İstanbul'da yaşamış ve muhtemeldir ki bu zaman zarfında Fikret'le tanışma olanağı bulmuştur. Tabi buna Hâdi'nin Fikret'le ilk tanışması olarak bakmamak gerekir. Nitekim Hâdi 1906 yılında kendisinin de çalıştığı “Füyuzat” dergisinde Fikret'in şiirleri de yayınlanmıştır. Bu hususu göz önünde bulundurarak Hâdi'nin Fikret'i ve şiirini çok daha önceden bildiğini anlayabilmekteyiz.

Mehmed Hâdi'nin İstanbul yıllarıyla birlikte, sanat anlayışında baskın bir biçimde Tevfik Fikret etkisi kendini göstermektedir. Fikret'in Hâdi üzerindeki etkisini daha net ortaya koymak adına şunları belirtmek gerekir ki, Tevfik Fikret'e birçok ünlü isim tarafından şiirler ithaf edilmiştir. Fakat Mehmed Hâdi'nin Tevfik Fikret'e ithafen

¹⁸² Ercilasun, *a.g.e.*, s. 501.

yazdığı ya da ondan bahsettiği şiirlerinin çokluğu, onu bu konuda da bir adım öne koyar. Bu şiirler, daha önce Fikret hakkında dile getirilmemiş iltifatlarla donatılmıştır. Hâdi'nin Fikret'e ne denli saygı duyduğu, bu şiirlerden hareketle çok rahatça anlaşılabilir. “Rübâb” dergisinin ilk sayısındaki “*Tevfik Fikret'e*” başlıklı şiiri bunlardan bir tanesidir:

*“Şi'rin, edebin nâsiye-yi şa'şaa dârı,
Dilsiz vatanın bir fem-i ilham-nisarı;
Bir çehre-yi feyyâz ü fîrûzende-i irfan
Afâk-ı muhitâtımıza necm-i dırahşan:
Fikret... O büyük şair-i nevvar ü füsunkâr,
Her târ-ı rübâbından uçan nağme-yi sehhar.
Ecfan-ı vatandan dökülen katre-i âbı
Şi'r incileri yapmada engüşt-i rübâbı...
Bir nâle, bir eyvah, bir efgan-ı ciğer-sûz
Dest-i hünerinde oluyor şi'r-i gam-efrûz...
Ey dest-i hüner, dest-i edep, dest-i reha-sâz!
Alkışlayan eller seni elbette kırılmaz!”¹⁸³*

Hâdi'nin Fikret'le ilgili yazdığı şiirlerde onun ideallerine atıfların yapılması ve bunları desteklemesinin yanında, Fikret'i yüceltme gayesi açıkça görülmektedir.

*“Ey dest-i hüner, dest-i edep, dest-i reha-sâz!
Alkışlayan eller seni elbette kırılmaz!”*

Mısraları bu durumu açıklar vaziyettedir. Hâdi, Fikret'e “ümmetin yegâne dehâsı” diye seslendiği “*Bir İştikâ-yı Muhikk*” şiirinde Fikret'in sessizliğe gömüldüğü bir dönemden olan şikâyetini dile getirir:

*“Dilsiz durur rübâb-ı tanîn-gâhı, Fikret'in,
Târı kırıldı mı o Rübâb-ı hayaletin.
Zannetme sen şikeste fakat bir rübâbdır,
Fikret, bu gün şikeste gülub-i şebabdır.”¹⁸⁴*

Fikret'in bu suskunluğundan rahatsız olan Hâdi, onu bu sessizli bozmaya davet eder:

*“Sen söyle ey! Nedir bu derin ebkimiyyetin
Esbâbı, ey yegâne dehâsı bu ümmetin!”¹⁸⁵*

¹⁸³ Abdüsselimzade Mehemmed Hâdi, “Tevfik Fikret'e”, **Rübâb**, sayı, 1, 26 Kânun-ı sani, 1327.

¹⁸⁴ Mehemmed Hâdi, **Seçilmiş Eserleri**, Şark-Garp, Bakü 2005, s. 202.

¹⁸⁵ Hâdi, *a.g.e.*, s. 203.

Hadi'nin Fikret'le ilgili yazdığı ve yine onun ideallerine atıflar yaptığı “*Nasıl Yükselmeli*” şiirinde:

*“Yükselmeli! Fakat ne ile ey büyük edip?
Ey bağıni hazan görerek susmuş andelib!
Hürriyetin kanatları lazımdır uçmağa.
Yüksekten inmeyen medeni yârı kuçmağa.
...
Fikret, eyâ Şarkta yektâ doğan düha!
İdeali yok bu millete var mı reh-i reha?”¹⁸⁶*

Fikret'in başta “*Promete*” şiiri olmak üzere, birçok şiirinde değindiği gelişim ve yükselmeyi dile getirerek, ondan bunun için yol göstermesini ister.

Mehemmed Hâdi'nin Fikret'i için yazdığı diğer bir diğer şiir de, onun yaşamını ve ideallerini sıraladığı “*Fikret*” başlıklı şiirdir:

*“Ey inkılâp şairi, nağmenle inledin!
Dünya değişti, eski dimağı atın-dedin!
Eski tahayyülatı, hurâfâtı gömmeli,
Nevsenc olan kumaş-ı hayata bürünmeli!
Eski düşünce, eski hayatı atın-dedin!
Zulmet, ölüm doğan bu yeri parlatın-dedin!”¹⁸⁷*

Tevfik Fikret'in, Mehemmed Hâdi üzerindeki etkisini belirttiğimiz çalışmamızın bu bölümün başında Hâdi için; “Tevfik Fikret'in Azerbaycan edebiyatındaki yansıması” gibi iddialı bir söylemde bulunmuştuk. Bizi böyle bir tanım yapmaya götüren durumun yalnızca Hâdi'nin Fikret'e ithaf ettiği şiirleri değildir. Hâdi'nin yukarıda belirttiğimiz şiirlerinin yanı sıra direkt olarak Fikret'i andığı birçok şiiri ve en önemlisi de Hâdi'nin bu mısralardaki duygu ve samimiyet bütünlüğünün okuyucuya kolayca ulaşmasıdır. Hâdi'nin Fikret için yazdığı, çok özel iltifatların bulunduğu ve başından sonuna dek Fikret'i anlattığı “*Halûk'un Pederî*” şiirindeki:

*“Parlak emelin dehrde tenvir-i hakikat,
Cidden de büyüksün eyâ hazret-i Fikret!
Doğsaydı eğer Garp cihanında o zatın,*

¹⁸⁶ Hâdi, *a.g.e.*, s. 262-264.

¹⁸⁷ Hâdi, *a.g.e.*, s. 265.

*Şayeste-yi takdis olurdu dühâtın.*¹⁸⁸

Mısraları bunu destekler niteliktedir. Şiirin son mısralarında yukarıda belirttiğimiz satırlardan aşağı kalır yanı yoktur:

“Ey Türklerin şair-i feyyaz-ü fasihi.

Küsme, yine ol sâme-i ruh-i edebiyat,

Her mürde-dimağız, bizi canlat, bizi parlat.

...

Fikrinle yaşa, ilmi kemâlatı yaşat sen.

Meydanlarda durur işte o “Tarih-i Kadîm’in” ,

*Mahsulü değildir mi şu bir fikr-i selimin?”*¹⁸⁹

Hâdi'nin gözünde Fikret; “Türklerin şair-i feyyaz ü fasîhi” ve bir yol göstericisidir. Çünkü Bilge Ercilasun'un de belirttiği gibi Hâdi, hayat görüşü, mizacı ve sanat görüşü bakımından Fikret'e büyük yakınlık gösterir. Fikret hayat görüşünü:

“Toprak vatanım nev-i beşer milletim... İnsan

*İnsan olur ancak bunu iz'ânla, inandım.”*¹⁹⁰

Şeklinde ortaya koyarken, Hâdi ise bu konuda:

*“Dünya vatan, bütün beşer ihvan-ı tıyndır.”*¹⁹¹

Diyerek belirtir dünya görüşünü. Buradan hareketle de Hâdi'nin yalnızca sanatının değil, kişiliğinin, hayata bakışının da şekillenmesinde Fikret'in rolü yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mehemmed Hâdi'nin Tevfik Fikret'ten bahsettiği şiirlerinden sonra, şimdi de Hâdi'nin diğer şiirlerindeki Fikret izlerine göz atmak gerekirse, yine burada ilginç neticelere ulaşıyoruz. Hâdi'nin Azerbaycan'da yayınlanmış olan şiir toplusunda 212 şiir bulunmaktadır. Buradaki tercüme şiirleri çıkardığımızda ise 189 şiir kalır. Bu 189 şiiri yüzeysel bir şekilde incelediğimizde öncelikle dikkati çeken ve sıklıkla kullanılan bir kelime bulunmaktadır. O da “Fikret” kelimesidir. Bu şiirlerdeki başlık ve alt başlıklar hariç, toplam 28 defa “Fikret” kelimesinin tekerrür ettiği görülmektedir. Hâdi'nin şiirlerindeki bu durumun Tevfik Fikret'ten kaynaklandığını anlamak zor değildir.

¹⁸⁸ Hâdi, *a.g.e.*, s. 217.

¹⁸⁹ Hâdi, *a.g.e.*, s. 217.

¹⁹⁰ Fikret, **Halûk'un Defteri**, s. 29.

¹⁹¹ Hâdi, *a.g.e.*, s. 49.

Hâdi'nin şiiri, muhteva açısından Fikret'in şiiriyle yakınlık göstermektedir. İlk olarak bunu karşılaştıracığımız iki şiir, Fikret'in "*Tarih-i Kadîm*" ile Hâdi'nin "*İnsanların Tarihi Faciaları Yahut Elvah-ı İntibah*" şiirleridir. Hâdi şiirde:

*“Beşer tarihi hûnun sergüzeşt-i ademiyyettir,
Beşer tarihi matemdir, beşer tarihi mihnetdir,
Yazılmış kıssalar baştan-ayağa hep musibettir,
Bize naklettiği geçmiş zamanlar hep felakettir,
Bu gün mazi hayal olmuş, hikâyeler hakikattir,
Bu toprak kanlıdır, volkanlıdır, cay-ı adavettir,
Bu bedbaht arzımız cidden de bir meydan-ı vahşettir,
Nasibi ehli dünya derttir, gamdır, melalettir,
Beşer simasına her gün konan zilli sefalettir,
Ben-i âdemden ayrılmaz olan suret bu surettir:
Bakışlar gölgeli, yüzler bütün neşad şeklinde,
Bu matemgâhı kim görmüş sururabâd şeklinde?”¹⁹²*

Tıpkı Fikret'in *Tarih-i Kadîm*'de anlattığı insanlık tarihinin kanlı ve vahşetle serüvenini, özellikle de oluşan karamsar havanın dinlerle örtünmeye çalışılmasına olan tepkilerini anlattığı gibi bir durum söz konusudur. Hatta bu iki şiiri, birbirine karıştırarak tekrar düzenlenmesi halinde bile bu şiirler bir bütün havası verecek, farklı şiirler olduğu çok zor anlaşılacaktır. Sanatında Tefik Fikret'e ciddi bir yakınlık duyan Hâdi, şiirlerinde Fikret'in şekil ve düşünsel etkileri de, özellikle son dönem şiirlerinde çok daha yoğun biçimde görülür. Bu yoğun etkinin son dönemlere rastlıyor olması, elbette ki 1920 yılında ölen Hâdi'nin 1910-1914 yılları arasında İstanbul'da yaşamız olması ve muhtemelen Fikret'le tanışmış olmasından kaynaklanır.

Türk edebiyatında hümanizm ve onun gücüne en çok inanan isimlerden olan Tefik Fikret, insanın elindeki bu güçle, her zorluğun üstesinden gelinebileceği kanısındadır. Tefik Fikret, bunu "*Halûk'un Amentü'sü*" şiirinde:

*“Dünya dönecek cennete insanla, inandım.
...
Bir gün yapacak fen şu siyah toprağı altın,
Her şey olacak kudret-i irfânla... İnandım.”¹⁹³*

¹⁹² Hâdi, *a.g.e.*, s. 347-348.

¹⁹³ Fikret, **Halûk'un Defteri**, s. 30-31.

Şeklinde de desteklemektedir. Fikret'in insana, gelişmeye, eğitime olan bu inancı, Mehmed Hâdi'nin "Yıldızlara Doğru" şiirinde, buna yakınlık gösterir:

*"Yol bulur, bir gün uçar, yıldızlara teshir eder,
En karanlık sırrı anlar, âleme teşhir eder,
Şimdi odlar yağdıran teyyare'ye hak-i nijad
Parlayan bir gün gelip çok gökleri tenvir eder."*¹⁹⁴

Fikret'in gelişmeye, yükselmeye olan arzusu:

*"Yükselmek âsümâna ve gülmek, ne tatlı şey!"*¹⁹⁵

Gibi, çoğu şiirinde görülmektedir. Fikret'in bu arzusu yine Hâdi'de de görülmektedir:

*"Uçsaydım, ah, ben o mualla cihanlara!
Yükselmek en büyük emelim asumanlara."*¹⁹⁶

Mehmed Hâdi'nin üzerindeki bu Fikret etkisi, onun bütün sanat anlayışında kendini böyle belirgin bir biçimde göstermektedir. Öyle ki Fikret'in ele alıp da Hâdi'nin işlemediği bir konu yok gibidir. Fikret'in titizlikle üzerinde durduğu kadın sorununu da "Hemşirem İçin" şiir başta olmak üzere sıkça dile getirmiştir. Hâdi ise, Fikret'in bu şiirinden hareketle kadın sorununu şiirlerinde sıkça ele alır. "Mülhime-i Eşar" şiirindeki:

*"İşte Fikret, o dahi-i feyyaz,
Âlem-i fikr-i inkılâba riyaz,
Ne güzel söylüyordu, son sustu,
O büyük şair akıbet küstü.
Olmadı zulmetin ki meddahu,
Küstürüldü o parlayan dahî.
O büyük Fikret, deha-nisar,
Gösterirdi cihanda ger asar.*

...

*Ve diyordu o şair-i azâm,
Kadın açmağı, evet, elzem,
Kadın alçak kalırsa, yükselmez
Beşeriyet, sefalet eksilmez."*¹⁹⁷

¹⁹⁴ Hâdi, *a.g.e.*, s. 262.

¹⁹⁵ Fikret, **Halûk'un Defteri**, s. 32.

¹⁹⁶ Hâdi, *a.g.e.*, s. 63.

¹⁹⁷ Hâdi, *a.g.e.*, s. 250-251.

Son mısraları, Fikret'in:

“Elbet sefîl olursa kadın, kadın alçalır beşer”¹⁹⁸

Hemşirem İçin şiirini hatırlatmakla beraber, Hâdi'nin Fikret'e yakıştırdığı “Fikret, o dahi-i feyyaz”, “büyük şair”, “parlayan dahî”, “o büyük Fikret, deha-nisar” ve “şair-i azâm” sıfatları da dikkati çeken diğer bir konudur. Hâdi'nin bu şiirinin yanı sıra “*Ümmehat-ı Hayat Yahut Cinsi-Latife Bir Bakış*”¹⁹⁹ şiirinde yine Fikret'in kadınlar hakkındaki o ünlü sözünü tekrar kullandığını görmekteyiz.

Tevfik Fikret ve Mehemed Hâdi konusunda şunu belirtmek gerekir ki, Hâdi'nin şiirlerinin büyük bir kısmında Fikret'in etkisini görmek mümkündür. Bizim ortaya koyduğumuz örnekler, bunlardan yalnızca birkaç tanesidir. Tabi Fikret'in Hâdi üzerinde yarattığı etki, Fikret'in Türk edebiyatında kendisinden etkilenen isimlerden çok daha fazla olduğu söylenebilir. Özellikle Hâdi'nin Fikret'ten bahsettiği şiirlerindeki iltifat biçimleri, Fikret için daha önce hiç söylenmemiş sözlerdir. Bu konuda ilginç olan diğer bir nokta ise, Tevfik Fikret'e en çok övgüler yağdıran ve ona sahip çıkan kişinin, Fikret'in yaşadığı toplumdan değil de, Azerbaycan'dan gelen ve yalnızca birkaç sene İstanbul'da yaşayan Mehemed Hâdi'nin olmasıdır.

¹⁹⁸ Fikret, **Rübâb-ı Şikeste**, s. 290.

¹⁹⁹ Hâdi, *a.g.e.*, s. 234.

SONUÇ

Tevfik Fikret, Tanzimat sonrası Türk edebiyatına getirdiği yeniliklerle önemli bir yer teşkil eden şairlerdendir. Şairliğinin yanı sıra, hayata bakışı, insan ve doğa algısıyla da özel bir yere sahiptir.

Tevfik Fikret, özellikle yaşadığı toplumda, düşünceye ve sanatta pek yer almayan, kültür, inanç değerlerine aykırı olarak görülen birçok konuyu eserlerinde çekinmeden yer vermesiyle de, hem yaşadığı dönem, hem sonrasında, hatta günümüzde de toplumun bir kesiminin ciddi eleştirilerine maruz kalmış sanatkarlarımızdan biri olarak da göze çarpar. Tabi Tevfik Fikret'in toplumun bir kısmı tarafından anlaşılmış, bir kısmı tarafından anlaşılmamış olması, onun hakkında sürekli yazıların yazılmasını ve tartışmaların oluşmasını da sağlamıştır. Bu yazılar ve söylemler, övgü için olduğu gibi, eleştirel hatta hakarete varan seviyelere dek çıkmıştır. Bu durum, ölümünün üzerinden yüz yılı geçmiş olan Tevfik Fikret'i Türk edebiyatında ve toplumunda en çok yazılan ve konuşulan belki de ilk isim yapmıştır.

Tevfik Fikret'le ilgili olarak hazırlanmış yazı ve çalışmaların genelinde, onun özellikle inanç düzeyindeki düşünceleriyle sürekli bir yerlere çekilmeye çalışılmış ve o kesimin şairi olarak benimsetilmeye çalışılmıştır. Hâlbuki Tevfik Fikret'in şiirleri, düşünceleri, söylem ve yaptıkları bir bütün olarak ele alındığı vakit çıkan tek sonuç, onun yalnızca vatani olarak gördüğü “yeryüzü” ve milletim dediği “insanlığın” ihyası için “hak bellediğin bir yola yalnız gideceksin” diyen bir düşün insanı olduğu, filozof vasıflarının hepsini üzerinde taşıyan şair ötesi bir kimlik olduğu görülecektir.

Hazırladığımız bu çalışmada, Türk edebiyatının önde gelen isimlerinden Tevfik Fikret'in, bugüne dek ele alınmamış bir yönünü; onun kendi toplumu dışında, farklı ülkelerdeki izlerini ortaya koymaya çalıştık. Tabi böyle bir çalışmanın Tevfik Fikret'in ölümünün üzerinden yüz yıl geçtiği halde yapılmamış olmasının Türk edebiyatı açısından büyük bir kayıp olduğunu belirtmek isteriz. Nitekim böyle bir çalışmayla Tevfik Fikret'in Türk edebiyatından çıkarak, sınırları aşır uluslararası alanda bir dünya şairi olduğunun çok uzun yıllar öncesinden tespit edilip ortaya konulmuş olması gerektiği

kanaatindeyiz. Böyle bir çalışmanın hazırlanmasının bize kısmet olması ise, bizim için ayrıca bir gurur kaynağıdır.

Sınırların ötesinde, bir dünya şairi olarak Tevfik Fikret'i ele aldığımızda onun birçok ülke tarafından ele alındığını ve sanatıyla bu toplumlarda yer aldığını görüyoruz. Fikret'in yayınlandığı bu toplumlardan bir kısmı tahmin edilebilirken, bir kaçı hiç beklenmedik şekilde Fikret'e yer vermiş, onunla ilgili ciddi çalışmalar yayınlamışlardır.

Tevfik Fikret'in yayınlandığı toplumları tek tek ele aldığımızda, onun belirtilen ülkelerde neden ve ne amaçla yayınlandığına dair bazı çıkarımlar yapmak zor değildir. Örneğin bu ülkelerden biri olan Amerika Birleşik Devletleri'nde Tevfik Fikret'in ilk defa 1909 yılında The Open Court dergisinde yayınlanmasını sağlayan ve bu bağlamda bir de yazı hazırlayan Hester Donaldson Jenkins, İstanbul'da Robert Kolej'in Üsküdar kız okulunda tarih öğretmenidir. Bu sayede Fikret'i yakından tanımış ve onunla ilgili hazırladığı bir çalışmayı ülkesinde daha kolay yayınlatabilmiştir. Bunun yanı sıra Fikret'in tek oğlu olan Halûk'un Amerika'da kariyer yapmış olması da Fikret'in orada daha çok ilgiyle karşılanmasını sağlayan etkenlerdendir.

Tevfik Fikret'le ilgili en ciddi yayınlardan "Tevfik Fikret Müntehab Parçalar" isimli bir şiir seçkisi ve makalelerden oluşan bir kitabın yayınlandığı Rusya'ya (Sovyetler Birliği) baktığımızda ise hazırlanan bu kitabın içindeki şiirlerden hareketle, bu çalışmanın siyasi bir propaganda aracı olarak da kullanılma ihtimalini ortaya koymaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'dan sonra Tevfik Fikret ve sanatının yayınlanma ihtimalinin çok az gördüğümüz fakat bu düşüncenin aksine Fikret'in yayınlandığı ve şairler tarafından örnek alındığı diğer bir ülke ise İran'dır. Yine burada Tevfik Fikret'le ilgili yayınlanmış ve bugüne dek onun hakkında hazırlanmış hiçbir çalışmada adına rastlamadığımız kitapçık, en çok dikkatimizi çeken çalışma oldu. Bu çalışmanın yazarı olan Rızazâde-i Şafak'ın Robert Kolej'de Tevfik Fikret'in öğrencisi olması da bu çalışmayı daha ilginç kılmıştır.

Araştırmalarımız sonucunda Tevfik Fikret'le ilgili yayınların yapıldığını ve edebiyatlarına tesir ettiğini tespit ettiğimiz diğer yerler olan Bulgaristan, Kıbrıs, Kırım, Mısır, Irak gibi yerler yukarıda bahsettiğimiz diğer ülkelere bir nebze de olsa tahmin edilebilen yerlerdir.

Tevfik Fikret'in Türk edebiyatı ve toplumundan sonra en çok yer aldığı ve çalışmamızın da ana konusu olan Azerbaycan için ise özel bir parantez açmak gerekir.

Çünkü Tevfik Fikret Azerbaycan'da, edebiyattan basına ve toplumuna gibi birçok konuda derin izler bıraktığı ortadadır. Araştırmalarımızın neticesinde Tevfik Fikret'in, Türk edebiyatı dışında ilk ve en çok yer aldığı yer olarak Azerbaycan'ı söyleyebiliriz. Tevfik Fikret'in Azerbaycan'da en çok etki yarattığı alan, şüphesiz ki XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarındaki Azerbaycan edebiyatı temsilcileridir. Belirttiğimiz bu dönem içerisindeki Tevfik Fikret'ten etkilenmeyen şair ve yazar bulmak çok zordur. Hüseyin Cavid, Abbas Sehhet, Abdullah Şaik, Samed Vurgun, Cafer Cabbarlı, Mikail Müşfik ve elbette ki Mehemed Hâdi, Tevfik Fikret'ten en çok etkilenen isimler olarak karşımıza çıkarlar. Azerbaycan edebiyatının önde gelen bu isimleri arasında Tevfik Fikret, bir üstat edasıyla yer almış, sanatı ve düşünceleriyle edebiyat camiasıyla birlikte halk arasında da yer almayı başarabilmiştir.

Azerbaycan'da yıllar boyunca Türk edebiyatının yakından takip edildiği kaynaklar ışığında ortadadır ve Türk edebiyatının birçok ismi de orada sanatlarıyla yer almış, ilgi görmüştür. Çalışmamız içerisinde de değindiğimiz Namık Kemal, Abdülhak Hamid Tarhan ve Tevfik Fikret bunlardan öne en çok çıkanlar olmakla birlikte, Tevfik Fikret ismi çok daha fazla bir yer edinmiştir. Özellikle Azerbaycan edebiyat temsilcilerinin ilgisi, Fikret'in Türk edebiyatındakiyle eşdeğer olduğunu, hatta Mehemed Hâdi ve Hüseyin Cavid gibi isimlerde bu durumun çok daha önde olduğunu görmekteyiz. Oluşan bu durumun nedenlerini, Azerbaycan edebiyatı tarafından en fazla ilgi görülen isim olarak neden Tevfik Fikret'in seçilmiş olduğu konusunda görüş belirtmek gerekirse:

- Tevfik Fikret'in Azerbaycan'da yayınlanmaya başladığı 1906 yılında, Fikret'in kendi toplumunda, dönemin önde gelen isimlerinden olması.
- Azerbaycan edebiyat temsilcilerinin çoğunun aynı zamanda öğretmen olması ve Tevfik Fikret'in şairlik yönü kadar eğitimci yönünde dikkati çekiyor olması.
- Azerbaycanlı şairlerin de Tevfik Fikret gibi haksızlık karşısında kayıtsız kalamayışları.
- Tevfik Fikret'in Mekteb-i Sultanî'den öğrencisi olan İsmail Hikmet Ertaylan'ın 1923 yılında Bakü üniversitesinde görev yapmış olması ve böylece Tevfik Fikret'i ve sanatını oraya taşıması

gibi tahminler yürütülebilir. Fakat her ne sebeple olursa olsun, Tevfik Fikret'in Azerbaycan'da ve edebiyatında, kendi edebiyatının bir temsilcisi gibi ilgi ve alaka

görmüş olması, toplumu tarafından da sahip çıkılması, Türk edebiyatı açısından mühim olduğu kadar da gurur duyulacak bir hadisedir. Nitekim modern dünya edebiyatının oluştuğu andan itibaren, ülkemizde dünya edebiyatının önde gelen isimleri, Hugo, Tolstoy, Dostoyevski, Kafka, Puşkin, Poe ve daha birçok temsilcisi ilgiyle karşılanmış, Türk edebiyatında, toplumunda ve basınında yer almıştır. Fakat Türk edebiyatının öncü isimlerini, sanatı ve düşüncelerini yıllarca okuyup yorumladığımız şair ve yazarlarımızın ülke dışındaki yerlerine baktığımızda ise gereken etkiyi göremiyoruz. Bu duruma sonraki dönem temsilcilerimiz: Yaşar Kemal, Aziz Nesin vb. ya da günümüz romancılarımızdan Nobel ödüllü Orhan Pamuk ve Elif Şafak gibi eserleri dünyanın birçok diline çevrilmiş isimlerini ayırıyoruz. Bizim üzerinde durduğumuz zaman dilimi, Şinasi ile başlattığımız modern Türk edebiyatının ilk dönem temsilcileridir.

Hazırladığımız bu çalışmayla artık bu bilginin de elden geçilmesi gerektiğini savunuyoruz. Nitekim Tevfik Fikret ismi, yukarıda zikrettiğimiz dünya edebiyatı temsilcileri gibi birçok toplumda yer almış, şair ve yazarlarına tesir etmiş, basınlarında yer alarak okuyucularla henüz yaşadığı dönemden itibaren buluşmaya başlamıştır.

Son olarak, yapılacak sonraki çalışmalara kaynaklık etmesini temenni ettiğimiz bu çalışma, bir ilk olmakla birlikte, modern Türk edebiyatının ilk dönem temsilcilerinden birinin, kendi ülke sınırlarını aşarak bir dünya şairi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu isim, merhum Mehmet Kaplan'ın değişiyle "Rübâb Şairi" Tevfik Fikret'in, Azerbaycan başta olmak üzere dünya edebiyatındaki yolculuğunu kapsamaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AHUNDZADE, Dilber, **Müşfikli Günlerim**, Kitap Kulübü, Bakü, 2014.
- AKAY, Hasan, **Yeni Türk Şiirinin Kurucularından Tefik Fikret**, 3F Yayınları, İstanbul, 2007.
- AKPINAR, Yavuz, **Azeri Edebiyatı Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1994.
- AKYÜZ, Kenan, **Batı Tesirinde Türk Şiir Antolojisi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1995.
- AKYÜZ, Kenan, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2010.
- AKYÜZ, Kenan, **Tefik Fikret**, Ankara Üniversitesi DTCE. Yayınları, Ankara, 1947.
- ANDI, M. Fatih, Yılmaz Taşçıoğlu, Hüseyin Yorulmaz, **Kartpostallarla Tefik Fikret ve Çevresi**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 1999.
- ANDI, M. Fatih, Yılmaz Taşçıoğlu, Hüseyin Yorulmaz, **Mektuplarla Tefik Fikret ve Çevresi**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 1999.
- ANDREYÇİN, İvan, **Farklı Alanlardan Çiçekler, Dünya Edebiyatlarından Başyapıtlar**, Modern Sanat Yayınları, Sofya, 1910.
- ASLANOV, Yusif, **Edebiyat Tedrisi: Anana ve Müasırlık**, ADPU Neşriyatı, Bakü, 2011.
- AŞIRLI, Akif, **Azerbaycan Matbuat Tarihi**, Elm ve Tahsil Neşriyat, Bakü, 2009.
- BANARLI, Nihad Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1971.
- BEYATLI, Yahya Kemal, **Siyasi ve Edebi Portreler**, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 2010.
- BEZİRCİ, Asım, **Tefik Fikret, Bütün Şiirleri I-II-III**, Can Yayınları, İstanbul, 1984.
- BİLGEGİL, M. Kaya, **Tefik Fikret'in İlk Şiirleri**, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1970.
- BOLAYIR, Ali Ekrem, **Hâtıralar**, (Haz. M. Kayahan Özgül), Hece Yayınları, Ankara, 2007.

- BÖLÜKBAŞI, Rıza Tefvik, **Serâb-ı Ömrüm**, (Haz. Abdullah Uçman), Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2005.
- BÖLÜKBAŞI, Rıza Tefvik, **Tefvik Fikret, Hayatı, Sanatı, Şahsiyeti**, (Haz. Abdullah Uçman), Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2005.
- C. N. F., **İstanbul'da Neler Gördüm**, Mütercim, İskender Fahreddin, (Haz. Burhan Erdebil-Ahmet Nezih Galitekin), Şehir Yayınları, İstanbul, 2005.
- CABBARLI, Cafer, **Eserleri**, Şark-Garp, Bakü, 2005.
- CAVİD, Hüseyin, **Eserleri**, Lider Neşriyat, Bakü 2005.
- CELAL Mir- HÜSEYNOV, Firidun, **Örneklerle XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı**, (Haz. Kemal Yavuz-Erol Ülgen) Birleşik Yayınları, İstanbul, 2000.
- COBB, Stanwood, **Gerçek Türkler**, (Çev. Hasan Kaya), Maviyağaç Yayınları, İstanbul, 2006.
- CUMBUL, Faruk, **Mustafa Kemal Aşyan'da**, Kardeşler Basımevi, İstanbul, 1993.
- ÇAMLİBEL, Faruk Nafiz, **Tefvik Fikret, Hayatı ve Eserleri**, Cumhuriyet Kitaphanesi, İstanbul, 1937.
- ÇIKAR, Mustafa, **Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu**, İş Bankası Kültür Yayınları Ankara, 1998.
- DÜŞÜNCE Dergisi, **Tefvik Fikret Nüsha-i Mahsûsa 1918**, (Haz. Seval Şahin), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.
- ENGİNÜN, İnci, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012.
- ENGİNÜN, İnci, **Mukayeseli Edebiyat**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1999.
- ENGİNÜN, İnci, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007.
- ENGİNÜN, İnci, **Yeni Türk Edebiyatı, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006.
- ERCİLASUN, Bilge, **Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler 2**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet, **Tefvik Fikret, Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri**, Özyurt Basımevi, İstanbul, 1963.
- ESTES, Charles E., **Tefvik Fikret Günü**, Robert Kolej Türk Talebe Birliği, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul, 1938.

- FİKRET, Tevfik, **Bütün Şiirleri**, (Haz. İsmail Parlatır-Nurullah Çetin), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.
- FİKRET, Tevfik, **Halûk'un Defteri**, (Haz. Abdullah Uçman), Çağrı Yayınları, İstanbul, 2006.
- FİKRET, Tevfik, **Müntehab Parçalar**, (Haz. Ali Ejder Said-zade, Ziyetullah Nuşirevan), Merkezi Şark Neşriyatı, Moskova, 1923.
- FİKRET, Tevfik, **Rübâb-ı Şikeste**, (Haz. Abdullah Uçman-Hasan Akay), Akçağ Yayınları, İstanbul, 2010.
- FİKRET, Tevfik, **Seçilmiş Eserleri**, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü, 1969.
- FİKRET, Tevfik, **Şermin**, (Aktaran: Fikret Sadık), Bakü: Gençlik, 1972.
- FİKRET, Tevfik, **Şermin**, (Haz: Abdullah Uçman-Şerife Ünlü Kurt), Akçağ Yayınları, İstanbul, 2005.
- HÂDİ, Mehmed, **Seçilmiş Eserleri**, Şark-Garp, Bakü, 2005.
- HİKMET, Nazım, **Cezaevinden Memet Fuat'a Mektuplar**, Adam Yayınları, İstanbul, 1994.
- KAPLAN, Mehmet, **Şiir Tahlilleri 1, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012.
- KAPLAN, Mehmet, **Tevfik Fikret ve Şiiri**, Türkiye Yayınları, İstanbul, 1946.
- KAPLAN, Mesut, **Tevfik Fikret'in Halûk'u ve Halûk'un Defteri Üzerine Bir İnceleme**, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Lisans Tezi, 2014.
- KARAALİOĞLU, Seyit Kemal, **Resim Motifli Türk Edebiyatı Tarihi Ansiklopedisi**, İnkılap Kitapevi, C. 2, İstanbul, 1980.
- KARAKARTAL, Oğuz, **"Tevfik Fikret'in İzinde İki Şair Avram Naon ve İsak Ferera"**, Eren Yayınları, İstanbul, 2006.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.
- KARAVELİ, Orhan, **Tevfik Fikret ve Halûk Gerçeği**, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2007.
- KERMAN, Zeynep, **Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009.

- KENGERLİ, Aybeniz Aliyeva, “**Azerbaycan’da Romantik Türkçülük**”, Doğu Yayınları, İstanbul, 2008.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, **Namık Kemal’in Şiirleri**, Edebiyat Yayınları, Ankara, 1971.
- KORKMAZ, Ramazan, **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009.
- MEHDİ, Genceli, **Azerbaycanlı Şair Mehmed Hâdi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011.
- MÜŞFİK, Mikail, **Seçilmiş Eserleri**, Şark-Garp, Bakü, 2004.
- NUMANZADE, Ömer Faik, **Kafkasya’dan İstanbul’a Hatıralar**, (Haz. İrfan Murat Yıldırım- Fazıl Gökçek), Akademi Kitapevi, İzmir, 2000.
- OTAR, İsmail, **Kırımlı Türk Şair ve Bilgini Bekir Sıtkı Çobanzade**, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul, 1999.
- PARLATIR, İsmail, ÇETİN, Nurullah, **Tevfik Fikret-Bütün Şiirleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.
- PARLATIR, İsmail, **Tanzimat Edebiyatı**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006.
- PARLATIR, İsmail, **Tevfik Fikret**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- PARLATIR, İsmail, **Tevfik Fikret-Dil ve Edebiyat Yazıları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- RAUF, Mehmet, **Mehmet Rauf’un Anıları**, (Haz. Rahim Tarım) Özgür Yayınları, İstanbul, 2001.
- RONA, Bengisu, TOPRAK, Zafer, **Bir Muhalif Kimlik: Tevfik Fikret**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.
- SEHHET, Abbas, **Seçilmiş Eserleri**, Lider Neşriyat, Bakü, 2005.
- SEHHET, Abbas, **Sımk Saz**, Bakü, 1912.
- SERTEL, Zekeriya, **Olduğu Gibi Rus Biçimi Sosyalizm**, (Haz. Mesude Gülcüoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- ŞAİK, Abdullah, **Gülzar**, Bakü, 1912.
- ŞAİK, Abdullah, **Seçilmiş Eserleri**, Avrasiya Press, Bakü, 2005.
- ŞAİK, Abdullah, **Türk Edebiyatı**, Bakü, 1920.
- ŞİMŞİR, Sebahattin, **Mehmet Emin Resulzade (Hayatı ve Şahsiyeti)**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2012.

- ŞÜKRÜ, Kemalettin, **Tevfik Fikret, Hayatı ve Şiirleri**, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1931.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, **Tevfik Fikret, Hayatı, Şahsiyeti, Şiir ve Eserlerinden Parçalar**, Semih Lütüf Kitapevi, İstanbul, 1944.
- TOFİKOĞLU, Hüseyin Tural, **Hüseyin Cavid Azerbaycan Mühacirat Edebiyatşünasılığında**, Bakü, 2005.
- TOKGÖZ, Ahmet İhsan, **Matbuat Hatıralarım**, (Haz. Alpay Kabacalı), İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, **Tevfik Fikret**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967.
- USTA, Recep, **Tevfik Fikret, Hayatı, Sanatı ve Eserleri**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1986.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya, **Kırk Yıl**, İnkılâp ve Aka Yayınları, İstanbul, 1964.
- ÜNAYDIN, Ruşen Eşref, **Bütün Eserleri, Hatıralar II, C. 4, Tevfik Fikret Hayatına Dair Hatıralar**, (Haz. Necat Birinci, Nuri Sağlam), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- ÜNAYDIN, Rüşen Eşref, **Tevfik Fikret, Hayatına Dair Hatıralar**, (Haz. Necat Birinci, Nuri Sağlam), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.
- VURGUN, Samed, **Seçilmiş Eserleri**, Şark-Garp, Bakü 2005.
- WASHBURN, George, **İstanbul'da Elli Yıl**, (Çev. Tolgay Kaya), Meydan Yayınları, İstanbul, 2011.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, **Edebiyat Anıları**, İş Bankası Kültür Yayınları, (Haz. Rauf Mutluay), İstanbul, 2010.
- YUVA, Gül Mete, **Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.
- YÜCEBAŞ, Hilmi, **Ölümünün Kırkıncı Yıldönümü Münasebetiyle, Bütün Yönleriyle Tevfik Fikret: Hayatı, Hatıraları, Şiirleri**, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1959.
- ZEYNALLI, Hanefi, **“Hüseyin Cavid’in Yazdığı Peygamber Hakkında Mülahazalarım”**, Cavid’i Hatırlarken, Bakü, 2012.

Makale, Gazete, Dergi ve İnternet Kaynakları

- ARASLI, Hamid, “Tevfik Fikret ve Azerbaycan Edebiyatı”, 1966.
- BAYKARA, Hüseyin, “Atatürk-Fikret Münasebetleri”, **Düşün**, Sayı, 1, 1964.
- BAYKARA, Hüseyin, “Atatürk-Fikret Münasebetleri”, **Düşün**, Sayı, 2, 1964.
- BAYRAM, Pervana, “Servet’i Fünun Şairlerinden Tevfik Fikret’in Mikail Müşfik’e Tesiri”, **Jurnal Of Qafqaz University**, Sayı, 30, 2010.
- BOZDOĞAN, Ahmet “Samet Vurgun’un Bakış Acısıyla On Bir Türk Şairi”, **Bilig**, Sayı 34, Yaz, 2005.
- DEMİRYÜREK, Meral, “Tevfik Fikret’in Bilinmeyen Bir Şiiri”, **İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı, 15, 2003.
- ERGİN, Veysel, “Ölümünün 100. Yılında Bir Iraklı Türkmen Aydın Kaleminden Tevfik Fikret”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı, 37, 2015.
- EROL, Ali, “Tevfik Fikret ve Mehmed Hâdi’nin Şiirleri Üzerinde Mukayeseli Bir Değerlendirme”, **Medeniyet Dünyası XI**, Azerbaycan Devlet ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, Bakü, 2006.
- FİKRET, Tevfik, “Füzuli”, **Füyuzat**, Sayı, 30, 1907.
- HÂDÎ, Abdüsselimzade Mehmed, “Tevfik Fikret’e”, **Rübâb**, Sayı, 1, 26 Kânun-ı sani, 1327.
- HÂDÎ, Mehmed, “Elvede Yahut Acı Bir İkrar”, **Füyuzat**, Sayı, 32, 1907.
- HÂDÎ, Mehmed, “Hasbihal Yahut Bizim Hâdi’nin İstırabı”, **Füyuzat**, Sayı, 25, 1907.
- HÜSEYİNZADE, Ali Bey, “Kırmızı Karanlıklar İçinde Yeşil Işıklar”, **Füyuzat**, Sayı, 5, 1906.
- JENKİNS, Hester Donaldson, “Bir Türk Kâhininin Feryatları” **The Open Court**, Sayı, 643, Chicago, 1909.
- KADRİ, Hüseyin Kâzım, “Tevfik Fikret: İnsan ve Şair”, **İçtihat**, Sayı, 213, 1926.
- KURAN, Nedret, “Tevfik Fikret’in Aile Hayatında Sanatın Önemi”, **Ölümünün Yüzüncü Yılında Tevfik Fikret Sempozyumu** (Bildiriler), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphaneler ve Müzeler Müdürlüğü, (Haz. Ata Yersu), İstanbul 2016.
- Millet Gazetesi**, 27 Haziran 1917.
- Milliyet Gazetesi**, 16 Aralık 1967.
- Nakovalnya**, Sayı, 42, Sofya, 1926.

- OĞUZ, Karakartal, “Tevfik Fikret’i Nerelerde Kimler Okudu”, **Hürriyet Gösteri**, Sayı, 317, İstanbul, 2015.
- RAİK, Ahmet, “Muhasebe-i Edebiyye”, **Füyuzat**, Sayı, 2, 1906.
- RESULZADE, Mehmed Emin, “Böyük Bir İtik”, **Açık Söz**, Sayı, 570, 20 Eylül 1917.
- SİBGATULLİNA, Elfine, “Stambulskiye Novosti Gazetesinde Tevfik Fikret ve Osmanlı Milli Marşı”, **Türkbilig**, 2012/13.
- ŞADAN, İzzettin, “Tevfik Fikret Meselesi”, **Yeni Adam**, Sayı, 303, 1940.
- ŞADAN, İzzettin, “Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 1-10”, **İctihad**, 1929-1930.
- ŞAFAK, Rızazâde-i, “Tevfik Fikret”, **Düşünce Dergisi Nüsha-i Mahsusa 1918. Şelale**, Sayı, 24.
- TARHAN, Abdülhâk Hâmid “Kehânet Değil Kerâmet”, **Muallim**, (Haz. Bahanur Garan), Çağrı Yay., İstanbul, 2015.
- The Daily İllini**, 18 Ekim 1918.
- The Daily İllini**, 24 Mart 1929.
- TİKEN, Servet, “Tevfik Fikret ve Hüseyin Cavid’in Şiirlerine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, Sayı 2/3, 2014.
- Yeni Sabah**, *Büyük Anketimiz* “Fikret’in Heykelini mi Dikelim Yoksa Eserlerini mi Yakalım”, 5-25 Ekim 1939.
- YEŞİLÇİÇEK, Vadat-SAKALLI, Erol, “Tevfik Fikret’in Bulgaristan Türk Edebiyatındaki İzleri Üzerine”, **Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Kış 6/1, 2013.

<https://www.youtube.com/watch?v=lp3FYDHBUY8>

EKLER

\$1.00 a year. DECEMBER, 1909. Price 10 cents.

The Open Court

A MONTHLY MAGAZINE

Devoted to the Science of Religion, the Religion of Science, and the Extension of the Religious Parliament Idea

Editor: DR. PAUL CARUS. Associates: { E. C. HIGGLES, MARY CARUS.

THE SAVIOUR BIRTH IN ANCIENT HELLAS.
(See "Birth Place of Jesus," page 705.)

The Open Court Publishing Company
CHICAGO

LONDON: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co., Ltd.
Per copy, 10 cents (sixpence). Yearly, \$1.00 (in the U.P.U., 5s. 6d.).

Entered as Second-Class Matter Oct. 10, 1890, at the Post Office at Chicago, Ill., under Act of March 3, 1879.
Copyright by The Open Court Publishing Company, 1909.

MISCELLANEOUS.

LAMENTATIONS OF A TURKISH PROPHET.*

BY TEWFIK FIKRET BEY.

[The reform party of Turkey, known to-day as the "Young Turks," consider this the greatest poem of their greatest modern poet. Tewfik Fikret Bey, this Turkish Jeremiah, wrote it in 1900 in despair at the sad condition of his country. For years he lived in seclusion in constant danger of exile or death. He could not publish the poem, but he lent a copy to one friend, who passed it to another, until all Young Turkey knew by heart this sad and scathing condemnation of the Old Regime. When the revolution came, turning the poet's despair to brightest hope, Fikret Bey was at once called to edit a new Young Turk paper in Constantinople, and in the first number he published this poem together with a retraction in verse. The translator has followed the versification very closely, using the rhymed couplet, and a meter as close as possible to the Turkish meter.]

A cloud holds thy horizon in clinging embrace;
An obscurity white slowly grows o'er thy face,
Blotting out and absorbing, the mist's heavy net
Veils the scene, as with dust, to a faint silhouette—
A majestic dust veil, what lies 'neath this robe—
By its folds is concealed—our regard cannot probe.
But thee, oh how fitly do sad veils conceal,
Arena of horrors, fit nought should reveal.
Arena of horrors, yea, majesty's stage!
O glorious setting for tragedy's rage!
Thou of greatness and pomp at once cradle and grave,
Queen eternally luring, the Orient thy slave;
What bloody amours with no shuddered protest
Have been held to thy generous harlot breast.
Oh within the deep Marmora's azure embrace,
As one dead sleepest thou, whilst her waves thee enlance.
Old Byzance! still thou keepest, immune to all harm,
After husbands a thousand, thy fresh virgin charm.
Thy beauty the magic of youth still retains,
The trembling of eyes seeing thee yet remains.
To the eye of the stranger how lookest thou tame,
With thy languorous sapphire-blue eyes, oh how tame!
But the tameness is that of the woman of shame,
Without dole for the tears shed o'er thee, o'er thy fame.

* Translated from the Turkish by Hester D. Jenkins.

Ek-1: Tevfik Fikret'in Amerika'da yayınlandığı ilk dergi olan "The Open Court".

THE DAILY ILLINI

SON OF TURKEY'S LAUREATE TEACHES ENGINEERING HERE

Took Out Naturalization Papers and
Claimed American Bride;
Says He is Pro-Ally.

Hussein Halouk Fikret, of Constantinople, son of a former poet-laureate of Turkey, is now teaching engineering at the University of Illinois:

Mr. Fikret left his native land in 1908 to attend college in Glasgow, Scotland, but because of friends came to the United States shortly afterwards where he obtained his degree in mechanical engineering from the University of Michigan. After graduating he was employed as an instructor in this course in Ohio State University, and while there was put in charge of the S. M. A., which is government work similar to our S. A. T. C. At present he is acting as an instructor in the College of Engineering here.

The English environment in which Mr. Fikret has lived for a number of years has made him quite American although he still retains the great individualism of the foreigner. In spite of his foreign birth and early environment, Mr. Fikret is decidedly pro-Ally and during his conversation with an Illini reporter stated that President Wilson should have declared war against Turkey as well as upon Germany. Several years ago Mr. Fikret took out naturalization papers and within the past year claimed an American bride, Miss Ethel Gill, formerly of Columbus, Ohio. She is singing at the First Congregational church, Champaign.

Mr. Fikret's father, in addition to having attained the distinction of being poet-laureate of Turkey, also has held responsible positions in the Turkish government and was once Uresident of the Imperial University of Turkey.

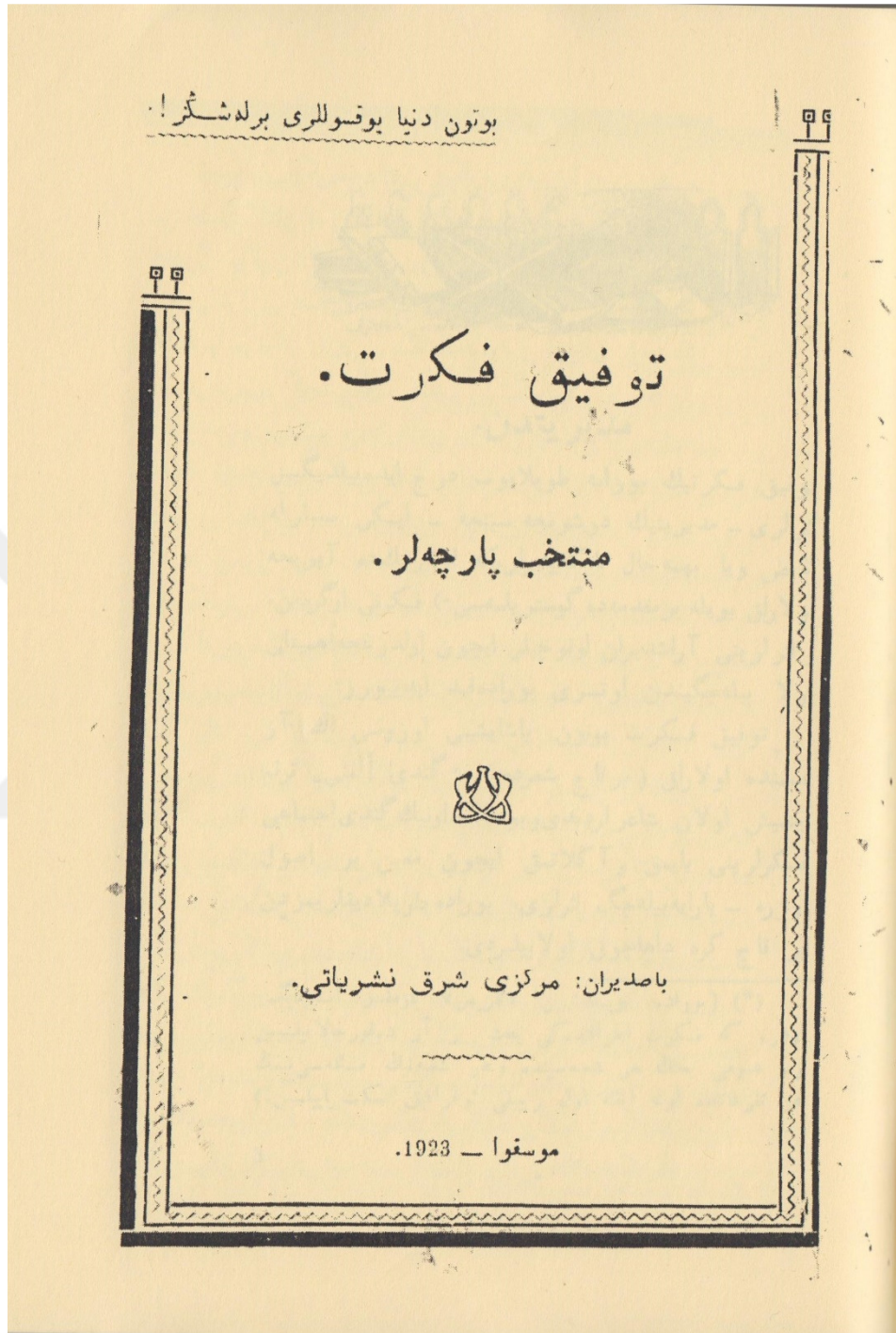
Prof. Albert Lybyer Will Give Address On Ancient Religion

Prof. Albert H. Lybyer, of the department of history will speak on the topic, "The Religion of Old Persia" at 8:30 o'clock tomorrow night in the Lutheran student foundation, 704 South Sixth street, Champaign.

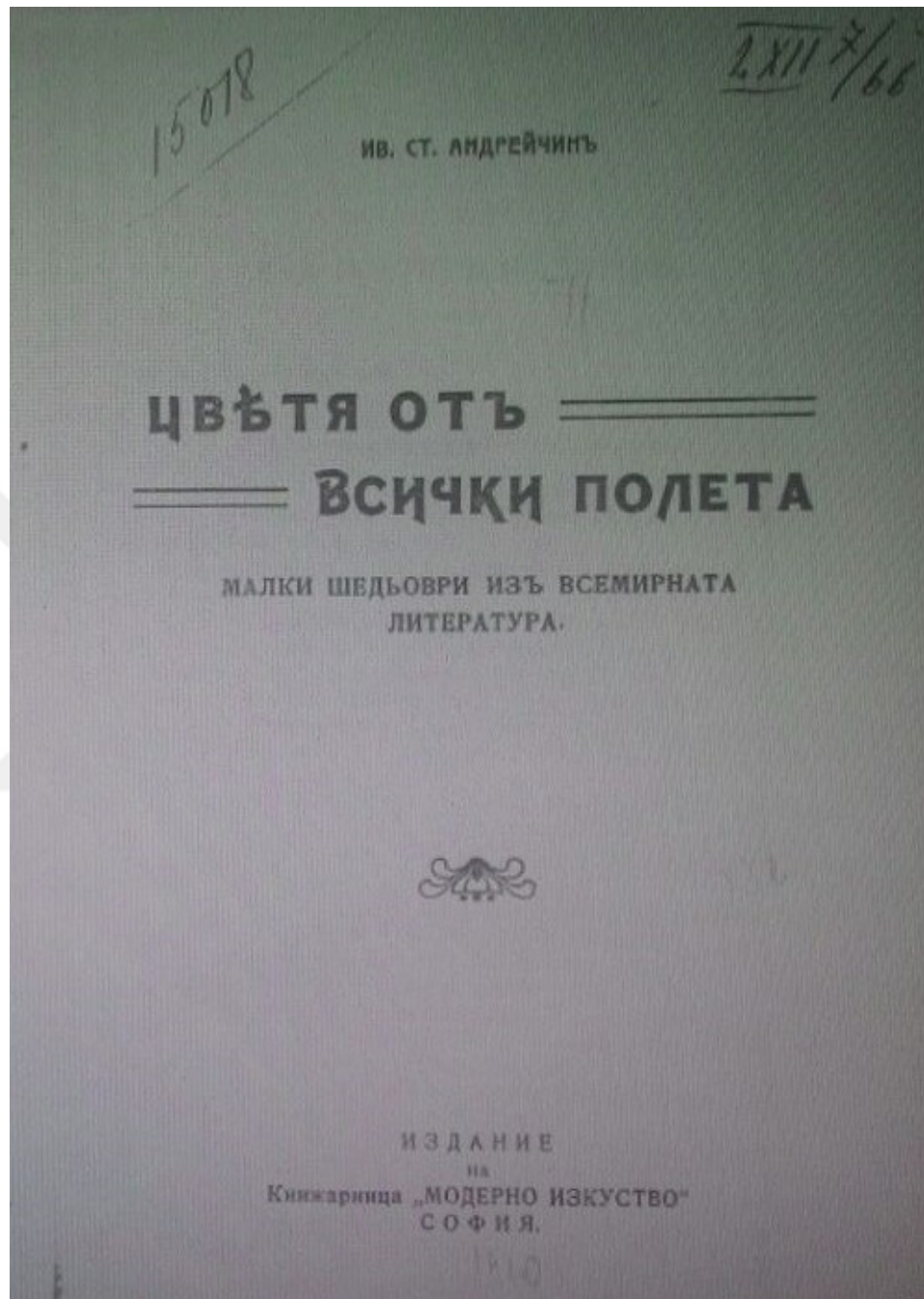
In connection with the address, Prof. Lybyer will bring for an illustration an ancient book "Shah-mameh," (the book of Kings). This book was supposed to have belonged to the sultan of Turkey. Later, Tevfik Fikret Bey, a poet and teacher at Robert college, came into possession of the book. Haluk Fikrit, his son, a few years ago of the department of engineering, left the book in the care of Prof. Lybyer.

The book contains 120 paintings and hand printed pages made by artists from India. It is estimated to be worth \$5,000. The book is written in Persian style, and is supposed to illustrate the lives of the kings down to the time of Alexander the Great.

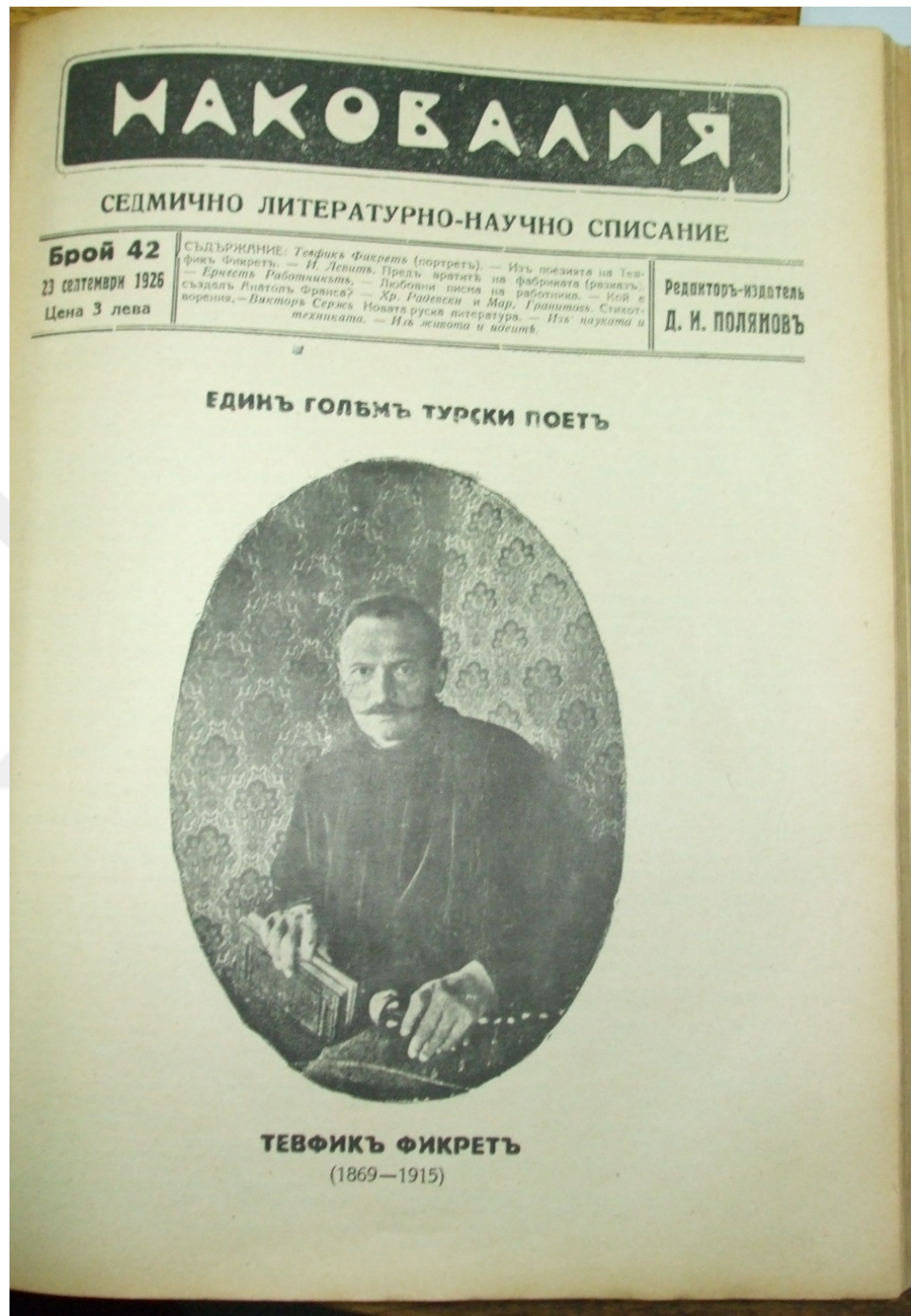
Ek-3: "The Daily Illini" 24 Mart 1929.

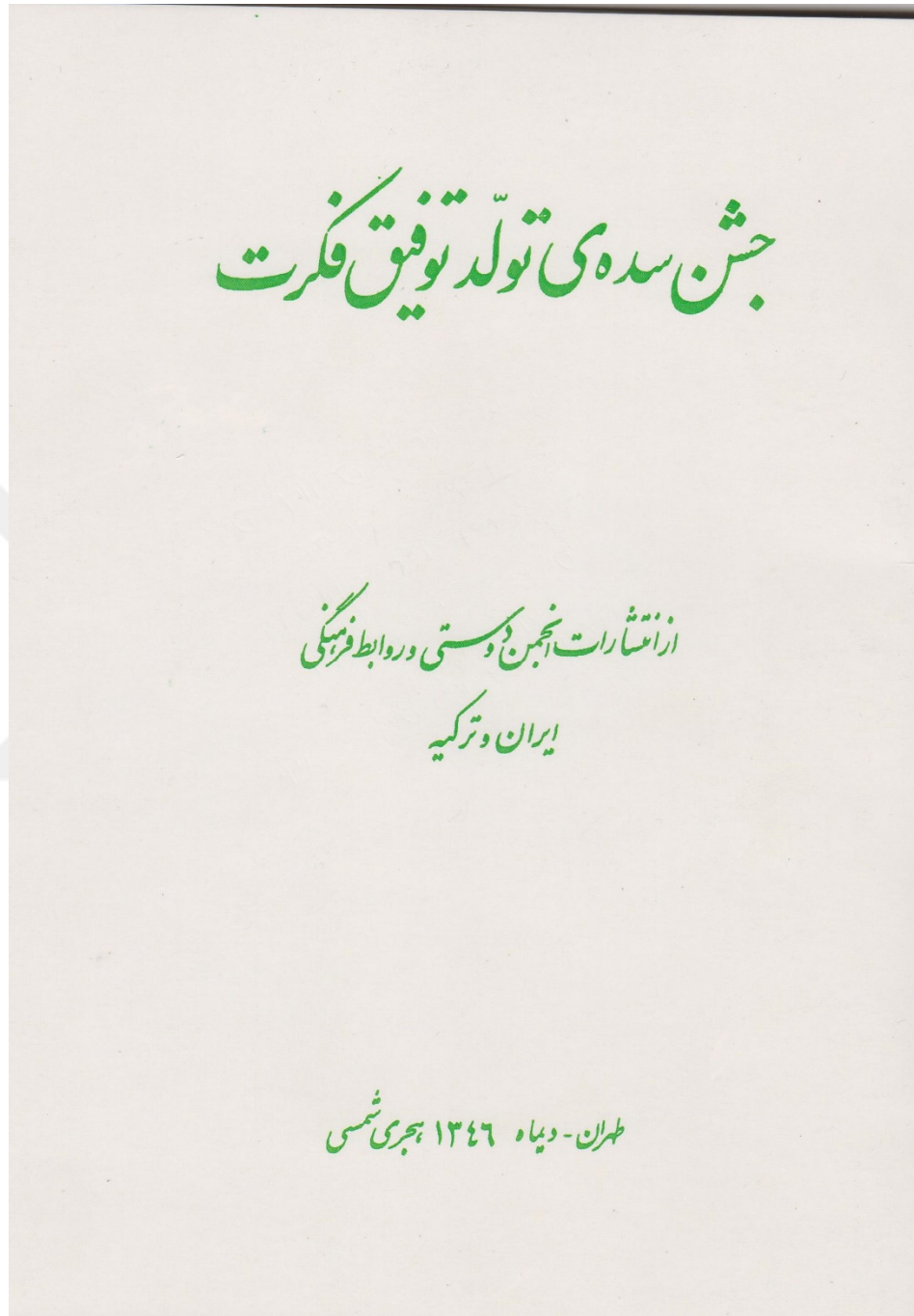
Ek-4: “Tevfik Fikret: Müntehab Parçalar”, Moskova, 1923.

Ek-5: İvan Andreyçin: “*Dünya Edebiyatlarından Başyapıtlar*”, Sofya, 1910.

Ek-6: Nakovalnya: “*Büyük Türk Şairi Tefik Fikret*”.

Ek-7: Rızazâde-i Şafak, “*Tevfik Fikret’in Doğumunun Yüzüncü Yılı Münasebetiyle*”
İran-Türkiye Dostluk Derneği, Tahran, 1346 (1967).

بيو ايكي سوز

شاعريك ادعاسيني ايتمه مگدن باشقه هله اونك مقام بلندينى وصف و بيان ايتسگده اولان عدم اقتدارىمى ده كمال عجز ايله اقرار ايديرم. بوراسيني شيخ نظامى حضرتلرينك : « پيش وپسى داشت صف كبريا پس شعرا آمد و پيش انبيا » يتيندن گوزلجه آكلماق اولار. فقط يونك ايله ييله طبيعت و صنايع ده اولان حسن و لطافتى فرق و تميز ايتيك خاصه سه مالكم. يعنى ديمك ايتسه بورم كه شاعر دگل سه مده بير آ ز شاعر كيبى يم . يازلرينك شعر اولماد يغينى درك ايدوبده كاغذ لر اوزده قارالماق دن چكترم سه ده به اوزم ايله باچارما بورام اودر كه مجموعه ناچيزانه مه مقدمه اولارق (اوقوجيلار به) سرلوحه لى بير منظومه ايله افاده مرام ايتشم. اثرلريم سنيق يور گدن چيقان سيزيلتى. لار اولدغى ايچون فرانسوزلك شاعر اعظمى (ظرف شكسته) آدلى اثرينه ، و تور كرك بويوك شاعرى توفيق فكرت بگك (رباب شكسته) سینه تقليدا (سنيق ساز) ديه آ دلانديردم. مندرجاتدن بير سوز بير نفره ييله خوش گلر سه كئديمى بختيار سانارام .

عباس صحت

Ek-8: Abbas Sehhet'in 1912 yılında yayınladığı ve Tevfik Fikret'in "Rübab-ı Şikeste" sinden etkilenerek adını "Sınıq Saz" verdiği kitabı.

Ek-9: Abdullah Şaik'in müze olarak kullanılan evindeki Tefik Fikret tablosu.

Ek-10: Tevfik Fikret'in şiirlerini Azerbaycan'da ilk olarak yayımlayan "Füyuzat" dergisinin Namık Kemal kapaklı 11. sayısı.

Ek-11: Füyuzat, Sayı 15, “Osmanlı şairlerinden Tevfik Fikret Efendinin resmidir.”

سجده ۸

شالالہ

عدد ۱۳

افرنجی و (۱۵) حزیران افرنجی و (۱) ایلول افرنجی و (۲۴) کانون اول افرنجی ده برلشوب باشقه و قلارده وسطی اوگله، حقیق اوگله دن یا ایله دی و یا خود گهری بولونور. آره لر نه کی فرق، (۱۵) دقیقه یی کیمز. هر سه نثر اولونان بعضی تقویملر ده بو فرق، هر کون ایچین کوسرلکده اولدیغدن تقویمه باقهرق بسط و یا ربع دائره کوسریدیکی زمان حقیقیه نظر آ ساعتی وسطی به کوره تنظیم و عیار ایچک ممکنر.

* * *

کونشک اعتدال ریعی، یعنی، ایلمک بهار قطعه سنده حرکت ایله یوب نه او قطعه به کلهجه به قدر محرکی اوزرنده طولاشیق ایچین صرف اییدیکی وقته «سنه مداری» دینیلیر، که (۲۶۵) کون، (۵) ساعت، (۴۸) دقیقه، (۴۹) نایه و (۷) کسره مساویدر. سنه عوام، (۳۶۵) کوندن عبارت اولوب بر ربع کون قدر اکسیک اولدیغدن دوت سنه نهایتده سنه عوام جسندن اولان زمان، زمان حقیقیدن بر کون ایله ری بولونور. بو وجهه (۱۵۰۸) سنه ظرفنده زمان وسطی، زمان حقیقیدن «بر سنه» ایله ری بولونور. جقدر. میلاد عیسی علیه السلامدن (۴۵) سنه اول روما ایمراتور. لرندن «یولیوس» بو خطایی آکلادیغدن هر دوت سنه نهایتده سنه مدته بر کون ضم ایندیرمش و بو وجهه حاصل اولان (۳۶۶) کونلک سنه لره سنه کیسه دینمشدر. بونکله برابر هر دوت سنه نهایتده بر کون ضمیمه (۴۴) دقیقه زیاده آرتیرلش اولدیغدن «یوز سنه» سوکره (۴۴۰۰) دقیقه به، یعنی، اوچ کوندن بر آز زیاده بر زمانه بالغ اوله جقدر. اشبو مخدورلک دفعی ایچین پایا سکرنجی «غرمغوار» (۱۵۸۲) سنه سی بر برینی متعاقب اوچ عصرلک نهایت سنه لرینی کیسه پایان کونی چیقارتمشدر که بو حالده (۱۷۰۰، ۱۸۰۰، ۱۹۰۰) سنه میلادیه لری کیسه اولسیوب (۲۰۰۰) نچی سنه کیسه اوله جقدر. پایا غرمغوارلک تقویملر حقتده حقتده کی بو تدبیرینه «غرمغوارلک اصلاحی» دینلمشدر. اورتو. دو قیلرلک و عثمانلی سنه مالیه سنک حسابی قیصر «یولیوس» لک اسکی تقویمه کوره در.

اهل اسلامده معتبر اولان «سنه قمریه»، یعنی، عربی سنه بر بری آردنجه (۲۹ و ۳۰) کوندن مشکل «محررم صفر، ربیع الاول، ربیع الآخر، جهادی الاول، جهادی الآخر، رجب، شعبان، رمضان، شوال، ذی القعدة، ذی الحجه» آیلریدر. سنه قمریه نیک مدتی (۳۵۴) کوندر. سنه قمریه، «سنه شمسیه» دن (۱۱) کون اکسیک اولدیغدن مذکور فرق (۱۶) سنه ده (۱۷۶) گوته یعنی، تقریباً یازیم سنه به بالغ اولور. و مثلاً: سنه نیک ابتدایی شیمدی ایلمک بهاره تصادف ایتمش ایکن اون آتی سنه سوکره صولک بهاره تصادف ایدر.

تاریخ هجری، فض کاتات اقدمز حضرتلرنیک مکه مکرمه دن

مدینه منوره به هجرت نبویه لرندن اعتبار ایلمش و بو تاریخ، تاریخ میلادینک (۶۲۲) نچی سنه سنه تصادف ایتمشدر.

منتخبات

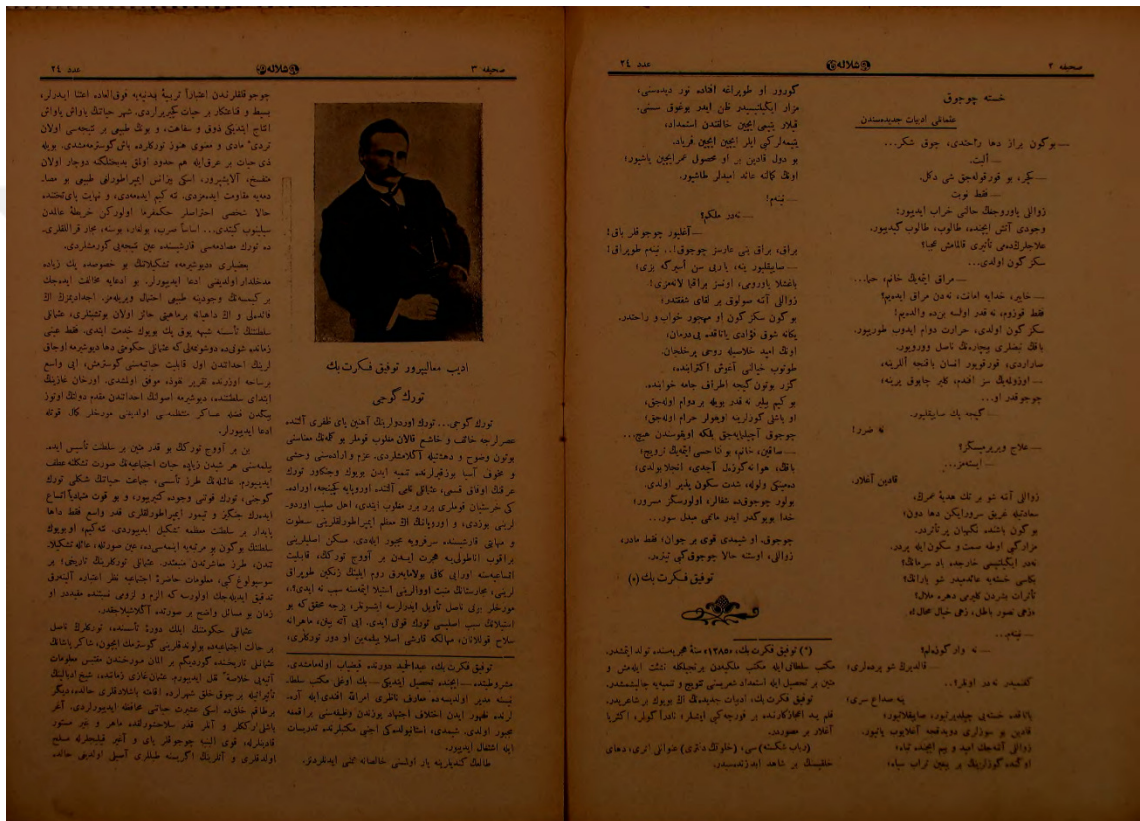
گوزه لسک

گوزه لسک پاک بر عشقک تجلی جماندن ،
گوزه لسک کائناتک بر قیز اولق احتمالنندن .
گوزه لسک ، طور معصومانه سودانواز گله ؛
حیاتک شعره بگزر هر صفاسندن، ملالندن .
آگیلماز داستان بلبل و گل بحث آنکده ،
گوزه لسک بر پرینک بر چیچکله حسجانندن .
گوزه لسک، حسن مطلق وارسه قریان جمالکدر ؛
امین اول حسنکک عالمده ققدان مثالندن .
مال بی مقالندن گوزه لسک سن شو اهازلک ،
گوزه لسک بر صینک سن مقال بی مانندن .
گوزه لسک اولین گلبوسه عشقله حسنکده ،
صباح عصمتک ییدار اولان انوار آئندن .
گوزه لسک بر خزان پرورده مهر مغرب آرانک ،
او نومیدانه سودادن گوزهل حال زوانندن .
گوزهل عالمرلک حیرتقزا بیك اختراعندن ،
گوزهل شاعرلرک وجدانزا یوز بیك مقالندن؛
گوزهل کندک گبی بر دل بانک بر دل زاره ،
شب هجرانده دوغمش فجر امید و وصالندن .
گوزه لسک بونلرک هیسندن البت، بلکه ای جانان،
گوزه لسک حسنکک کو کلمده نقش اولمش خیالندن !

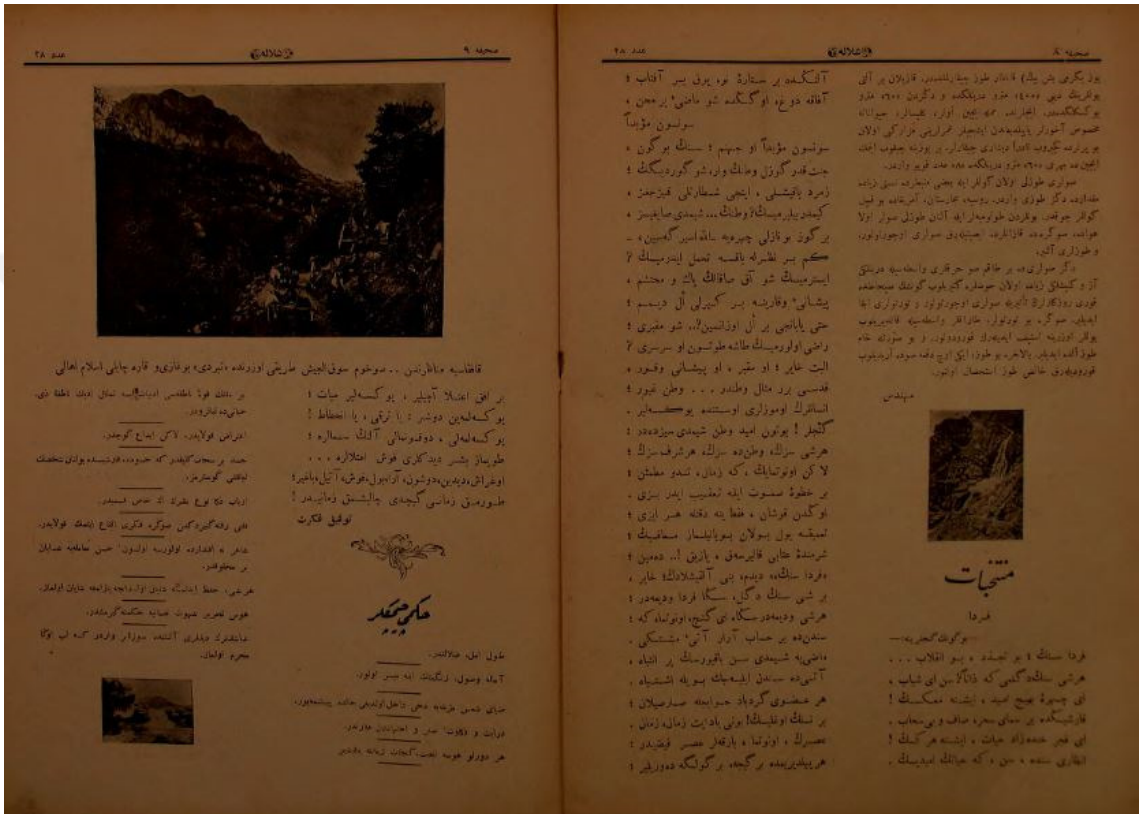
توفیق فکرت

جمل حکمیہ

تحملی الک مشکل فلاکنلر' هیچ گلمه بئلدر .
جوق گولن، کیسه بی گولدوره مز .
یا دودوگی چالمالی، یا ماندرده قالمالی .
احمقلر ایلمک فکر لرینی ایس ایشدن گچد کدن سکره آ گلانیرلر .

Ek-14: “Şelale” dergisinin 24. sayısında Tefvik Fikret’in “Hasta Çocuk” şiiri ve kendisi hakkında verilen dipnot.

Ek-15: Tevfik Fikret: "Ferdâ", Şelale, Sayı 28, 17 Ağustos 1913.

Ek-16: Azərbaycan'da ilk baskısı 1969 yılında yapılan ve Təvfik Fikrət'in şiirlerinden oluşan şiir seçkisinin son yıllarda yapılan təkrar baskısı.

DİZİN²⁰⁰

A

Abbas Sehhet, x, 32, 43, 47, 56, 57, 58, 59, 60, 83, 104
 Abdullah Şaik, x, 37, 47, 62, 63, 64, 65, 66, 72, 83, 105
 Abdullah Uçman, 3, 23, 31, 37, 55, 87, 88
 Abdülhak Hâmîd (Tarhan), 1, 4, 18, 19, 25, 28, 29, 33, 48, 83
 Adam Smith, 12
 Adler, 38
 Agâh Sırrı Levent, 5
 Ahmet Ağaoğlu, 27
 Ahmet Ali Arslan, iv
 Ahmet Bozdoğan, 28, 60
 Ahmet İhsan, 4, 91
 Ahmet Nezih Galitekin, 8, 87
 Ahmet Raik, 23, 32, 33
 Aka Gündüz, 38
 Akif Aşırılı, 33
 Albert Lybyer, 14
 Alfred de Musset, 46
 Ali Bey Hüseyinzade, 27, 28, 32, 34
 Ali Ejder Said-zâde, 16, 26, 88
 Ali Ekrem Bolayır, 4
 Ali Erol, 73
 Alpay Kabacalı, 4, 91
 Arif Kazvini, 21
 Asım Bezirci, 5
 Ata Yersu, iv, 2, 93
 Avram Naon, 8, 89
 Aybeniz Aliyeva Kengerli, 28
 Ayşe Mebrurye, 19
 Aziz Nesin, 28, 84

B

Bahanur Garan, 1, 94
 Bahtiyar Vahapzade, 39, 40
 Bekir Sıtkı (Çobanzade), 23, 90
 Bilge Ercilasun, 25, 73, 77
 Burhan Erdebil, 8

C

Cafer Cabbarlı, xi, 66, 67, 68, 83
 Celaleddin Korkmasov, 17
 Cemal Nadir, 5
 Cenap Şahabettin, 19
 Cevad, 43
 Charles Baudelaire, 7, 46
 Charles E. Estes, 12
 Christopher Rheinlander, 11
 Claude Mouchard, 45
 Cyrus Hamlin, 11

D

Diadalos, 62
 Dilber Ahundzade, 69
 Dostoyevski, 7, 84

E

Edgar Allan Poe, 7, 84
 Elekber Ziyatay, 40
 Elfine Sibgatullina, 17
 Elif Şafak, 84
 Émile Verhaeren, 38
 Emine Çizmecioğulları, iv
 Emrullah Efendi, 35
 Erol Sakallı, 19
 Erol Ülgen, 56, 87

²⁰⁰ Dizinde yalnızca kişi isimleri belirtilmiştir.

F

Faik Ali (Ozansoy), 4
 Faruk Cumbul, 5
 Faruk Nafiz Çamlıbel, 3
 Feyhaman Bey, 15
 Fırat Toker, iv
 Fikret Sadık, 40, 41, 88
 Firdevsi, 15
 Firidun Hüseyinov, 56
 Fon Der Koviç, 39
 François Coppée, 46

G

Gafur Reşat Bey, 42
 Gahadir Golkarian, iv
 George Washburn, 11
 George Washinton, 12
 Gökalp, 1
 Gül Mete Yuva, 45

H

Halid Ziya Uşaklıgil, 4, 33
 Halide Edip, 28
 Halil Fikret, 42
 Halit Fahri (Ozansoy), 4
 Halûk, 2, 3, 14, 15, 16, 17, 24, 31, 36,
 39, 40, 41, 43, 52, 54, 55, 58, 59, 61,
 62, 63, 66, 76, 77, 78, 79, 82, 88, 89
 Hamdullah Suphi, 4
 Hamid Arashî, xiii, 7, 9, 21, 24, 26, 28,
 68
 Hanefi Zeynallı, 49
 Hasan Ali Yücel, 3, 87
 Hasan Bey Melikzade Zerdabi, 32
 Hasan Kaya, 10, 87
 Haşim Nihat, 22
 Hatice Refia, 53
 Hayri Ataş, iv
 Henry Wadsworth Longfellow, 46
 Hester Donaldson Jenkins, 13, 82
 Hıfzı Tevfik, 5
 Hikmet Gizer, 14
 Hilmi Yücebaş, 1, 3
 Hüseyin Baykara (Kara Hüseyinov), 41,
 42, 43, 44
 Hüseyin Cahit Yalçın, 1, 3, 4, 5

Hüseyin Cavid, x, 27, 28, 32, 37, 43, 47,
 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 67,
 83, 84, 91, 92, 94
 Hüseyin Kâzım Kadri, 9
 Hüseyin Siret, 33
 Hüseyin Yorulmaz, 3, 86
 Hüseyinov Tural Tofik Oğlu Hüseyin, 28

İ

İkaros, 62
 İrac Mirza, 21
 İrfan Murat, 28, 90
 İsak Ferera, 8
 İsmail (Gaspıralı), 22
 İsmail Hikmet (Ertaylan), 3, 42, 84, 88
 İsmail Otar, 23
 İsmail Parlatur, 35, 88
 İvan Andreyçin, 18, 101
 İzzettin Şadan, 10

J

Jean Jacques Rousseau, 7
 Jefferson, 12

K

Kafka, 84
 Karmen Silva, 38
 Kemal Yavuz, 56, 87
 Kemalettin Şükrü, 3
 Kenan Akyüz, 3, 5
 Kiçner, 38

M

M. Fatih Andı, 3
 M. Kayahan Özgül, 4, 86
 Meçnikov, 39
 Mehdi Genceli, iv, 28, 71, 72, 90
 Mehmed Hâdi, iv, xiii, 27, 28, 32,
 33, 34, 43, 47, 60, 67, 71, 72, 73, 74,
 75, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 84, 90, 93
 Mehmed Ağa Sultanov, 39,40
 Mehmet Çavuşef, 19
 Mehmet Emin, 25, 28, 37, 38, 91
 Mehmet Emin Resulzade, x, 32, 36, 37,
 38, 39, 47, 60, 91
 Mehmet Emin Yurdakul, 25, 38
 Mehmet Fuad Köprülü, 4

Mehmet Kaplan, xiii, 5, 58, 85
 Mehmet Rauf, 4, 18, 90
 Memet Fuat, 8, 9, 89
 Meral Demiryürek, 23
 Mesude Gülcüoğlu, 44, 90
 Mesut Kaplan, 15
 Mikail Müşfik, xi, 47, 60, 66, 68, 69,
 70, 83, 92
 Mikail Rızaguluzade, 40
 Mine Kaya Sağlam, iv
 Mir Celal, 56
 Mirdavut Seyidzade, 40, 41
 Mirza Elekber (Sabir), 32, 64, 65
 Mirzade Eşgi, 21
 Mitat Cemal, 5
 Montaigne, 7
 Mustafa Çıkar, 3
 Mustafa Kemal Atatürk, 4

N

Namık Kemal, 18, 20, 25, 28, 29, 31,
 37, 43, 47, 48, 73, 83, 89, 106
 Nazım Hikmet, 8, 9, 19, 28
 Nâzime, 14
 Necat Birinci, 3, 91
 Nedret Kuran, iv, 2, 14
 Nergiz Hüseyin, iv
 Neriman Nerimanov, 37
 Nihal Atsız, 5
 Niyazi Hüseyinof, 19
 Nuri Sağlam, 3, 91
 Nurullah Çetin, 35, 88

O

Oğuz Karakartal, 7, 8, 23, 24, 93
 Orhan Pamuk, 84
 Orhan Söylemez, iv
 Osman Ocak, iv

Ö

Ömer Faik Numanzade, 28, 37

P

Panaretof, 11
 Pervana Bayram, 69
 Puşkin, 7, 84

R

Rahim Tarım, 4, 90
 Rauf Mutluay, 1
 Rezaizade Mahmut Ekrem, 3, 18, 28,
 29, 33
 Recep Usta, 3
 Refik Zeka Handan, 39, 40
 Reşad Nuri (Güntekin), 28
 Rıza Tevfik (Bölükbaşı) 3, 4, 22, 25, 28,
 29, 37, 44, 48, 49, 87
 Rızazâde-i Şafak, 20, 21, 83, 103
 Rûşen Eşref (Ünaydın), 3, 4

S

Samed Vurgun, x, 28, 47, 59, 60, 61,
 62, 83, 92
 Servet Tiken, 48
 Seval Şahin, 4, 87
 Sıdıka Hanım, 53
 Sigmund Freud, 10
 Stanwood Cobb, 10, 11, 12
 Süheyl Ünver, 15
 Süleyman Nazif, 4, 9, 18

Ş

Şair Niğâr, 4, 19, 33
 Şerife Ünlü Kurt, 55, 88
 Şinasi, 1, 84
 Şürettin Memmedli, iv

T

Tanpınar, 1, 2, 8
 Tevfik (Fikret), iv, v, vi, vii, viii, ix, x,
 xi, xii, xiii, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10,
 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20,
 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30,
 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40,
 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50,
 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60,
 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70,
 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81,
 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91,
 92, 93, 94, 96, 100, 101, 102, 103,
 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110,
 111, 112
 Tolgay Kaya, 11, 92
 Tolstoy, 7, 84

Türkan Olcay, iv

V

Vadat Yeşilçiçek, 19

Vasfi Mahir Kocatürk, 31

Veysel Ergin, 22

Victor Hugo, 7, 19, 46

W

William Shakespeare, 7

Y

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 4, 8

Yaşar Kemal, 28, 84

Yavuz Akpınar, 29, 31, 48

Yıldırım- Fazıl Gökçek, 28, 90

Yılmaz Taşcıoğlu, 3, 86

Yusif Aslanov, 28

Yusuf Akçura, 4

Z

Zekeriya Sertel, 44

Zeynelabidin Tağıyev, 32

Ziynetullah Nuşirevan, 16

ÖZGEÇMİŞ

1 Temmuz 1991 tarihinde Batman'da doğdu. İlköğretimi Beyoğlu Piripaşa İlköğretim Okulu'nda, lise öğretimini Beyoğlu Dilnihat Özyeğin Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2010 yılında öğrenim görmeye başladığı Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü'nden 2014 yılında mezun oldu. 2014 yılında başladığı Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.